

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 168 / סיון - תמוז תשפ"ג

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי
tнувot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב, לדואר
האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את
החומרים לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות השדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי
המכון

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

מנויים:
דמי מנוי לשנה: 60 ₪

**ניתן לקבל את הגליון
בקובץ דיגיטלי ע"י שליחת
בקשה למייל המערכת:
tнувot@macon.co.il**

© כל הזכויות שמורות

ה דבר העורך

ה **מידע הלכתי** - ראש המכון הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
א. דיני שמן בקדושת שביעית וזמן ביעורו. ב. קדושת שביעית הנוהגת
עדיין בחלק מן התוצרת חקלאית

גנוזות

ח רבינו **חיים עמרם הזקן** זיע"א
כת"י - דרוש לשבועות

יב רבינו **שריה דבליצקי** זיע"א
כת"י - דיני תרומות ומעשרות בשבת ויו"ט

הגות ומחשבה

טו ראש הישיבה הגאון רבי **יצחק אזרחי** שליט"א - לא בשמים היא

מאמרים הלכתיים

יט הגאון רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א
בדין קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות לבני א"י השוהים בחו"ל

לא הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
מאמר מקיף בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים
ובו נכללו הנידונים הבאים: מבוא לתהליך הייצור והגידול • דינו של תא הנלקח מביצית מופרית • דינו של תא הנלקח מבהמה בוגרת • דינו של תא מחמת גודלו המיקרוסקופי • דינו של תא שנלקח מבהמה טמאה • יוצא מן הטמא • טמטום הלב והרחק מן הכיעור והשיקוץ • האם המוצר הסופי נידון כבשרי או פרווה • בדין מראית עין לאוכלו עם המין השני או לאחרי • סיכום הדין הלכה למעשה

נד הג"ר **משה יהודה לנדאו** שליט"א
דין כלאים במחול בכרם

ביני עמודי

סא **הלכה למעשה** - שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א
החלפת יין אוצר ב"ד בין אחר * 'עין עבדת' ארץ ישראל או חו"ל * עניית אמן על השומע
חבירו המברך על חצי הלל * **ערלה בעץ אבוקדו**

סג **תגובות והערות** - מאת: רבי מישאל חיימוב, רבי משה דוד שפיצר, רבי חיים טבקה

קדושה עליונה של ארץ ישראל

להורות לנו מה שכתבתי שם שאע"פ שישראל הלכו מטולטלים ממסע למסע ארבעים שנה השם הושיעם בכח שמו הגדול שם ה' ב"ם בכל שנים וארבעים מסעות. וכן אנו מובטחים שאע"פ שאנו מגורשים ומטולטלים מגירוש לגירוש וממסע למסע. שם ה' ב"ם מושיענו בעת צרה, אחר שישראל אחוזים בסוד ארבע מחנות שכינה. ובסוד ארבע רוחות העולם. שזהו סוד הארץ שנצטווה משה לנחל את בני ישראל בגבולותיה לכל ארבע רוחות העולם. וכן הם קשורים בסוד שנים עשר גבולי אלכסון. ובשנים עשר חותמות והיות. שזה רמז לשנים עשר שבטי ישראל. שנצטוו בהם אלה יעמדו לנחל את הארץ.

ולפי שכולם קשורים בסוד שם המפורש של שנים וארבעים. שהוא שם ה' במ הרמוז במסעות. סמך מיד שיתנו ללויים שנים וארבעים ערים לשבת. כנגד שם של שנים וארבעים ההולך עם ישראל בגלותם ובמסעיהם.

וא"כ כל זאת הפרשה הבטחה גדולה לנו. ויש בה רמזים גדולים ודברים עתיקים. בענין שלא לחנם אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. אלא להורות כי פי' ה' רוחו הולכת עמנו באלו הגליות והמסעות, כמו שהיה עם אבותינו בצאתם ממצרים. וזה חיותנו וקיומנו. ועל פיו אנו חיים. ולא על הלחם לברו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה'. וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה'. וכל זה להורות על מעלת ארץ ישראל וקדושתה, שיש בה עשר קדושות המוזכרות בדבריהם ז"ל. כנגד עשר קדושות עליונות. לפי שאין קדושה בפחות מעשרה. לכן בקדושת א"י ובסוד גבולותיה נרמזו כל אלו הדברים הנזכרים העתיקים, בסוד שמו ובסוד ד' מחנות שכינה.

צרו המור (לרבי אברהם סלע, חי לפני למעלה מ-500 שנה)

הכל מודים בעצרת

דבר בעתו מה טוב, כאשר אנו זוכים בסייעתא דשמיא לקראת חג מתן תורה, להוציא לאור עולם קובץ נוסף של 'תנובות שדה'. להוסיף ד' אמות חדשות של הלכה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, להוקיר את כבוד חכמי התורה ולומדיה.

כתוב במדרש רבה (נשא, פרשה יב): 'ביום חתונתו' - זה סיני, חיתונים היו, שנאמר 'וקידשתם היום ומחר'. 'וביום שמחת לבו' - זה מתן תורה, שנאמר 'ויתן אל משה ככלותו', ככלתו כתיב. עכ"ל המדרש. ופירש ב'בינה לעיתים' דרוש מב (לרבינו עזריה פיג'ו זיע"א אשר כיהן כרב וראש ישיבה בוונציה לפני כס 400 שנה):

'מתן תורה היה הייחוד הבא על ידי החופה, ולכן הוצרך יהיה נמצא שם הוא יתברך בעצמו, פה אל פה ידבר אליהם דיברות קדשו. כי אי אפשר חופה וייחוד על ידי שליח. ומאז נכנסנו לחופה עמו ונתיחדנו לאשתו, נהג עמנו כהלכות חתן עם כלתו, בכל הדברים המתייחסים בין איש לאשתו.'

זכינו מן שמיא להגדיל תורה ולהאדירה, כאשר המאמרים והפסקים המתפרסמים באכסנייה מכובדת זאת מופצים לאלפים ומתבדרים בהיכלי התורה ובתי המדרשות.

יריעה מיוחדת ומקיפה מתפרסמת בגליון זה ע"י מוריני ראש המכון שליט"א בנושא אשר מסעיר את עולם ההלכה בדיון 'בשר מתורבת' הנלקח במקור מרקמות של בעלי חיים וגדל על גבי מצע. מוצר זה טעמו כטעם בשר, וצורתו ומרקמו כצורת הבשר [מטרת הגידול היא שהמוצר הסופי יהיה מורכב מרקמה דומה לרקמת שריר, שהוא הרכיב העיקרי בבשר שאנו אוכלים מן הבהמה ומן העוף, ושיהיה בו גם רקמות שומן ועוד].

גמגמה זו ההולכת ומתפתחת בתעשייה המודרנית המתקדמת מניחה לפני עולם התורה וההלכה שאלות עכשוויות כבדות משקל, האם יש חשיבות למקור הראשוני של הבשר אם מבהמה טהורה או טמאה וכו' ואם דין המוצר כבשרי או כפרווה. מומלץ לכל צורבא מרבנן המעוניין להקיף את צדדי ההלכה בנושא החם הזה אשר יושבים עליו כעת גדולי ההוראה [ולהבין אח"כ את הפסקים והשמועות העתידיים להתפרסם], לעיין וללמוד את המאמר המורחב והמנומק אשר נכתב ונחתם לאחרונה ומתפרסם כאן לראשונה.

במדור 'הגות ומחשבה' נחכים ונתרומם מדברי תורתו של מרן ראש הישיבה רבי יצחק אזרחי שליט"א על מהות עצם יום חג השבועות בזמן מתן תורה ובזמנינו אנו. במדור 'גנוזות' מתפרסם דרוש מיוחד לשבועות מרבינו אברהם מאנסאנו זיע"א מחכמי פאס שבמרקו. וכן קיצור דיני הפרשת תרומות ומעשרות בשבת מהגאון המקובל רבי שריה דבליצקי זצוק"ל אשר זכות זיכו לנו ממרומים ובאכסנייה זאת מתפרסמים מפעם לפעם הלכות מכתב ידו. וכן בשאר המדורים כפי שתחינה עיני הקורא מישרים.

יהי רצון שנזכה לחזור ולקבל את התורה באהבה 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו'

בברכה, העורך

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

❖ דיני שמן בקדושת שביעית

❖ תזכורת - זמן ביעור שמן זית בקדושת שביעית

❖ קדושת שביעית - עדיין נוהגת בחלק מן התוצרת חקלאית

דיני שמן הקדוש בקדושת שביעית

- א. מותר להדליק נרות שבת ויו"ט וכן שאר נרות שמטרתם להאיר, משמן זית של שביעית, ואפי' בזמן הזה שהדרך להאיר היא בחשמל - מכל מקום מותר.
- ב. נר נשמה או נר לבית הכנסת משמן של שביעית, יהיה מותר כאשר הוא מדליק בלילה סמוך לשולחנו באופן שיכול ליהנות מן הנר.
- ג. נר חנוכה ראה מה שכתבנו לעיל במידע הלכתי בגליון 165. כמו"כ עסקנו שם בטיגון סופגניות והפרשת חלה מדברי מאכל שהוכנו עם שמן שביעית. ראה שם.
- ד. מותר לסגן מאכלים בשמן של שביעית. וכמו"כ, מותר למרוח שמן שביעית על מחבת או על תבנית קודם הטיגון או האפיה, אם מטרת השימוש גם כדי שיינתן טעם ואינה רק שלא ידבק, ובפרט שאין השמן הולך לאיבוד אלא נספג במאכל. אך אם אינו נותן טעם במאכל, וכל מטרת נתינת השמן אינה אלא כדי שלא ידבק המאכל - אסור, מפני שמפסיד את השמן.
- ה. מותר לסוך את גופו בשמן הקדוש בקדושת שביעית, שסיכה היא שימוש שהותר בשביעית לצורך האדם. ואף בזמננו שאין הכל רגילים בזה, מותר לכתחילה לסוך בשמן. אך לא יסוך שמן בתוך בית המרחץ, שזה בזיון לפירות שביעית, אלא סך הוא בחוץ ונכנס למרחץ. והסיכה הותרה אף כשהיא לרפואה, כגון שעלו לו חטטין בראשו. ולא הותרה סיכה אלא בשמן משום שדרכו בכך, אך אסור לסוך ביין או בשאר משקים.
- ו. לא הותרה סיכה אלא לגוף האדם, אך אסור לסוך בהמה או כלים אף שהם לשימוש האדם כגון מנעל וסנדל, אך מותר לסוך את הרגל וללבוש את המנעל, אף שבלבישתו נספג מעט שמן גם במנעל.
- ז. אסור להשתמש בשמן של שביעית לתעשיית הסבונים, כיון שהוא מוציא מכלל מאכל, ורק סיכה הותרה בשמן כמות שהוא. ואם עבר ועירב שמן באיסור - הסבון קדוש בקדושת שביעית, אך מותר להשתמש בו, שסיכה הותרה בשביעית.

זמן ביעור שמן זית בקדושת שביעית

א. במינים מסוימים כתבו לנו חז"ל את זמן ביעורם והם: תאנים בחנוכה, תמרים בפורים, ענבים ויין בפסח, זיתים ושמן בשבועות. וכן המנהג למעשה גם בזמנינו, לקיים דין ביעור בערב החגים והמועדים הנזכרים ולשוב ולזכות בזה בו ביום.

ב. על כן הלכה למעשה מי שברשותו בקבוקי שמן זית של קדושת שביעית, עליו להניחם על פתח ביתו בערב חג השבועות, ואומר: "אחינו בית ישראל, כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול". ואחר שהפקיר לכל, יכול לחזור ולזכות בפירות ולהכניסם לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שיכלו. ויש אומרים שאם מוציא את הפירות לרשות הרבים, אינו צריך להפקיר בפני שלשה אנשים, ורק כשמפקירם בתוך ביתו צריך להפקיר בפני שלשה. ויש אומרים שאף המפקיר ברשות הרבים יפקירם בפני שלשה אנשים. ולכתחילה ראוי להוציא הפירות לרשות הרבים ולהפקיר בפני שלשה, ובשעת הצורך כגון שאין באפשרותו להוציא לרשות הרבים, יכול אף לכתחילה להפקיר בתוך ביתו בפני שלשה. ובשעת הדחק יכול לסמוך על הדעות שמוותר להפקיר ברשות הרבים, אף שלא בפני שלשה אנשים.

קדושת שביעית - עדיין נוהגת בחלק מן התוצרת הקלאית

הגם שההרגשה הכללית שהשמיטה כבר מאחורינו, יש לזכור את הפרטים הבאים:

ירקות טריים - עדיין קיימת דלעת מאחסון שביעית משווקת, הגם שכבר תוצרת חדשה קיימת שזה בעיקר הדלעת המוארכת, והעגולה הקטנה. מאידך הדלורית רובה עדיין מאחסון שמיטה, וממש מעט החל להגיע מהערבה, כמו"כ במחסנים קיים עדיין כמות של איסום של דלורית לעוד כמה חודשים. ויש לשים לב גם לרכישות. וגם למוצרים נלווים.

פירות טריים - יש לשים לב בעיקר לפירות הדר, אבוקדו, תפוח מקירור, ופירות יבשים, כמו תמר, שקדים, צימוקים ועוד.

משקאות - יש לשים לב לתוצרת מרובה ומגוונת המיוצרת מפירות, החל מיין המשווק מענבי שביעית, וכבר משווק בפועל. ארק העשוי מפירות כגון מתאנים, אגסים ועוד [ראה שביטת פ"ט סעי' לב]. מיץ תפוזים, עגבניות, ועוד סוגים רבים ומגוונים.

מוצרי מזון - יש על המדפים מוצרים מעובדים רבים שהם משביעית, וכגון שימורי ירקות ופירות, כגון מלפפונים, זיתים ועוד. חטיפים כגון חטיפי תפוז"א.

אשר על כן, יש להתבונן היטב בציון נותן הכשרות, על אופן הכשרות וההתייחסות לשנת השמיטה על גבי האריזות.

**בברכת התורה
שניאור ז. רווח**

רבינו
אברהם מנסנו
זיע"א

גזוזות וכת"י

כת"י 'פתח התורה'א

רבינו אברהם מאנסאנו ב"ר יהונתן, מחכמי פאס במרוקו, נפטר בשנת תקמ"א. מתלמידי ר' שמואל בן אלבאז ואוה"ח הקדוש. חיבר למעלה מ-20 ספרים בהלכה ובאגדה, ביניהם ספר 'פתחי עולם', ממנו הדרוש שלפנינו.

בניו, החכמים רבי שמואל ורבי יעקב. חתנו ובן אחותו הוא הראב"ד ר' חיים דוד סירירו, ובנו הוא רבי יהונתן (נקרא ע"ש אבי רבינו) סירירו אשר היה ראב"ד ומפורסם בגדולתו. חתנו הנוסף של רבינו הוא אחיו רבי חיים, שבנו רבי יהונתן מאנסאנו היה חתן רבי אליהו הצרפתי, וממנו [-ר' יהונתן] רוב משפחת מאנסאנו.

בספר פתחי עולם (כת"י הספרייה הלאומית 8°2103) עשרות דרושים המחולקים ל'פתחים', וב'פתח התורה' ששה פתחים [אולי כנגד יום השישי שבו נתנה תורה]. ה'פתח' שלפנינו נדרש בציבור לפני עצרת של שנת תקל"ה.

דרוש לשבת כלה - שבועות

דרוש ששי שדרשתי לשבת כלה שנת קהל"ת לפ"ק.

נושא: וזאת עשו להם וחיו וכו'.

מזיעא, תני ר' יוסף, מאי דאמרת תשת חשך ויהי לילה, זה העוה"ז שדומה ללילה, בו תרמוש כל חיות יער, אלו רשעים שבו שדורשים לחזיר שביער, תזרח השמש לצדיקים, יאספון רשעים לגיהנם, ואל מעונותם ירבצון, אין לך כל צדיק שאין לו מדור לפי כבודו, יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכרם, ולעבודתו עדי ערב במי שהשלים עבודתו עדי ערב, עכ"ל.

אשר חכמים יגידו כי שבת שלפני עצרת קורים אותו שבת כלה, להיות שהכלה הכלולה הנה צריכה להתקטש בכ"ד קישוטי כלה למחר בעצרת ביום חתונתו זו מתן תורה לבוא אל המלך מלכו של

א. כת"י זה יוצא לאור עולם בעריכת הרה"ג נתנאל אביטל שליט"א מחוקרי המכון אשר ידו רב לו בעריכת וההדרת כת"י רבותינו זיע"א ונמסר לנו על ידו (כולל ההקדמה) לפרסום לזיכוי הרבים. זכות זאת תעמוד לו ולמשפחתו ברו"ג, אמן כ"ר.

עולם ויתאו המלך יפה בכ"ד ספרים שהמה כ"ד קישוטי כלה, וכ"ש בדבר הלכה, כי המה אותיות הלכה, כי אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה כנודע, ובברכות אמרו אגרא דכלה דוחקא, ופירוש לבד שכר השמיעה של הדרשה אלא גם יש שכר על הדוחק נמי.

ומהרש"א ז"ל פירש דאף לאדם שהוא ת"ח ואינו צריך על הדרשה, הנה יש לו שכר על הדוחק.

והנכון הוא, כי שבת זו הנה היא כמו פרשת הקהל, אשר אנו מצויים הקהל את העם האנשים הנשים והטף, ואמרו אנשים באים ללמוד, נשים לשמוע, טף למה הם באים, כדי ליתן שכר למביאייהם, ולכן בשבת זו שבת כלה אשר כל העם יתקבצו לראות במזמוטי חתן וכלה למען ישמעו ולמען ילמדו הנה בהכרח הכל כאשר לכל יבואו לשמוע זאת התורה ולראות בשמחת הכלה ובאים האנשים והנשים גם הטף ויהיה הרבה דוחק בשבת זו בהביאים כל ילדיהם שמה ואז יש להם שכר הרבה בהביאים גם הקטנים כדי ליתן שכר למביאים מחמת הדוחק אשר ישבו לפניהם.

גם יש לפרש, אגרא דכלה דוחקא, כמאמרם על ר"א בר"ש ור"א בר יוסי כשהיו פוגעים זה בזה הנה פדנא דתורי עובר ביניהם מרוב בשר, ואמרה ליה ההיא מטרונא בניכם אינם שלכם, אמר לה אהבה דוחקת את הבשר, ולכף אף מידי שבת בשבתו הנה המה מקשטין הכלה בד"ת, הנה בשבת זו צריכים להוסיף אהבה עזה אהבה רבה ותהיה אגרא דכלה הכלולה דוחקא אהבה דוחקת את הבשר ביחודא שלים ככלה חדשה.

גם יש לפרש, אגרא דכלה דוחקא, כי הנה מי שהוא מרווח ויש לו מה לאכול אין לו יתר שאת כל כך אם יעסוק בתורה יען כי הוא מאוכלי המן אשר להם ניתנה התורה, אבל מי שהוא דחוק הרבה למזונות כך היא דרכה של תורה פת במלח וכו', ובני תורה עניי אינון, הנה אגרא דכלה היא דוחקא כאשר יהיה בדוחק ובצער ואפ"ה ישם אליו לבו לקשט הכלה הנה והיה לו שכר הרבה.

גם יש לנו בו פירוש במקום אחר ע"פ דברי ר' המנונא סבא ז"ל, דאיתא בזוהר על פסוק כי אעשה כלה בכל הגוים וכו' ואותך לא אעשה כלה, כי אמר כי או"ה שהמה בעה"ז ברפיון בלי דוחק הנה כאשר המה ברפיון כן גם אני אעשה בהם כלה רפויה, אבל ישראל אשר המה שבט יהודה בדוחק ובצער בגלות החיל הזה הנה אותך לא אעשה כלה רפויה אלא כלה דגושה, ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך, וזהו אגרא דכלה טעם שישראל המה יהיו כלה חדשה כי יבעל בחור בתולה פרצה דחוקה הנה בשביל דוחקא שהיה להם בגלות החיל הזה, ואפ"ה הנה המה שונים מסכת כלה, גם יהיו ככלה חדשה ומשוש חתן על כלה ישיש אלהיך.

והיה שכר ביתר שאת גלוי לכל העמים, הנה אמרו בחגיגה ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהם ק"ו מסלמנדרא, שהיא חיה הנולדה מארץ אשר תוקד בה בית המוקד של אש שבע שנים, הנה לאחר ז' שנים נולדה משם חיה הקוררים אותה סלמנדרא והסף מדמה אין האש שולטת בו, ומה סלמנדרא שתולדת האשה היא הסך מדמה אין האש שולטת בו, ת"ח שכל גופם אש על אחת כמה וכמה, שנאמר, הלא כה דברי כאש נאם ה'.

כי מזה הטעם אדעה דעת נ"נ אשר צוה למזי לאתונא חד שבעה על די חזי למזייה, כי זה נראה טפשות גמורה כי אם כוונתו לצערם, הנה אדרבה באש מועטת וישימו ספוגין של צמר מלאים מים על לבם כמו שעשו לר"ח בן תרדיון ע"ה עד אשר בא אותו רגמון, ואמר לו אם אסירים מעליך ואקרב מייתך תכניסני לעוה"ב וא"כ גם הרשע הזה אם חכם הוא ככה יעשה ולא למזי לאתונא חד שבעה כי בזה אדרבה מקרב מיתתם וקטיל המון שביבא דנורא.

אכן הנה הרשע הזה חכם להרע עד מאד, כי סלמנדרא נולדה לשבע שנים והסך מדמה אין אור שולטת בו, ואמר, שמא המה סכו מדמה ואין האור שולטת במ ולכן עשה חד שבעה להסיר מהם כל כח הסלמנדרא כי האש הזאת עדיפא מינה.

דרוש לשבת כלה - שבועות | גנוזות וכת"י

גם שם אמר בסיום מסכתא דחגיגה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת במ ק"ו ממזבח הזהב ומה מזבח הזה שאין עליו אלא כעובי דינר זהב אין האור שולטת בו, זה כמה פושעי יש' שמלאים מצות כרמון כרכתי' כפלח הרמון רקתך, אפי' ריקנין שבך מלאים מצוות כרמון לא כ"ש.

והנה להבין לך מאמרם אשר הוצרך הש"ס להביא ראיה לת"ח ופושעי ישראל נמי, והיה מספיק במושעי ישראל שאין גיהנם שולטת בהם, וכ"ש בת"ח דאתו בק"ו ממושעי ישראל, וגם למה לא הביאור ראיה לת"ח נמי ממזבח הזהב אלא מסלמנדרא. גם אמאי לא אמרו ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהם יען כי הם מלאים מים, שנא' הוי כל צמא לכו למים, ומים מכביין האש, מה תאמר הרי מצינו באליהו הנביא כי אש ירדה מן השמים וכל המים אשר בתעלה לחכה הרי אש השמים אוכלת מים ולכן לא הביא אלא מסלמנדרא הנה אנן נאמר כי אש אוכלת אש השמים תאכל את גופם אם כי המה מלאים אש.

והקושי העצום הוא מאמרם אשר אמרו אין גיהנם לעת"ל אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאים בה ורשעים הם נדונים בה, שנא' זורחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ואי אפשר לומר כי מה שאמרו אין גיהנם לעת"ל הוא בכל מקום אשר יאמרו גיהנם היא השמש אשר תצא מנרתיקה דא"כ אמאי יאמרו לעת"ל, יאמרו אין גיהנם בעולם אלא היא השמש וכו', ועוד אמאי קרי לה גיהנם בכל מקום.

אכן להודיעך קשט אמרי אמת, כי האמת לאמתו הנה המה תרתי, גיהנם ושמש, וגיהנם הנה היא בעוה"ב עולם הנשמות אשר הוא אחרי עה"ז, כי שם יהיו בלכתם אלה רשעים בגיהנם, והחמה היא לעולם התחיה אחרי כל המעשים, כי שם הוא קיבל השכר האמיתי של הצדיקים וכאמור ביוצר אין ערוך לך ה' אלהינו בעה"ז אין זולתך מלכנו לחיי עוה"ב, אפס בלתך גואלנו לימות המשיח ומי דומה לך מושיענו לתחית המתים, והנה לזה בהכרח צריך גיהנם ולזה צריך חמה.

והוא במה שאודיעך קשט אמרי אמת בקיצור נמרץ, והוא כי קודם ברוא אלהים אדה"ר על הארץ, הנה ברצון המאציל גם את זה לעומת זה עשה האלהים רע כנגד טוב, והרע הנה הוא קליפה בלתי אוכל בה כלל, ועשה ה' להחיות את הרע באשר שם שם לו אורות הקדושה בה', וכל זה לא לתקות הרע עשה ה' כל זה, כי לא תהיה אחרית לרע אלא לטוב האדם חביבין ישראל להיות המה מלקטין האורות משם על ידי עסק התורה והתפלה ומצות ויש שכר הרבה לפעולתם, כנודע כל זה מדברי הרב ז"ל בפירושו משנת בעשרה מאמרות.

והנה זה האור הא' אשר שם ה' בקליפה הנה היה בלי פגם אלא ה' חפץ למען צדקו את בריותיו להיות שכר ועונש בעולם, ואח"כ בברוא אדם הא' היה כולו טוב ונשמות של ישראל היו כלולות בו כולם עד דייתי מלכא משיחא, וכאשר חטא הנה כל אותן הנשמות אשר באו בו הנה נמסרו ביד הקליפה בזוהמת הנחש, והם בדין כובשים אותם אלו האורות שהיו מחמת פגם אדה"ר, כי בעונו מת, ולכן כל אדם בבוא לעוה"ז הנה צריך לתקן נפשו להשיב נפשו מני שחת בעסק התורה ותפלה ומצות, ואחר תטהר במי מקוה מקור מים חיים את ה', ואין בן דוד בא עד אשר יכלו כל הנשמות שבגוף הזה עד עקבות משיחא, וכאשר יתוקנו הנה יבוא אליהו והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם הוא סוד שורש כל נשמה מהיכן באה.

והנה לאלה הנשמות לא יספיק להם נתר ובורית כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית אי אפשר לזוהמא ההיא של נחש ליפסק, כי נרבתק ונכנסת בחדרי חדרים עד מאד, ולא יספיק להם מים ונתר ובורית, אלא דוקא האש כמו שעושים כאשר יכבסו הבגד המלוכלך הרבה בבשל אותו ותחלה באש ועל ידי האש הנה תהיה לו הגעלה ופליטה תהיה לו מהזוהמא, ולכן בעוה"ב שהוא עולם הנשמות שהוא בביאת בן דוד משיחנו אשר הוא המשיב לב אבות ואינו בא עד אשר יכלו הנשמות להתברר

מהזוהמא, הנה אי אפשר לכבס כי אם על ידי אש של גיהנם דוקא, אשר היא תעביר הזוהמא כאמור, ויתוקנו כל הנשמות מזוהמתם ואז יבוא בן דוד.

והנה אלו האורות אשר היו בפגם מחמת חטא אדה"ר ועדיין נשארו בקליפה האורות אשר נפלו קודם ברוא אלהים אדם על הארץ אשר היו בלי פגם, אלא לתקות השכר כאמור, כי אף שה' תקן וברר במצרים מה שברר מהם, בסוד וגם ערב רב עלה אתם להחיות עם ר"ב ר"ב ניצוצי אורה, הנה נשאר שם עוד, כי לא הובררו כולם, כי המה רפ"ח, ונשארו כמנין אלהיים כנודע, ועשה ה' זה בצאת ישראל ממצרים בחוזק ידו ית', כי היו גוי מקרב גוי והוא ית' כאשר הגיע עת קץ הנה חזר וקבץ בזרוע עוזו ניצוצי אורה אשר עשה במצרים וינצלו את מצרים ועשה נ' כל זה הוראה לעת"ל כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, כי כאשר וירא כי אין יכול לתקן האור הזה, הנה ותושע לו זרועו ית' וחשף את זרוע קדושו וכו', כאשר היה במצרים, וזה יהיה אחרי ביאת מלך המשיח כי בזה תדע הטעם ביום בוא גוג על אדמת ישראל נועדו על ה' ועל משיחו, ובמה היתה חיותם והרי כל הנשמות שבגוף כלו, ומהיכן נמשכה חיותם, אלא הנה זה הוא מחמת האור אשר היה בלי פגם אשר נשאר במ.

וכאשר יגיע עת קץ לתמים דעים הנה הוא נשפט אותו ומוציא בלעז מפיו והיה ה' למלך על כל הארץ וכו' וזהו סוד תחיית המתים האמורה, והוא עת קיבלו שכר העיקרי לצדיקים אשר יטיפו עליהם מים חיים מימי החסד טל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים כל העוסק באור תורה טל תורה מחייהו, כמו שהוא גוסס ומשקים לו מים חיים להחיותו ורשעים מארץ יכרתו, והוא אותה שעה אובדן שלהם לגמרי והיו דראון לכל בשר, ועסותם רשעים כי יהיו אפר וכו', ועתה בזה תבין התורה אשר נמשלה לאש ומים, כי באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה, והמה בשני זמנים שונים כנגד ב' מיני אורות הנז'.

...

ובכן אני תפלה לאל נורא עלילה, יושב קדם סלה, מאד נעלה, יהיו דברי אלה אשר דברתי לפני ה' אלהינו יומם ולילה, קרובים אל ה' ליחדא שכינתיה אליו בכ"ד קישוטי כלה, בשבת זו שבת כלה, להיות לו לשם ולתהלה, וימהר יחישה מעשהו להביא קץ הגאולה במהרה ובעגלא, ובאויבינו ושונאינו יעשה כלה, ואתנו לא יעשה כלה, כי אם כלה כלולה, אמן סלה, ועלינו יפרוש כנפיו באהבה רבה ויתירה בחמלה גדולה, אכי"ר.

רבינו
רבי שריה דבליצקי
זיע"א

כתב ידא

דיני הפרשת תרו"מ בשבת ויו"ט

- א.** בודאי טבל מותר להפריש ביהשמ"ש אם אין לו אוכל אחר לשבת^ב או אפי' רק יתווסף לו עונג שבת על ידם^ג.
- ב.** ספק טבל מותר להפריש ביהשמ"ש כל מה שרוצה לאכול בשבת גם אם יש לו אוכל אחר^ד. ביהשמ"ש לענין זה הוא עד 13 דק"ה לאחר השקיעה ולצורך גדול עד 17 דק' לאחר השקיעה^ה.
- ג.** גם אם קבל עליו שבת ויו"ט מותר לו כנ"ל^ו, אך אם קבלו שבת ויו"ט באמירת בואי כלה"ה או ממברכות^ז בביהכנ"ס שאליו הוא שייך^ח אסור לו להפריש אחר קבלתם גם אם קבלו מבעו"י והוא עצמו לא קיבל. ולצורך גדול יש להתיר גם י"א^ט בקבלו והוזמן לאכול מבעו"י בליל שבת או בשבת בסעודה^י ג' לאחר השקיעה.

א. כתיי נכתב ע"י רבינו כמפורט בגליון הקודם במדור זה.

ב. מ"ב שם ס"ק ד' וסי' ש"ז סע' כב, וסי' שמ"ב. וקצות השלחן ח"ג סי' ע"ה בבדי השלחן ס"ק ה' וו' ושור"ע הרב בקונט"א סי' רסא סק"א. ונראה דגם לצורך אורחים מותר להפריש דזה בכלל טרוד ונחפז עליה.

ג. סי' שמ"ב באה"ל ד"ה מותר. ויע' זה השלחן ח"א סי' רסא ס"א. ופשוט שבאופנים אלו מותר לו גם לחלל את המע"ש אף אם יספיק לו בלי חלק המע"ש כיון דקשה לו בדיוק להוציא את המע"ש וכ"ש אם זה דבר לח שמעורב בכולו וכ"ש אם לא יספיק לו בלי המע"ש. וכן מותר לחלל רבעי באופנים הנ"ל.

ד. סי' רסא סע' א', מעשרין את הדמאי, וספק טבל בזה"ז יש לדון בו דין דמאי לקולא ויע"ע לקמן [א"ה, עיין לעיל פ"ד מו"ה י"ב, ולהלן מו"ה כ"ה], דכן מקובל גם משם מרן החזון איש זצ"ל שהיקל בביעור בספק טבל מדין דמאי שאין לו ביעור, וכן דעת רבני העדה החרדית בירושלים במדריך שנת תש"ל שהורו לעשות ביעור רק מודאי טבל ולא מספק. וא"כ גם לענין זה יש להקל.

ה. בס"י רס"א מ"ב ס"ק כ"ג ושלשת רבעי מיל הוא 13 דק' כפי חשבון 18 רגעים למיל.

ו. כפי השיטה שמיל הוא 22½ דק' ובקצות השלחן ח"ג ס"ס ע"ה כתב דבאר"י יש לנהוג בקיץ עד ח"י רגעים ובחורף עד ט"ו רגעים.

ז. סי' רסא מ"ב ס"ק כח.

ח. מ"ב שם ס"ק לא.

ט. שור"ע שם סע' ד'.

י. שם מ"ב ס"ק כח. ומ"ש בביהכנ"ס שאליו הוא שייך, סי' רסג מ"ב ס"ק נ"א. וע"ע פרטים בדינים אלו ביוסף אומץ אשכנזי סי' תתר"ס-ס"א, ומחה"ש סי' רס"א סקי"א, ושור"ע הרב שם סע' ז', קצות השלחן ח"ג סי' ע"ז סע' ד' ובבדי השולחן שם ס"ק ט'.

יא. כדעת הראשונים המתירים בכל אופן בטושו"ע סי' שצג גם אחר עניית ברכו, ויע"ע שם בשע"ת, ובבאה"ל סי' רס"א ד"ה אין מערבין.

- ד.** צריך אדם לשאול בתוך ביתו ערב שבת ויו"ט אם עישרו^ב וצריך להזכיר עשרתם.
- ה.** חולה הנצרך בשבת לדבר מאכל שהוא לא מעושר או שהוא שוכב בבית החולים ששם לא מעשרים מוטב לו לעשר בשבת ולא לאכול טבל^ג, וכן ה"ה לענין חלה^ד.
- ו.** מי שיודע מערב שבת שיצטרך בשבת לעשר ואין באפשרותו מסיבה כל שהיא לעשות זאת מערב שבת^{טו} יעשה מערב שבת תנאי ועל ידי זה יוכל לעשר בשבת^{טז}. וכן בערב יו"ט וכן כשחלים כמה ימים זה אחר זה ואז יאמר בתנאי מה שאני עתיד להפריש (הערב) ולמחר ולמחרתיים.
- תנאי זה אפשרי לעשותו, אם הדברים הבלתי מעושרים שמהם רוצה למחר להפריש הינם ודאי טבל אך צריכים הם להיות ברשותו כבר מער"ש בשעת עשיית התנאי^י, ואם הם ספק טבל מותר לעשות תנאי אפילו הם של אחרים ואינם ברשותו כלל^{יא}.
- ולכן היודע שלמחר יזמן לאחרים שמאכליהם ומשקאותיהם אינם בחזקת ודאי מעושרים אלא הם בספק יתנה מערב שבת בכדי שיוכל בשבת להפריש תרו"מ.
- נוסח התנאי יכוין שלא יחול רק בשבת ושיאמר כל מין על מינו.
- התנאי מתיר להפריש בשבת גם אם לא ידע בשעת עשיית התנאי את כמויות ומהות המינים שמהם יפריש למחר^{יב}.

ולפי"ז מי שהוזמן לסעודת ליל שבת במקום שאוכלים אותה עוד מבעו"י או ביהש"מ ולא היתנה מבעו"י או שהוא טבל ודאי שאינו מועיל תנאי לדבר שלא ברשותו כדלקמן סע' ו' יכול להפריש אז תרו"מ כיון שהוא עדיין ביהש"מ אף שכבר התפלל וקידש וצ"ע בזה.

ואם הוזמן לסעודה שלישית שנמשכה בביהש"מ יכול גם לעשר בביהש"מ כמ"ב סי' שמ"ב ס"ק ב' ולכתחילה ימתין מלעשר עד י"ג דק' לאחר השקיעה, כשם ובאה"ל בין השמשות.

יב. סי' ר"ס סע' ב'. ונראה דגם אם אינו סומך על בני ביתו בהפרשת תרו"מ אלא נוהג לעשר בעצמו אפי"ה ישאל עשרתם דע"ז יזכירו לו אם יש עוד איזה דבר ששכח לעשר. ודלא ככף החיים בס"ק כ"ג, ואין לזה דמיון להנהגת הר"ם דאיתא התם שלא היה אומר עירבתם מדהיה מערב בעצמו ערובי חצירות.

והסומך על מעשר מהשוק או מהשגחת הרבנים אינו צריך לשאול אם עישרו. בדי השלחן ע"ג ס"ק ט', וכעין זה איתא ברמ"א דבמקום שאין מעשרין וכו'.

יג. שמירת שבת כהלכתה פרק כו סע' ד', ויעו' חדושים וביאורים זרעים ס"ס ד' [בנמ"ח דמאי סי' ז' סק"א] שמשמע שס"ל ג"כ כן.

יד. שמירת שבת, שם.

טו. דאם באפשרותו לעשות זאת מער"ש ורק מתעצל, משמע דאין נכון לעשות תנאי, וכן משמע מהרמב"ם שם בהל' ח' דדוקא אם הוא בביהמ"ד או בישיבה וכו' וכדומה. וכ"כ חדושים וביאורים סי' ד' ססק"ה [בנמ"ח דמאי ס"ס יא].

טז. רמב"ם הל' מעשר פרק ט' הלכה ז' וח'.

יז. רמב"ם שם הלכה ז'.

יח. רמב"ם שם לגבי דמאי, ויעויין לעיל במו"ה י"א שכתבתי דיש להקל וליתן על ספק טבל דין דמאי לקולא. וממילא יהיה מותר גם לעשר את של אחרים, וכן מקובל ג"כ משם החזו"א וצ"ל שהתיר זה במקומות מסויימים, פעם התיר במקום שהיה רוב פירות עכו"ם ומיעוט פירות יהודים שהיתה עליהם השגחת השוק, ופעם התיר להתנות ולעשר במלון שהיתה שם השגחה שמעשרים. וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה פרק ח' בהערות ל"ג [בנמ"ח פרק י"א הערה ק"א] דלפי דעת הגרש"ז אויערבך כל שרוב מעשרים הם או שרוב פירות המקום מעושרים הם מועילה תקנה זו ותנאי גם בשל חבירו דומיא דדמאי.

וע"כ למשל בבני ברק או גם בשאר מקומות פירות שעוברים דרך תנובה במקום שמעשרים אותם, וכן כל מיני מצרכים ושימורים ומשקאות הנמכרות בהכשר רבנות מוסמכת וכדומה בודאי דיש לתת עליהם דין דמאי לקולא, לענין זה.

יט. שו"ת אז נדברו ח"ב סי' לו.

דיני הפרשת תרו"מ בשבת ויו"ט | גזוזות וכת"י

- ז.** יכול אדם לעשות תנאי בכל ערב שבת^כ כדי שבשבת יוכל להפריש ממינים מסופקים של אחרים ובודאי טבל של עצמו^{כא}.
- ח.** אפשר גם לעשות תנאי פעם אחת בשנה על כל שבתות וחגי השנה^{כב} ויכול על סמך זה להפריש מספק מעושר של עצמו ושל אחרים כל השנה אך לא מודאי וכו'^{כג}.
- ט.** אין מפרישים בשבת ע"י תנאי רק מהדברים שהוא צריך להם בשבת^{כד}.
- י.** מפרישים אז בשבת תרו"מ כרגיל בימי החול^{כה} גם עם חילול מעשר שני^{כו} ובאמירת הנוסח הרגיל^{כז} בלחש^{כח} בשעת הפרשה.
- יא.** אסור לטלטל בשבת ויו"ט ודאי טבל או ודאי מעשר שני שלא נפדה אך מותר לטלטל ספק טבל וספק מע"ש פדוי.
- יב.** העושה תנאי מערב שבת מותר לו כמוכן גם לטלטל את הדברים שיפריש מהן לפני הפרשתו, בין מודאי טבל שלו או ספק טבל של אחרים, אך אסור לטלטל את חלק התרומה ותרומת המעשר גם המופרש מפירות ספק טבל. ולכן הבא לעשר בשבת ע"י תנאי ישים מקודם את החלק שאותו מפריש מהדברים במקום שלא יצטרך אח"כ לטלטלו ולא ישימנו גם תוך כלי. אפשר לשימו מקודם לתוך כלי שיש בו שאר שיורי אוכל מדומע או שיורי משקה וכן יעשה הסועד אצל אחרים ומפריש שם תרו"מ [שהבעלים לא יכשלו במקצה].
- יג.** מי שלא עשה תנאי מערב שבת וצריך להפריש מדבר מסויים תרו"מ בשבת הרי אם הדבר הוא ספק טבל יכול לבקש מאחד שעשה תנאי שיפריש עבורו.
- היה הדבר ודאי טבל, או ספק טבל ואין כאן אדם שעשה תנאי והוא נצרך למאכל זה מאד יבקש אחר קטן או קטנה מבן י"ב [ויתן להם במתנה ויפרישו הם על הכל].
- יד.** לא עשה שום עצה מהנ"ל אינו יכול לאכול על מנת שיפריש מהנותר למוצאי שבת.
- טו.** התנאי אפשר לעשות גם בבין השמשות בערב שויו"ט רק לדמאי ולא לטבל ודאי^{כט}.

כ. שמירת שבת כהלכתה פ"ח סע' יב. [בנמ"ח פרק י"א סע' כ"ה].

כא. אם ישכח להפריש מער"ש, יעו"י לעיל מו"ה כב.

כב. הלכות קטנות ח"א סי' פח, ויעויין כעין זה בכף החיים סי' רע"ט ס"ק י"ז. וטוב לעשות כן פעם בשנה באופן קבוע (ולהתנות גם על חלה) ולחזור ולהתנות בכל ער"ש ויו"ט כשיצטרך דאם ישכח פעם מלעשר ומלהתנות יוכל לסמוך על זה. והנפק"מ בספק טבל.

כג. דהרי לא היה ברשותו בשעת התנאי, ואם היה, אפשר גם מודאי.

כד. חזו"א דמאי סי' ט' ס"ק י"ג. שמירת שבת כהלכתה פרק ח' הל' יג [בנמ"ח פרק י"א סע' כז]. חידושים ובאורים סי' ד' סק"ה [בנמ"ח דמאי סי' יא]. ואם עישר על הכל אפשר דיש להקל כדעת הרמב"ם שלא חילק בזה. חידושים וביאורים שם. ופשוט שאם חל שבת ויו"ט זה אחר זה דאסור לו לעשר משבת ליו"ט. ומיו"ט לשבת י"ל דמותר אם עשה עירוב תבשילין.

כה. רמב"ם שם הל' ח'.

כו. שם בהל' ז' לגבי דמאי, ואף שבהל' ח' לגבי ודאי לא כתב דמחלל והוא עפ"י המשניות בדמאי פ"ז [מ"א ומ"ה].

כז. עם ברכה אם זה טבל ודאי, חזו"א שם ס"ק ט"ו. שש"כ סע' יא. [בנמ"ח סע' יט].

כח. רמב"ם שם הל' ט', וקצות השלחן ח"ז עמ' ג' ביאר הדבר שהוא מפני הרואים שלא יהיה ניכר הדבר וא"כ יש להקפיד לומר דוקא בלחש, ויעויין בשנות אליהו פ"ז דדמאי מ"א לדעת הגר"א אין צריך לומר בשבת בלחש. וצ"ע אם הוא במקום כזה שאין יכול לומר אם לסמוך על דעת הגר"א.

כט. כדינא דאין מעשרין ודאי בביהש"ש רק דמאי. וכ"כ בחזו"א דמאי סי' ט' סק"ג (סוד"ה התקנה הג'), ובדרך אמונה פ"ט ממעשר ס"ק ס"ז, ובביאור הלכה שם (ה"ז ד"ה אמר). [א"ה, ועיין ר"ש פ"ז דדמאי מ"ד, וברא"ש שם סק"ח, ובחזו"א שם (ד"ה התקנה הב'), ובשערי אמונה שם (עמ' ס'), ובחוב"ב דמאי סי' יא סק"ד ד"ה פ"ז].

הגאון רבי
יצחק אזרחי
שליט"א

הגות ומחשבה

ראש ישיבת 'מיר'

לא בשמים היא

'ובחר בעושיה'

כתוב בחז"ל (דברים רבה פ"א ה') "הלכה אדם מישראל שעלה לקרות בתורה אין מותר לו לקרות עד שלא יברך תחילה, מברך ואח"כ קורא, ומשה בשעה שזכה לקבל התורה תחלה בירך ואח"כ קרא. א"ר אלעזר אי זו היא הברכה שבירך משה בתורה תחלה, 'בא"י אמ"ה אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה', ולא אמר בעמליה ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה, באלו שהן עושין את ד"ת. בעושיה, אדם אומר למדתי חכמה ולא למדתי תורה מה אעשה אני שם, אמר הקב"ה לישראל חייכם כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא, כל מי שמתירא אותי ועושה ד"ת כל החכמה וכל התורה בליבו, מנין, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם יראת ה' טהורה עומדת לעד". ע"כ המדרש.

יש לברר הרבה בדברי חז"ל הללו, ולקוצר היריעה נעמוד בזה כעת בנוסח הברכה שבירך מרע"ה. כי דגש מיוחד יש בזה הנוסח שבחר הקב"ה בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה, ולא תלה בעמליה והוגיה אלא בעושיה, והנה זה לשון נופל על לשון למה שאמרו כולם יחד כאחד 'נעשה' ונשמע. ונבאר זאת בע"ה.

ובהקדם, הא דאיתא בגמ' (שבת פ"ח ע"א) "אמר רבי אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן מי גלה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו ה' מלאכי גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר לשמוע". הנה יש ליתן לב להבין מה עומק הסוד הגדול בזה שזכו כלל ישראל לכוון אליו. נדמה נא בעינינו אם יבקש האב את בנו לעשות איזה דבר האם יאמר לו תחילה אשמע ואבדוק אם אפשרי הוא הדבר ורק אח"כ יאמר כי יעשה, הא וודאי כי יאמר כל אחד כן אעשה, ואח"כ ישמע במה מדובר, וק"ו ב"ב של ק"ו להבדיל אלף אלפי הבדלות כאשר מצוונו הקב"ה וודאי שיהיו ישראל אומרים תחילה נעשה ורק אח"כ יאמרו נשמע. ומה היא הגדלות בהקדמה זו.

עוד אי' בגמ' (שם) "הוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא וקא מייץ בהו וקא מבעץ אצבעתיה דמא, אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומיכו לאודניכו אכתי בפחזותייכו קיימיתו, ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו, א"ל אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם, הנך אינשי דסגן בעללילותא כתיב בהו וסלף בוגדים ישרם". ופרש"י 'דסגינן בשלימותא - התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה

לא בשמים היא | הגות ומהשבה

וסמכנו עליו שלא יטענו בדבר שלא נוכל לעמוד בו, א"כ כיון שמאמינים היו בהקב"ה אזי פשוט הוא שיהיו מקדימין נעשה לנשמע ומה סוד גדול הוא זה.

אם תדרשנו - ימצא לך

נבאר תחילה את הדיבור "מי גלה רז זה לבני שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו", היינו כי רז מיוחד הוא שכווננו לו ישראל דההרגשה וההבנה נקנית היא באופן שע"י העשייה. כי הרז שזכו לו ישראל בהקדמה זו היא שהתורה אינה נקנית רק בחוש אחד כהבנה, ולא ע"י חוש הראייה כמו"כ לא יועיל בזה חוש השמיעה וכן הלב והמח אין זה תלוי בהם, כי אם תורה נקנית בכל החושים והאברים 'יחד' היינו עם העשייה, שע"י תבוא לאדם ההבנה וההרגשה המושגת בקניינה, ובל"ז האדם יכול להיות 'מבין' או 'מרגיש', אך עם הרגשה לבד לא הועיל הוא דבר.

רק כאשר יהיה עושה ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו אז מבין הוא, ונקנית היא לו. [דוגמ' לזה הא דכת' הרמח"ל (מס"י פ"א) דהשנאה והנקימה "קל הוא רק למלאכי השרת שאין בהם המדות הללו" הרי שצריך כח של מלאך כדי לא לנקום. ואם ישאל אדם את עצמו היאך יזכה לזה הרי שלא יזכה, אך אם יעשה יהיה בכחו והבנתו לקיימו].

דבר זה אנו רואים כאשר יש לאדם שאלות ותהיות, אזי אם תחילה יהיה הוא עושה ואח"כ ישאל, הרי שברוב המקרים מוצאים אנו כי אחר העשייה אין בלבו כלל קושיות, משא"כ קודם עשייתו מלא וגדוש הוא בתמיהות. ודבר זה הוא כלל בתורה כי עם העשייה תבוא ההבנה, וזה הוא שהיה סוד שנתגלה לכלל ישראל בשעה שעמדו בהר סיני. שהייתה בהם ההבנה כי כחו של המלאך הוא מחמת היותו שליח היינו שאין הוא כלל מלבד עשיית השליחות שנשלח לה, וזה הבינו כלל ישראל ונפלא הוא למבין.

יש להאריך בזאת הרבה אך הבסיס הוא כדפי' הרד"ק את הכתוב (דה"א כ"ח ט) "ואתה שלמה בני דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבוני יזניחך לעד". ופי' הרד"ק וז"ל 'כמו וידעת את ה' אלוקיך ואמר אלוקי אביך ר"ל שישמוך על הקבלה עד שידעם מעצמו' היינו אחר שיהיה עושה יהיה יודע מעצמו אך עתה ישמוך על הקבלה כדי שיעשה, דרק עי"ז ידע מעצמו. כי כן הוא שצריך לחפש ולידע אך רק כאשר עובדהו באמת יבין וידע, שע"י העשייה תבוא ההבנה.

לא נצטרך לראיה מן השמים

רובד ועומק נוסף הוא שיש בזה, על פי הגמ' (שבת פ"ח ע"ב) "אמר ריב"ל, בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפנינו חמודה גנוזה ושבעים ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. אמר לו הקב"ה למשה החזיר להם תשובה, אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה שנא' מאחז פני כסא פרשו עליו עננו ואמר ר' נחום מלמד שפירש שדי' מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו, רבוננו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם, שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלוקים אחרים בין העמים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה, שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות, שוב מה כתיב בה לא תשא משא ומתן יש ביניכם, שוב מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך אב ואם יש לכם, שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף

לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם, מיד הודו לו להקב"ה שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב, מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות אף מלאך המות מסר לו דבר". ע"כ הגמ'.

והנה יש לבאר טענתם של המלאכים מה הייתה שאמרו 'תנה הודך על השמיים', ולכאורה מה סתירה היא זו לנתינת התורה למשה, שמכח זה טענו למנוע נתינת התורה, דאם תינתן למשה להורידה לישראל אזי לא תהא יותר התורה בשמים. עוד יש להבין דאחר שאמר משה תשובתו למלאכים, מה טעם נתנו לו הם מתנות וכ"א נעשה לו אוהב, הא ניצחם בטענה הוא, וא"כ די למלאכים שיסכימו עמו, ומה צורך וטעם יש להם בנותנם לו מתנות.

אלא יסוד עצום הוא שאנו צריכים לידע בזה, וכדברי רב נסים גאון שביאר את המעשה עם תנורו של עכנאי (ברכות י"ט ע"א) דיצאה בת קול ואמרה הלכה כר"א, ומ"ט לא קיבלו זאת, כי אמרו לא בשמים היא. וז"ל רב נסים גאון, 'וזה שאמרו יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום, ראיתי בו ב' תשובות. האחת, כי בת קול לא אמרה שהלכה כמותו בדבר זה אלא בכל מקום סתם הוא שאמרה ואיפשר לומר כי בכל מקום זולתי זה המקום הייתה כוונתה וכו'. והשנית, שלא הייתה הכוונה אלא לנסות את החכמים אם יניחו הקבלה שבידם והגמרא שבפיהם בשביל בת קול ואם לאו ודומה למה שכתב כי מגסה ה' אלוקים אתכם, והנה נודע עם כל זאת בירור קבלתם, וזה שאמר רבי יהושע לא בשמים היא, כלומר כי תורת ה' תמימה וכבר נתנה לנו בסיני והודיענו כי אינו מחליף ממנה דיבור אחד ואין בתורתנו חסרון ולא ספק כדי שנצטרך אל ראייה מן השמים'. עכ"ל.

הרי שהיה הנסיון אם יידעו הם כי לא עוד, דעתה אין מקום ושייכות ל'בת קול', כי התורה 'לא בשמיים היא' וניסיון היה להם לחדד דאין כלל קביעה בשמיים כי 'עושי התורה' בארץ הם, ומן השמיים כבר אין יכולים כלל לומר. וזה השתנה בין קודם שענה משה למלאכי השרת דאז הייתה התורה חמדה גנוזה ואסתכל באורייתא וברא עלמא, וטענו מלאכי השרת תנה הודך על השמים, אך משעת מתן תורה כאשר זכה בה משה אזי אנו בארץ 'עושי התורה' וקיומם של המלאכים הוא מכח לימוד התורה שלנו, וכאשר לומדים פחות ממעטים גם את קיומם של מלאכי השרת.

הרי כי המלאכים מכח התורה חיים הם, וזה שאמר משה למלאכי השרת דהתורה לבני אדם היא נתונה, וזה תיקונה רק בשעה שנלמדת ומתקיימת בבני אדם, ומפני זה כל אחד מהם נעשה לו אוהב כי הבינו שחיים הם מכח לומדי התורה.

צריך לדעת עוצמת החיוב שניתנה לנו עם הפקדון הזה, ומאריך בזאת מרנא בעל נפש החיים זיע"א שאם ח"ו רגע אחד יהיה הפסק בלימוד התורה אזי כל העולמות יכלו ברגע א', כי כל העולמות כולן תלויים בלימוד התורה שלנו. זה כח כביר שמחייב את הלומד, ויגבה לבו בדרכי ה', כי בן תורה שיושב ולומד ועוסק בתורה הרי מקיים הוא את העולם כולו, ולמעלה מן הכל הוא שהוא עושה את התורה דלא בשמים היא.

הוא אשר בדרך משה 'ובחר בעושיה' היינו שעושים הם את התורה ע"י לימודה, כי כבר לא בשמיים היא, אכן עושייה היינו בעמלה אך כשנתנה לנו היינו שאנו עושים אותה, ותלויה בנו היא.

כימים ההם בזמן הזה

ידוע מש"כ הרמח"ל (דרך ה' ח"ג פ"ו) 'סדרה החכמה העליונה שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא יאיר עלינו אור מעין האור הראשון ותחדש תולדת התיקון ההוא במי שקבלו וכו' ועל כן נתחייב באותן העניינים כולם.

לא בשמים היא | הגות ומהשבה

וכמפורסם דברי השל"ה דחג השבועות יום דין הוא לתשבע"פ, כל אחד נדון כמה, איך, ובאיזה אופן, קיים הוא תורה שבע"פ. וכדחז"ל "ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי זה ששי בסיון", היינו שכל הבריאה הייתה רופפת עד מתן תורה, ונמצא כי כשיש רפיון הרי האדם אחראי הוא להתרופפות הבריאה כולה ח"ו. וכותב השל"ה כי מצד א' זו שמחה עצומה שזה יום שנתנה בו תורה לישראל ומצד ב' זה יום דין עד כמה שאנחנו עושים את התורה ועמלים בה, ואמר ע"ז וגילו ברעדה. ומצב זה כאמור מתחדש בכל שנה ושנה.

ואין הדברים דברי דרוש כי אם הלכה למעשה, דאי' בגמ' (שבת קכ"ט ע"ב) לגבי הקזת דם מעלי יומא דעצרתא סכנתא, וגזרו רבנן אכולהו מעלי יומא טבא משום יומא טבא דעצרת, שנפיק ביה זיקא ושמיה טבוח, דאי לא קיבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשריהו ולדמיהו. הרי שגזירה היא בכל עיו"ט שלא להקזו דם כדי שלא יבואו להקזו בעיו"ט דשבועות שאז סכנה גדולה היא, דבשעה שכפה עליהם את ההר ברא הקב"ה מזיק מיוחד שאם ח"ו לא היו מקבלים את התורה אזי טבח הוא לבשריהו ודמיהו. [והמהרש"א מבאר במק"א דשמו טבוח היינו שנטבח הוא ע"י שקבלו את התורה]. ודין זה הביאו הרמ"א להלכ' בשו"ע (או"ח תס"ח ס"י). ולכאורה כבר אינו סכנה למזיק הזה שהרי כבר קיבלו ישראל את התורה, ומה טעם בכל שנה יש הסכנה הזו שמחמתה אנו אוסרים להקזו דם בכל עיו"ט, הא כבר אינו.

אין זאת אלא כי מקור הוא לכך, דבכל שנה מתחדש הוא אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו ח"ו שם תהא קבורתכם, היינו שאם ח"ו לא 'עושים את התורה' אלא תנה הודך לשמיים אזי מסוכנים אנחנו מאד.

נסיים בראיה נוספת לדברים אלו, מהא דאיתא בירושלמי ראש השנה (פ"ד סוף ה"ח) 'ר' משרשיא בשם ר' אידי, בכל הקרבנות כתיב חטא ובעצרת אין כתיב חטא, אמר להן הקדוש ברוך הוא מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימכם'. ולכך אין אנו מזכירין את השעיר בתפילת מוסף של שבועות. ישאל השואל ניחא באותה השנה, מה טעם בימינו בכל שנה ושנה. אלא בע"כ שמתחדשת זו הקבלה בכל שנה ושנה מחדש, וכיון שקבלתם עליכם את התורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימכם.

המבין את זאת יהיה ניגש ליום גדול זה בבחינה אמתית של 'גילו' על חלקנו מה טוב הוא, וברגש עצום של 'ברעדה' על המחייב והאחריות הגדולה הטמונה ביום זה.

מוריננו הגאון רבי
שלמה משה עמאר
שליט"א

הראשון לציון
ורבה של ירושלים עיה"ק

מאמרים הלכתיים

בדין קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות לבני א"י השוהים בחו"ל

בעהית"ש, ח"י אייר יום ההילולא דרשב"י זיע"א התשע"ח

לכבוד איזי וחביבי, חמדת לבבי, ליש ולביא, המוליך והמביא, בתורת ה' להביא, איש חי ורב פעלים, פריו קדש הלולים, באורות מעולים, ומעשים גדולים, סיני סיני לו נקרא, שקדן בתורה, לילה כיום להאירה, אורה זו תורה, זה דודי וזה רעי הרב הגאון אדמו"ן נחום שליט"א הרב דק"ק "דיל" ניו ג'רוי ארה"ב.

ברכות משמים, בעדי עדיים, ונחת מלא חפנים.

א. אינו מחוייב בדבר לא מוציא אחרים ידי חובה

כת"ר שליט"א כתב אלי על מעשה שהיה בק"ק דיל שביום טוב האחרון של פסח השתא התם, שחל ביום שבת קדש, שבחו"ל קורין בו "עשר תעשר", ובא"י הוא אסרו חג והיא שבת רגילה וקורים פרשת שמיני, ובמחנכים קדוש היו הרבה אורחים מא"י, וכת"ר התלבט כדת מה לעשות בעליות לס"ת, שבשביל האורחים מארץ ישראל זה יום שבת רגיל ופרשת החג אינה שייכת להם. וציין לחזון עובדיה סוכות, שמרן גאון ישראל דן בזה שלא לעלות בני ארץ ישראל ביום זה, וכב' התלבט דאולי בשבת שבלא"ה כולם קוראים ס"ת אפשר להעלותם אעפ"י שזו קריאה אחרת, ומ"מ מספיקא לא עקר נפשיה ולא העלה אותם, ובענותו כי רבה שואל לדעתו.

ושאלת חכם חצי תשובה, ומאן דתני תשובה שלמה לא משתבש, והנה בח"י אייר שנת דתמש"ה כתבתי תשובה אם בן א"י יכול להוציא את בן חו"ל בקידוש של יו"ט שני, שכך היה מעשה בעיר התורה בני ברק בשכן שאמו הגיעה מצרפת לא"י, ומוצאי יו"ט ראשון בני ארץ ישראל עושים הברלה, והיא צריכה קידוש של יו"ט שני, ואינה יודעת קרא וכתוב שכל אמותנו לא למדו, וביקשה אותו שיקדש עבורה, ובא ושאל אם יכול לקדש עבורה, והוא לא חייב בקידוש. ואמרתיו לו שאינו רשאי לקדש עבורה ואם קידש לא יוצאת ידי חובתה. שמי שאינו מחוייב בדבר לא מוציא אחרים ידי חובתן, כדתנן בראש השנה (פ"ג מ"ח). ותשובה זו נדפס'ה בשו"ת שמע שלמה ח"א (חא"ו סימן ז'), ודנתי באורך בדין ברכת העומר דקי"ל דמי שלא בירך לילה אחד וגם ביום לא מנה, שוב לא מברך באותה שנה. ונחלקו הפוסקים, אם זה ששכח יכול לברך ולהוציא חברו שהוא מחוייב בדבר, יעו"ש באורך, והעליתי שרוב הפוסקים סוברים שלא מוציא אותו כי הוא לא מחוייב בדבר, וממילא לא מצי לברך.

קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות | מאמרים הלכתיים

הוא כמפורש בירושלמי ריש מגילה, דאמרו בן עיר אינו מוציא בן כרך בקריאת המגילה, כי יום ט"ו באדר שהוא זמן הקריאה של בני הכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון, בשביל הבן עיר הוא יום רגיל והוא אינו מחוייב ביום הזה, לא במגילה ולא בכל דיני פורים. ואינו מוציא למי שהוא מחוייב, וה"נ ביו"ט דגלויות לבני א"י הוא חול ולא מחוייב בקידוש כלל, ואינו מוציא למי שמחוייב, וע"ש באורך גדול.

ובאות ד' שם עמדתי לבאר ההבדל בין אינו מחוייב ובין מי שהוא מחוייב אלא שיצא י"ח, דמאי שנא מהא דאמרו בגמרא (ר"ה כ"ט ע"א) דמי שיצא מוציא, ופירש"י שם דזה משום שכל ישראל ערבים זל"ז, והערבות עושה את זה שיצא כבר ידי חובתו לבר חיובא, מפני שהוא ערב על חיובו של זה שעדיין לא יצא ומכוח ערבותו עליו נעשה גם הוא מחוייב בדבר. והנה בודאי שמי שכבר יצא אסור לחזור ולברך, ואפ"ה כשבא לברך כדי להוציא מי שעדיין מחוייב שפיר דמי, כי הערבות עושה גם אותו למחוייב, וא"כ גם מי שאינו מחוייב, יוכל להוציא חברו שהוא מחוייב ולברך עבורו מדין ערבות.

ופירשתי בס"ד דאין בכוח הערבות שאנו ערבים זה לזה לחדש חיוב על האדם שלא חייב בו כלל. אלא רק להמשיך את החיוב שכבר חל עליו, ועל כן זה שהיה חייב בקידוש ביום הזה, אעפ"י שכבר יצא ידי חובתו, מ"מ כל עוד שיש יהודי שעדיין לא קידש, הערבות ממשיכה עליו אותו החיוב שבו התחייב ביום זה, ואע"ג שכבר יצא, הערבות עושה אותו כמו שעדיין לא יצא ידי חובתו, ועל כן יכול להוציא את חברו, אבל בן עיר ביום ט"ו אין עליו שום חיוב כלל ביום זה, שמעולם לא חל עליו חיוב מגילה ביום ט"ו, ע"כ אין בכוח הערבות לחדש עליו חיוב חדש, ונשאר שהוא אינו מחוייב, ועל כן לא מוציא למי שחייב.

והוספתי להעמיק ולבאר בזה בס"ד, דהערבות מתחילה מרגע שבו חל עליו החיוב העצמי של אותה מצוה, דברגע שחלה עליו המצוה, חלים עליו שני חיובים, הראשון הוא חיוב עצמי שהוא חייב לקיים אותה מצוה. והשני חל עליו חיוב של אותה מצוה ואינו יוצא י"ח עד שכל ישראל יצאו ידי חובתם, וזה מדין ערבות, וזה תקף כל עוד שיש יהודי שלא קיים אותה מצוה. ועל כן אעפ"י שקידש ויצא ידי חובתו הפרטית בקידוש, מ"מ לא יצא לגמרי דעדיין חייב הוא חיוב כללי, שכל עוד שיש יהודי שלא יצא ידי חובתו, גם זה שכבר קידש חייב עדיין מדין הערבות, ועל כן יכול להוציא אחר שעדיין לא יצא י"ח באותה מצוה. וע"ש שפירשתי בזה הפסוק, אחת דיבר אלקים שתים זו שמעתי, שבכל אחת ממצוות האלקים יש בה ב' חיובים, חיוב פרטי לעצמו, וחיוב לכל יהודי מדין ערבות. ואולם החיוב הכללי שהוא מכוח הערבות, שמכוחו חלה עליו הערבות, חל על כל אחד ברגע שחל עליו חיובו הפרטי, שבאותו רגע חלים עליו אותם שני החיובים ביחד. אבל אם לא חל עליו חיוב פרטי, כגון בן עיר ביום ט"ו שלא חל עליו שום חיוב פרטי, ממילא לא חל עליו גם החיוב של הערבות, ואינו יכול להוציא לאחר ידי חובתו.

ואשר ע"כ אין הבן שהוא בן א"י יכול להוציא את אמו, שהיא בת חו"ל, כי בשבילו זה יום חול ולא חל עליו חובת קידוש ביום זה מעולם, וממילא לא חלה עליו ערבות של הקידוש של היום שני דגלויות, וע"כ מיקרי אינו מחוייב בדבר, ואינו יכול להוציא למי שהוא מחוייב בדבר זה.

ולכאורה ה"ה נמי לענין קריאת ס"ת ביו"ט שני דגלויות, שלבן א"י אינו יו"ט ולא חלה עליו חובת הקריאה של יו"ט, אז גם לא חלה עליו חובת הקריאה מדין ערבות, ועל כן אינו יכול להוציא בני חו"ל. וכבר היה מעשה בבני ברק, שהיתה שם קבוצה מבני חו"ל ועשו להם מנין ולא היה להם מי שיקרא בס"ת, רק בן א"י והעליתי שהוא אינו מחוייב בדבר, ואינו יכול להוציא את המחוייבים ידי חובתם. כמו שבן עיר לא מוציא בן כרך בקריאת המגילה, דלכאורה דין אחד להם.

מאמרים הלכתיים | קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות

ועיין בשו"ת שמע שלמה ח"ד (חאו"ח סימן י"ז) שדנתי עוד בדין קריאת התורה אם יכול לקרוא ולהוציא את בני חו"ל ביו"ט שני שלהם.

ב. האם כשעולה לתורה ביום שאינו מחוייב בו נחשב ממנין העולים

ושם (אות ב') הזכרתי תשובתו הרמת'ה של הגאון מוהר"ר משה חגיז ע"ה, והיא נדפסה כהערה בספרו של אביו גאון העולם רבי יעקב חגיז ע"ה בשו"ת הלכות קטנות ח"א (סימן ד', בהערה של הבן שחותם 'המני"ח' שהוא ר"ת של שמו, הקטן משה בן יעקב חגיז). שם הביא מעשה רב שהוא ז"ל נסע לליורנו שבאיטליה ושם נמצא שם היה בחג השבועות דשנת התנ"ו, וביום שני של שבועות אחר שהתפלל תפלה של חול בתפילין כמו כל יום רגיל שהרי הוא בן א"י, בא לכבוד הצבור והיה לומד בבית הכנסת, והגבאי קרא בשמו להעלותו לס"ת, ותוך כדי הלוכו, חישב כדת מה עליו לעשות, והסיק שכדי שלא לשנות בפרהסיא הוא יברך על התורה, ואח"כ יבקש שיעלו מוסיף להשלים מנין העולים, כי הוא אינו מחוייב באותה קריאה, ולא נחשב מן המנין של העולים, וכך עשה, ואחר ברכת התורה שלאחריה, ביקש מהגבאי שיעלה מוסיף להשלים מנין העולים, והגבאי סירב וטען שבליורנו אין מוסיפין על העולים כלל, אעפ"י שהרמב"ם בהלכות תפלה פ"ב, ובש"ע סימן רפ"ב ס"ב ובהגה שם, פסקו דבשבת ויו"ט מוסיפים על העולים. והיא גמרא ערוכה במגילה (כ"א ע"א). מ"מ בליורנו נהגו שלא להוסיף, והגאון ר' משה חגיז ע"ה אמר לו, שבדין זה גם למנהגם צריך להוסיף. ואותו גבאי התעקש ולא הוסיף. ובצאתו מבית הכנסת בסיום התפלה, פגש בחכם הרב חנניה קאזיס ז"ל והיו נושאים ונותנים בדבר זה, והגר"מ חגיז ז"ל אמר להוכיח מהל' תענית (סי' תקפ"ו ס"ו) דכהן שלא התענה, יצא מבית הכנסת ויעלה ישראל שהתענה, וה"נ לבן חו"ל דלא נחשב במנין העולים. והר"ח קאזיס ז"ל טען שיש לדמות דין זה למעשה דר"ת שנפסק בש"ע יו"ד (סי' ת') שר"ת היה עולה כל שבת שלישי, ובשבת השבעה של אחותו, הגבאי לא קרא לו, ור"ת עלה מאליו, ואח"כ הסביר שכיון שבכל שבת עולה, אם לא יעלה עתה הו"ל אבלות דפרהסיא שאסורה בשבת, דכו"ע ידעי שלא עלה מפני האבל, וטען הר"ח קאזיס ז"ל ששם לא אמרו שצריך להוסיף מוסיפים להשלים מנין העולים, וה"נ בהאי עובדא, כיון שעלה כדי שלא לשנות בפרהסיא, נחשב עם מנין העולים.

והגר"מ חגיז ז"ל אמר לו דההיא לאו שמה מתיא, שאינו דומה, דאבל חייב בקריאת התורה דהוי כמו תפלה שהוא חייב בה, [ומה שלא עולה אין זה מהדין] וע"כ כשעלה נחשב על מנין העולים, אבל בן א"י אין לו שום קשר ליו"ט שני ולא עולה במנין העולים. וכשהגיע לאכסניא שלו, פשפש ומצא באמתחתו, תשובה בכת"י של הגאון מרי דכוליה תלמודא רבי גבריאל איספרנסא מצפת ע"ה, ובתשובתו הרמת'ה הוא תנא דמסייעו לרמ"ח ז"ל, והביא ג"כ הראיה מתענית צבור הנ"ל, וכתב שק"ו לבן א"י, דשם הכהן חייב בת"צ אלא שלא התענה, אבל בן א"י אינו שייך ליו"ט שני.

ומהרמ"ח ז"ל הוסיף להוכיח מהר"ן ז"ל ריש מגילה שכתב, שאחד מבני הכפרים קורא להם לבני הכפר בימים שמקדימים. דתנן מגילה נקראת בי"א בי"ב בי"ג בי"ד בט"ו, לא פחות ולא יותר. שהיא תקנה מיוחדת לבני הכפרים בלבד. אבל בן עיר אינו מוציאם י"ח דאין לבני העיר היתר להקדים הקריאה. [ובעניו הערתי ע"ז מרש"י במגילה שם], ע"ש.

עו"כ הגר"מ חגיז ז"ל שם, שרבני ירושלים התירו לבני א"י לעלות ביו"ט שני, משום שנוהגין להעלות מוסיפין. עו"כ דאם יו"ט שני חל ביום שני או חמישי יכול בן א"י לעלות שיש בו חובת קריאת ס"ת לכל ישראל, ואין חילוק בין קריאת פרשה דסידרא לפרשה אחרת, אך בימי אגד"ו לא יברך רק יעלה אם קרא לו, והחזן יברך, [ע"ש שהערתי גם בזה].

ובזה נצדק צדיק הוא כבוד הרה"ג השואל שליט"א, שכתב שהואיל והשנה חל יו"ט שני של גלויות בשבת אפשר להעלות בן א"י, ומ"ש כת"ר דביו"ט שני רגיל לא יעלו לתורה את האורח שהוא

קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות | מאמרים הלכתיים

בן א"י, הנה כן סוברים הגדולים הנזכרים, וגם הרה"ג רבי חנניה קאזיס ז"ל, לא חולק על זה שלכתחילה אין להעלותו, רק הוא סובר שבדיעבד שכבר עלה א"צ להוסיף מוסיף, וע"ש שהארכתי בכל זה ואכמ"ל.

ג. קריאת התורה אינה חובה על כל אחד ואחד

ואולם בתשובתי שם אות ה', העליתי דיש מקום להתיר לבן א"י לקרא קריאת התורה דיו"ט שני האחרון שהוא אסרו חג דבני א"י, וק"ו ביו"ט שני הראשון שבא"י הוא חול המועד, ובלא"ה חייבים בקריאת התורה, וכ"ש בשעה"ד שאין להם מי שיקרא רק בן א"י.

ואע"ג דבירושלמי אמרו בן עיר אינו מוציא בן כרך בקריאת המגילה, לא דמי קריאת המגילה שהיא חובה גמורה על כל אחד ואחד, כדתניא בריש ערכין (ב"ב ע"ב) הכל חייבין בקריאת המגילה. וכ"פ בש"ע (סימן תרפ"ט ס"א). ותנן במגילה (י"ט ע"ב) הכל כשרים לקרא מגילה חוץ מחש"ו, ר' יהודה מכשיר בקטן. והרמב"ם (פ"א מהל' מגילה ה"א) כתב, אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא י"ח, והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה, לפיכך אם היה הקורא חרש שוטה וקטן השומע ממנו לא יצא. וכן הוא בש"ע שם (ס"ו) וע"ש עוד. מכל זה עולה דקריאת מגילה הוא חיוב גמור על כל אחד.

אבל בקריאת התורה תנן במגילה (כ"א). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה, אין פוחתין ואין מוסיפין עליהן, ואין מפטירין בנביא, בר"ח ובחובה"מ קורין ארבעה וכו', ביו"ט חמשה וביורה"כ ששה, ובשבת שבעה אין פוחתין אבל מוסיפין עליהם, ומפטירים בנביא, ע"כ.

ובמס' ב"ק (דף פ"ב) אמרו עשר תקנות תיקן עזרא, שקורין בשבת וקורין בשני וחמישי וכו', ופרין עזרא הא מעיקרא תיקנו וכו', וכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תפלה ה"א) משה רבנו ע"ה תיקן להם לישראל שיהיו קורים בתורה ברבים בשבת ובשני וחמישי כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהיו קורין במנחה בכל שבת, וגם תיקן שבשני וחמישי יהיו קורין ג' בני אדם וכו', ע"כ מהגמרא שם.

והנה נמצאת תקנה זו של משה רבנו ע"ה בגמ' ב"ק ובמשנה מגילה כנ"ל. אך לא נמצא בתלמוד ולא ברמב"ם ושאר פוסקים לשון דהכל חייבים בקריאת התורה כמו הלשון של המשנה בערכין לענין המגילה. ולא עוד אלא שמצאנו ברמב"ם שם (ה"ט) שכתב כיון שהתחיל הקורא לקרות בתורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה, אלא הכל שומעים ושותקים וכו', ומי שהוא עוסק בתורה תמיד ותורתו אומנותו, מותר לו לעסוק בתלמוד תורה בשעה שהקורא קורא בתורה, עכ"ל.

והיא בגמ' ברכות (ח) רב ששת מהדר אפיה וגריס. וכתב הרי"ף אמור רבנן דוקא רב ששת שתורתו אומנותו, ומרן ז"ל בכ"מ כתב שתורתו אומנותו. אין ר"ל כרשב"י וחבריו דלא אשכחן דרב ששת כרשב"י וכו', טפי משאר אמוראי, דבשבת (י"א) א"ר יוחנן שרק רשב"י וחבריו לא מפסיקין מת"ת לתפלה, אבל כגון אנן מפסיקין. עכ"ל הכסף משנה.

ומהגמרא הזאת עולה להדיא דאין קריאת התורה חובה על כל אחד ואחד, דדוקא במגילה אמרו דהכל חייבים כהנ"ל, ומפסיקין גם מת"ת כמ"ש הרמב"ם (פ"א ממקרא מגילה ה"א), שהיא מצות עשה מד"ס, והכל חייבים, ואפי' כהנים מעבודתן וכו', וכן מבטלין ת"ת לשמוע מגילה, ואין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ וכו', עכ"ל. והוא במגילה (ג' ע"א), וברור ופשוט שגם מי שתורתו אומנותו כרב ששת מבטל ת"ת מפני מקרא מגילה. ואילו בקריאת התורה נאמר להדיא שמי שהוא עוסק בתורה תמיד, מותר לו לעסוק בתורה בשעת קריאת התורה וכנ"ל. וכן פסק הרמב"ם ז"ל, וזה מלמד שיש הבדל שורשי מובהק בין קריאת תורה ובין קריאת המגילה.

מאמרים הלכתיים | קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות

ויתירה מכל זה דמפורש במשנה (מגילה כ"ד) קטן קורא בתורה ומתרגם, אבל אינו פורס על שמע, ואינו עובר לפני התיבה. ופירש"י שאינו עובר לפני התיבה כיון שאינו מחוייב לא מוציא את הרבים י"ח ע"ש. ומדתנן קטן קורא בתורה. ש"מ שאין בזה חיוב פרטי על כל אחד ואחד, וע"כ קורא בתורה לרבים. ואילו במגילה (י"ט ע"ב) תנן הכל כשרים וכו' חוץ מחש"ו, וכ"פ הרמב"ם והש"ע דגם קטן לא מוציא אחרים י"ח דלא כרבי יהודה במשנה. וכנ"ל.

ובגמ' שם (כ"ג.) אמרו ת"ר הכל עולין למנין שבעה ואפי' קטן ואפי' אשה, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד הצבור, וע"ש שהארכתי בזה.

נמצאנו למדים שיש חילוק ברור בין קריאת ס"ת, ובין קריאת מגילה, שבתורה הקטן קורא ועולה ממנין שבעה, ובמגילה לא מוציא אחרים י"ח, הנה מפורש דקריאת התורה אינה חובה על כל אחד ואחד. שאם התקנה היתה לחייב כל יחיד, היה דינו כמו קריאת מגילה שהקטן לא מוציא אחרים ידי חובתן.

עוד כתבתי שם באות ז' שיש מחמירים שקטן א"י להוציא לרבים י"ח גם בקריאת התורה, וכבר הורה גבר בעוז איהו מרן הראש"ל ביחודה דעת ח"ה (סימן כ"ה) ששם דן באורך, והסיק דקטן יכול להוציא הרבים בקריאת כל הפרשה, וסמך בכל כוחו ע"ד המאירי במגילה (כ"ד.) שכתב הטעם שהקטן קורא בתורה, שאין הכונה בקריאת התורה אלא להשמיע לעם, ואינה מצוה גמורה, עד שנאמר כל שלא מחוייב אינו מוציא אחרים י"ח, וכע"ז כתב הרא"ש בברכות (פ"ו סימן כ') בשם ר"ת וע"ש בכל זה. וכן פסק הגאון רבי משה מלכה ז"ל בשו"ת מקוה המים.

וזיכני ה' להראות מהמשניות והגמ' ומדברי הפוסקים, שיש חילוקים ברורים בין מצות קריאת מגילה למצות קריאה, כמבואר לעיל, אמנם עפ"י רבנו האר"י ז"ל יש חובה על כל אחד לשמוע קריאת התורה, והוא עפ"י הסוד, אבל בהלכה יש הבדל גדול, וע"כ בשעת הדחק שאין להם מי שידוע לקרא אלא קטן, או בני חו"ל ביו"ט שני שאין בן חו"ל שיקרא בתורה בעבורם, יכול בן א"י לקרא ולהוציאם י"ח, שאין חיובה כחיוב המגילה. דבקריאת מגילה אין בן עיר מוציא בן כרך, ואין קטן מוציא אחרים י"ח אפילו בשעת הדחק. וכתבתי שם שעל כן גם בבן א"י שנודמן בחו"ל ביו"ט שני יכול לעלות ולקרא להוציאם י"ח, וגם עולה למנין שבעה, אעפ"י שאינו בר חיובא כלל באותה קריאה.

וע"ש בסוף תשובתי הנ"ל, שחילקתי בין זה ובין מי שלא התענה בתענית צבור. ואולם בנידון השאלה הזאת, לא היה שעת הדחק ויפה עשה שלכתחילה לא העלה אותם ביו"ט שני, ומיהו אם היו כבר עולים, יוצאים בזה מנין שבעה עולים ולא חייבים להוסיף עולים. וכ"נ שהיו יכולים להעלותם מוסיף גם לכתחילה, ולענין מנחה שכתב שהעלה אותם, מסתמא שהעלה רק שלשה עולים, שבמנחה ושני וחמישי מפורש בגמ' ב"ק הנ"ל, שאין פוחתין ואין מוסיפים על שלשה עולים.

והטוב טוב שבמנחה יתפללו עם הצבור ויקראו בצבור כהרגלם, ואחר המנחה יוציאו ס"ת ויקראו בו כל הפרשה בלי ברכות ובלי עליות. או שיחלקו קריאת הפרשה על שלשת העולים של מנחה כדי לזכות בני א"י שנודמנו שמה שלא יפסידו קריאת אותה פרשה, זה הנלע"ד והיעב"ת ויצילנו מכל ממשול ותקלה, לעד סלה. וכל זה כתבתי בשנת דתמש"ה ועדיין לא היו ספרי חזון עובדיה בעולם. ועיין בתשובה שכתבתי בענין אלו שלא קראו כמה שבתות בימי הקורונה (שרבים לא התפללו בבית כנסת) ע"ש.

ומשהגעתי למקום ישוב לקחתי ספרו של מרן גאון ישראל חזון עובדיה סוכות (תפ"ב) שציין כת"ר במכתבו, הלכות שמיני עצרת (אות כ"ה) וראיתי שכתב וז"ל, תושב א"י שנסע לחו"ל על דעת לחזור לא"י, ויום שמחת תורה של חו"ל, אצלו הוא חול גמור, ולכן ישכים ויניח תפילין בביתו וכו', וילבש

קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות | מאמרים הלכתיים

בגדי חג וישתתף בתפלות בביכ"ב ובעמידה יאמר אתה חונן וכו', ואם הזמינוהו לעלות לחתן תורה, לא יעלה לס"ת, וימציא להם איזו אמתלא, וימנע מלעלות לחתן תורה, מאחר שאצלו הוא יום חול.

ובהערה כ"ה שם הזכיר דברי שו"ת שרידי אש ח"ב (סימן קס"א) שדן אם בן א"י שהיה בחו"ל בשמחת תורה אם יכול לעלות לחתן תורה שם בחו"ל. וכתב שהראש"ל הגרב"צ עוזיאל ע"ה העלה להתיר בזה משום שהקריאה של שמחת תורה היא להרבות שמחה, ושעל כן מעלים גם קטנים. וכתב שכן עשה למעשה כשהיה אצלם הגר"י סרנא ראש ישיבת חברון בירושלים, שכידוהו בחתן תורה. ומרן בחזו"ע כתב ובמחכ"ת נשענו על קנה רצוץ, ונעלם מהם שמרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סימן י"ג) נשאל בדין זה, והעלה שאין בן א"י יכול לעלות לחתן תורה בחו"ל, כיון שבשבילו הוא חול גמור. וכיוצ"ב כתב מרן בש"ע (סימן תקס"ו), שכהן שאינו מתענה בת"צ לא יעלה לס"ת, אלא יצא מבית הכנסת ויעמוד במקומו ישראל המתענה. וכ"פ מהריק"ש בהגהותיו (סימן קל"ה), והט"ז שם כתב שיש בזה חשש ברכה לבטלה.

וגם הדבר שמואל (סימן שכ"ד) והבית דוד (סימן רפ"ד) לא התירו לעלות לכתחילה, ואין מי שהתיר לעלות לכתחילה אלא הרב בני חיי שם, וקי"ל כרוב האחרונים שלכתחילה לא יעלה, וכ"פ בשו"ת הלק"ט ח"א (סימן ד') שבן א"י שנמצא בחו"ל ודעתו לחזור, אסור לו לעלות לקרות בתורה ביו"ט שני של גלויות, וכו', עכ"ל.

ובאמת פלא על מרן החיד"א שעינו עין הבדולח ראתה כל, ולא זכר ש"ר שכדבריו ממש כתב הגר"מ חגיז ע"ה בהגהתו על דברי אביו הגאון רבי יעקב חגיז ע"ה בשו"ת הלק"ט שהזכרתי לעיל, ואשר כבר קדמוהו רבנן להביא ראיה דכהן שלא התענה לא יעלה לתורה בתענית צבור כמבואר בש"ע (סימן תקס"ו) שהביאה הגר"מ חגיז, ואח"כ ראה שכבר הביא ראיה זו הגאון הגדול המלאך גבריאל איספרנסא מצפת, שכתב שיש ללמוד משם בק"ו לנ"ד, דכהן חייב בתענית רק לא התענה מחמת אונס וכיוצ"ב, אבל לבן א"י יום זה הוא חול גמור, ואין לו שייכות כלל בקריאה זו.

ובאמת כתבתי לעיל שגם הגאון ר"ח קאזיס ע"ה שחלק על הגר"מ חגיז ע"ה וכמו שמבואר לעיל, הנה לא נחלק אלא באופן שכבר עלה, דבזה ס"ל דבדיעבד עלה למנין העולים וא"צ לשנות מנהגם בליורנו, ולהוסיף מוסיפים. אבל לכתחלה יודה גם הוא שאין לעלות בן א"י בקריאה של יו"ט שני. וכמ"ש לעיל.

אלא שכתבתי לעיל שיש מקום להקל בזה, אחר שהוכחתי מסוגיית הגמ' דקריאת התורה בצבור אינה מצוה גמורה דרבנן לחייב כל אחד ואחד, ולא דמי לקריאת המגילה, ואשר ע"כ בשעת הדחק מותר לקטן לקרא הפרשה ולהוציא את הרבים י"ח, וגם עולה וקורא ועולה למנין העולים, ומרן ע"ה גופיה בשו"ת יחיה דעת פסק כן, וסמך על המאירי והרא"ש בשם ר"ת, שאמרו שקריאת התורה אינה חובה המוטלת על כל אחד ואחד, ואשר ע"כ היכא שכבר עלה אין הם צריכים להוסיף מוסיפים, ואולם מרן ז"ל בחזו"ע מדבר על לכתחילה ולא על בדיעבד.

ומ"ש: ואם הזמינוהו לעלות לחתן תורה, לא יעלה לס"ת וימציא איזו אמתלא וימנע מלעלות לחתן תורה, מאחר שאצלו הוא יום חול. עכ"ל. ומזה משמע קצת שמחמיר לגמרי בחתן תורה, ואין זה רק חשש דלכתחילה בלבד, שהרי כבר הזמינוהו, ומרן פסק שלא יעלה. ועל כן, עלה במחשבתי לומר שאולי מה שהחמיר גם בכה"ג שכבר הזמינוהו הוא רק לחתן תורה, ואולי מפני שזו העליה החשובה ביותר ביום שמחת תורה, וכל השמחה של הקהל מתרכזת סביב חתן תורה, והוא מכין קידוש וכיבוד לכל הקהל והשמחה רבה, ואולי בזה יש כעין מיחזי כשיקרא, שמעלים לעליה המרכזית והחשובה אדם שבשבילו הוא יום חול גמור והוא הניח תפילין בו ביום, וכשהם אומרים "אתה בחרתנו", הוא אומר אתה חונן, והוי כמוזייף מתוכו ח"ו. תדע שמרן העמיד כל השאלה על "חתן תורה", ובאמת כל השאלה שייכת על כל עליה ועליה, וגם רוה"פ הנז' דיברו בעליה רגילה, ומעשה

מאמרים הלכתיים | קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות

רב דהגאון הר"מ חגיז ע"ה היה בשבועות ובעליה רגילה וכו"ל. ואילו כאן הדגיש כמה פעמים חתן תורה, שכתב ואם הזמינוהו לעלות לחתן תורה וכו', וימנע מלעלות לחתן תורה, וע"ש עוד.

שו"ר שכן נראה מהמשך דברי מרן החיד"א הנז', (בהמשך אותה הערה בחו"ע שם), וז"ל, ואפשר שגם הרב בני חיי מודה בנ"ד, שלא התיר בכה"ג לעשותו חתן תורה ובעל השמחה ביום שהוא חול גמור אצלו, דהוי כחוכא ואיטולוא, לגנוב לב ישראל המון העם, שפשוט בעיניהם שהוא יו"ט אצלו, ומש"ה נעשה בעל השמחה. והוא כמפורש בדב"ק דמרן שהחמיר גם כשקראוהו לעלות שלא יעלה, ובודאי שהוא דין בחתן תורה, ולא בשאר העלויות.

עו"כ שם, וידוע דשלוחי א"י גדולי תורה כולם היו נמנעים שלא לעלות לס"ת ביו"ט שני של גלויות, ועושים כל טצדקי וכו', ומגלים דעתם שלא יקראו להם לס"ת, וכ"ש חתן תורה בשמחת תורה, שיהיה הוא בעל השמחה, ולעשות הטפל עיקר עכת"ד בשו"ת חיים שאל. הרי מבואר בדב"ק דעיקר קפידתו בחתן תורה. עו"כ מרן ז"ל בחו"ע שם, וכן ראיתי עוד להגאון רבי חיים מודעי בשו"ת חיים לעולם (חא"ח סימן ו'), שהרב בני חיי שהתיר לכהן שאינו מתענה לעלות לס"ת ביום תענית צבור לכתחילה, יחידאה הוא, וכולהו רבוותא חולקים עליו וס"ל שלכתחילה לא יעלה, וכו', [וגם הוא ז"ל לא החמיר אלא לכתחלה וכמ"ש לעיל].

עו"כ שגם הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי פסק כן, ובשו"ת צרור הכסף הביא מעשה רב שהרב הגדול רבי אליהו עובדיה בא לאזמיר בשנת התנ"ח, וביו"ט שני קראוהו לס"ת ועלה ולא בירך, אלא הורה לש"צ לברך ברכות התורה, וגם הוא למד כן מדין כהן שלא התענה הנ"ל. וע"ש עוד. [מיהו בזה לכאורה מייירי בכל יו"ט שני ולא רק בחתן תורה]. עו"כ מרן ז"ל שם, שבשו"ת חלקת יעקב ח"ג (סימן קל"ד) נשאל מהגר"י סרנא זצ"ל על הנ"ל, והורה לו שיסכים לקבל חתן תורה בחו"ל, ונעלם ממנו דברי הגאונים הנ"ל.

וע"ש עוד בחו"ע שמו"ל סוף הביא מספר שלמי מועד (עמוד ק"ב), שחילק והתיר לת"ח לעלות חתן תורה דאין זה מכלל חמשה עולים רק עליה נוספת היא שנהגו להוסיף לכבוד התורה, ויכול לעלות ולברך ואין בזה חשש ברכה לבטלה, אבל סתם אדם אין לו לעלות ע"ש. ומרן ז"ל כתב עליו, ולדידי לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי, וכמ"ש החיד"א והגר"ח מודעי הנזכרים, שיש בזה חשש ברכה לבטלה ודלא כהשלמי מועד, וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ח (חא"ח סי"ט מ"ו) מהדו"ק עכ"ל ק.

ולענין חשש ברכה לבטלה צריך לי עוד עיון בזה דגם בהערת המני"ח ע"ה בהלק"ט לא נרמז זה, רק דן על מנין העולים, וע"כ הגם שלכתחילה יש להמנע מלהעלות בני א"י בקריאה של יו"ט שני דגלויות, עכ"פ בדיעבד או בשעה"ד, אין קפידא וא"צ להוסיף מוסיפים, וכן נמי בבני חו"ל הנמצאים בא"י ביו"ט שני דגלויות, אם אין ביניהם מי שידוע לקרא, יכולים לבקש מבן א"י לקרא ולהוציאם ידי חובתם שאין זה גרוע מקטן, שגם מרן ע"ה ביחו"ד התיר בשעה"ד שיקרא ויוציא את הרבים ידי חובתם.

והנה במה שכתבתי לבאר החילוק שבין מי שאינו מחוייב בדבר, שאינו מוציא את המחוייב בדבר ידי חובתו, ובוה אין מועיל הערבות שכל ישראל ערבים זל"ז, ואילו מי שמחוייב בדבר, אעפ"י שכבר יצא ידי חובתו, יכול לחזור לברך כדי להוציא אחרים ידי חובתם. אבל מי שאינו מחוייב היום בדבר כלל, כמו בן עיר ביום ט"ו באדר לא שייך בו ערבות.

ד. להוציא ידי חובה במעשה המצוה חלוק הוא מדין ערבות

הנה עתה נלע"ד לבאר עוד בדרך נוספת, דזה ברור שאי אפשר לומר שהערבות שכל ישראל ערבים, תהפוך את כולם למקשה אחת לכל חיוב בכל מצוה ומצוה. דזה ברור וידוע שבברכת המצות אין יכול לברכה אלא עושה המצוה המחוייב בה ומקיימה, או שמינהו זה המחוייב להיות

קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות | מאמרים הלכתיים

שלוחו בעשיית אותה מצוה. כגון שמינה אותו שליח לקדש לו אשה, שהשליח מקדשה והוא עצמו מברך ברכת האירוסין. [אבל שליחות על הברכה שהשליח יברך והמשלח יעשה המצוה, זה ודאי דהוי ברכה לבטלה]. והדוגמא ידועה, דלדעת הרמב"ם ז"ל וכ"פ מרן ז"ל בש"ע אהע"ז (סימן ל"ד) שברכת האירוסין היא ברכת המצות, והחתן המקדש כלתו, חייב הוא בעצמו לברך את האירוסין, הוא ולא שום אדם אחר, ולדעתם אסור למנות רב או מי שהוא אחר לברך במקומו. ואם נתן לאחר ובירך, כתב הרמב"ם ז"ל בתשובה, דברכתו ברכה לבטלה, והחתן לא יצא ידי חובת הברכה, וחייב לשוב ולברך אם עדיין לא קידש את כלתו. והטעם ידוע משום שהרמב"ם ז"ל סובר שברכת האירוסין היא ברכת המצות, וברכת המצות אין יכול לברכה אלא זה שעושה את המצוה, ואולם גם להרמב"ם ז"ל אם החתן ממנה שליח לקדש לו אשה [והוא לא נמצא במקום], והשליח מבצע את מעשה הקידושין ונותן לה את הטבעת שמסר לו החתן, השליח מברך את ברכת האירוסין, ולפני ששם הטבעת על ידה, הוא אומר לה הרי את מקודשת בטבעת זו לפלוני שמינה אותי שליח לקדשך לו, והרי זו מקודשת למשלח, דהאיש מקדש בו ובשלוחו. אלא שאם הוא כאן צריך לקדשה בעצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו, כמבואר במשנה ובגמ' דריש פרק האיש מקדש במסכת קידושין. ובה השליח הוא שמברך ברכת האירוסין, דאעפ"י שאין הוא המקיים את המצוה, אלא המשלח, מ"מ כיון שהוא מבצע את המעשה של הקידושין, הוא מברך ולא אחר, וכמבואר להדיא בש"ע אהע"ז סימן ל"ד, וברמב"ם ז"ל.

ופשוט דגם השליח שמקדש אין הוא יכול למסור הברכה של האירוסין לאחר, דרק מי שעושה המצוה הוא שיכול לברך. ולהרמב"ם והש"ע שברכת האירוסין היא ברכת המצות, אין אדם אחר מברך אלא החתן עצמו. וכשמקדשה על ידי שליח, השליח מברך. ואין אומרים שרב או ראש ישיבה יכולים לברך מדין ערבות דכל ישראל ערבים זל"ז. דערבים זל"ז במצות לענין מנין הזכויות שכל יהודי שעושה מצוה, מלבד הזכות שלו שמנין זכויותיו עולה וגדל ומכריע עצמו לכף זכות, הרי בכל מצוה שעושה כל יהודי ויהודי הולך וגדל מנין הזכויות של כלל ישראל ומכריע את כולם לכף זכות. שכל מצוה מתקנת אבר שכנגדה [ע"כ יש רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים], וכל שמירה מלא תעשה מתקנת הגיד שכנגדה, [עד שמשלים שס"ה לא תעשה]. וכנגד תיקון העולם צריך כל התרי"ג מצוות של כלל ישראל כולם כדי להשלים תיקון העולם במלכות שדי.

אבל לענין להוציא זא"ז בברכה של המצוה, צריך שיהיו שייכים שניהם במצוה, או שבעל המצוה [כגון החתן שמקדש כלתו] ממנה אותו שליח על עצם מעשה המצוה, שאז השליח שמבצע את מעשה הקידושין, הוא שמברך ברכת האירוסין ולא אחר.

ויש עוד אפשרות נוספת שאם שני אנשים עושים אותה מצוה זה לעצמו וזה לעצמו, כגון ששני זוגות מתחתנים באותו זמן ובאותו מקום, יכולים להחליט שאחד מהם יברך ברכת האירוסין ויוציא את חברו בברכה, כשזה מכוין להוציא וזה מכוין לצאת, והברכה עולה לשניהם יחד, ותיכף לברכה יקדש כל אחד מהם את כלתו, דאעפ"י שאין לאחד מהם שום חלק בקידושין של חברו, מ"מ כיון ששניהם עושים אותה מצוה לקדש אשה, ומיירי באותה ברכה ממש כל אחד יכול להוציא את חברו.

והדבר מפורש בהלכות שחיטה, שהיא ברכת המצות ג"כ [מלבד לדעת הט"ז שכל הפוסקים נחלקו עליו], שמפורש ברמב"ם ובש"ע דאם השוחט נשתתק שלא יכול לדבר, וידוע שהוא שוחט מומחה, אלא שאינו יכול לשחוט בלי לברך והוא לא יכול לברך דאישתקל מילוליה רח"ל, ואע"פ שאם שחט בלי ברכה השחיטה כשרה, וכמו בכל המצות שהברכות לא מעכבות, מ"מ לכתחילה אסור לו לקיים המצוה אם אינו יכול לברך עליה, כדתנן בריש תרומות, ערום לא יתרום, משום שאסור לברך והוא ערום, על כן אסור לו לתרום. ומה שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות שחיטה, שהאלם שלא יכול לברך, אם הוא אוימן מותר לשחוט כבר. פירשו מרן בכסף משנה וכל האחרונים, דמיירי שהיה עומד שם שוחט נוסף שגם הוא שוחט כעת עוף או חיה או בהמה אחרת, והוא מברך להוציא את האלם ששומע

מאמרים הלכתיים | קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות

ולא מדבר, ומיד שוחטים שניהם כל אחד העוף או הבהמה שלו. וה"ה נמי בברכת הגומל שיש כמה שחייבים, יכול אחד מהם לברך ולהוציא את כולם ידי חובתם, ואפילו שאחד מברך על רפואתו, ואחד על שיחרורו מבית כלא, ואחד ששב מדרכו, הכל ענין אחד הוא, ואחד מברך ומוציא את כולם. ועיין לעיל בתשובה בענין זה.

אבל פשיטא להו לכל הפוסקים, שאין אדם אחר יכול לברך כדי להוציא חברו בברכת השחיטה כשהוא לא שוחט בפועל, דברכת המצות רק העושה את המצוה בפועל הוא שמברך ולא אחר.

ואולם בברכת השבח אפילו שהברכה נתקנה על מצוה שאיש אחד עושה אותה, מ"מ אם היא לא ברכת המצות אלא שבח והודיה לה, יכולים לתת לאחרים לברכה, וכן כתב רבנו אברהם הנגיד בנו של הרמב"ם ז"ל, דשבע ברכות שהם ברכות השבח גם להרמב"ם ז"ל, יכול אחר לברכם, וכתב דבזה אדרבה עדיף לכבד לגדול הקהל לברכם שבזה גדל שבח הבורא יתברך.

וזה הוא הטעם של הגאונים ז"ל ורוב רובם של הראשונים שחולקים על הרמב"ם ז"ל וסוברים שגם ברכת האירוסין יכולים לתת לאחר לברך, משום דסברי מרנן שגם ברכת האירוסין היא ברכת השבח, ולא ברכת המצות, וכמו שביארו בטו"ט הר"ן והריטב"א ז"ל ועוד, דאם זה ברכת המצות היו מתקנים במטבע הברכה, אשר קדשנו במצותיו וציונו לקדש את האשה, או על קידושי אשה, אבל הנוסח שקבעו לומר, וציונו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות לנו, ע"י חוקי וכו', כולו אומר שבח והודיה לה יתברך שהבדילנו מכל עם ולשון וקידשנו להיות קדושים בקדושתו יתברך ע"י שהפרישנו מן העריות, וגם הרחיקנו ע"י עבדיו הנאמנים הם חכמי ישראל, מן הארוסות, והתיר לנו רק הנשואות לנו על ידי חוקי, הנוסח והלשון מראין להדיא שכל זה הוא שבח ויקר ליוצרנו ישתבח שמו לעד, וע"כ הם סוברים שיכול חכם או רב וכד', לברך, דלדידם דין ברכת האירוסין כדין שבע ברכות, וע"כ גם הספרדים הפוסקים כדעת הרמב"ם ומרן הב"י עליהם השלום, בזה נוהגין למעשה כהגאונים ורוב הראשונים, משום שכנראה כן נהגו מקדמת קדמתא עוד לפני מרן הב"י ע"ה. [ובתשובה אחרת הארמית בזה והיא נדפסה בשמע שלמה חלק ח' אורח חיים סימן ח' אות ד']. ע"ש.

ומעתה י"ל דקריאת התורה בצבור, שתיקנו לנו משה ובית דינו, לא תיקנוה כמצוה בפני עצמה, אלא כחלק נכבד וחשוב "במצות תלמוד תורה", והוא שבח גדול לבורא העולם, אשר ברא את עולמו רק בשביל התורה שנקראת ראשית, ובשביל עמו ישראל ראשית תבואתו, שיבואו בני ישראל ויעסקו בתורה, וכשעוסקים בה בצבור וברוב עם, זה הדר ושבח למלך מלכי המלכים הקב"ה, וברוב עם הדרת מלך, ואין שבח גדול מזה, וכמאמר הוזה"ק, כד יתבין ישראל ועסקין באורייתא קודשא בריך הוא אומר לפמליא דיליה, חזו חזו בני חביבאי דמשתכחין בצערא דילהן ומתעסקין בשמחה דילי וכו', שהקב"ה משתבח בהם בישראל באותה שעה ומתפאר בהם.

וע"כ כמו שבברכת השבח כל אחד ואחד יכול לברך, כגון בשבע ברכות שהם שבח שנתקן לברכם בחופה ובשבעת ימי המשתה, וגם מי שאין לו חלק ושייכות באותה מצוה יכול לברך השבע ברכות וכו"ל. הכא נמי בקריאת התורה שלא נתקנה כמצות עשה בפני עצמה, אלא כחלק מתלמוד תורה, כל אחד יכול להוציא בקריאתו ידי חובת הרבים, הגם שאין לו חיוב בקריאה זו, כמו בן א"י בקריאה של יו"ט שני של גלויות, דלא עדיפא מברכות השבח שכל א' יכול לברך ולהוציא י"ח למחוייבים בה, וה"נ לא שנא. [ונכדי הרה"ג רש"י שרביט נר"ו כתב וז"ל: לכא' בזה מבואר שיכול להוציאם בקריאתו, אך עדיין אינו יכול לעלות לתורה ולהצטרף למנין שבעה, שהרי בגוף המצוה הוא אינו שייך. ורק הקריאה דומה לברכת השבח אבל לא מה שעולה למנין שבעה. עכ"ל. ואחר שהוכח שאין זו מצוה המוטלת על כל אחד בפנ"ע אלא על הצבור, ומכלל התקנה תיקנו כמה עולים יעלו, ואין נ"מ אם יעלו המחוייבים דוקא, דאחר שזו מצוה של צבור, גם אחרים מצטרפים].

קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות | מאמרים הלכתיים

אבל מקרא מגילה שהוכחתי לעיל שהיא מצות עשה מד"ס וחייבו כל אחד ואחד מבני ישראל במצוה זו, החיוב הזה עושה קריאה זו כמו ברכת המצות, וע"כ בן עיר אינו מוציא בן כרך, דבעינן שיהיה בר חיובא הוא עצמו כדי שיוכל להוציא את המחוייבים היום במצוה זו, שע"ז שהוא בן חיובא היום, והוא מוציא את עצמו, כן מוציא אחרים עמו מאותו החיוב.

ומעתה נלעד לבאר דבשביל להוציא אחר י"ח בברכת המצות צריך שיהיה הוא עצמו שייך למצוה שגם הוא מחוייב בה ועושה אותה בפועל, כמו בשני מוהלים שכל אחד מהם מקיים אותה מצוה בילד אחר, בכהאי גוונא כל א' מהם יכול לברך ולהוציא גם את המוהל השני, או שבעל המצוה מינה אותו לקדש לו אשה או למול את בנו, שהואיל והוא מבצע המצוה הוא מברך, ואין שייך בזה דין ערבות לומר אעפ"י שאינו מחוייב יכול לברך ולהוציא חברו בברכה מדין כל ישראל ערבים, דמראש ומעיקרא תיקנו ברכה זו על מצוה זו, ושרק האיש העושה את המצוה מברך, ולא אחר.

והנה דין ערבות שאמרו, הוא שייך במצוות שמשותפים בהם כל ישראל, דאם אין לחלק מהם שייכות באותה מצוה, אינם בכלל הערבות של אותו חלק, וכמו שבברכת המצות שהברכה השייכת למצוה מסוימת, רק עושה המצוה הוא שיכול לברך, ולא אחר, ולא מהני בזה ערבות ואין אחר יכול לברך אלא באופן שגם השני מקיים אותה מצוה לעצמו ובעינן נמי שברכתם שוה, שאז יכולים להוציא זה את זה, הכא נמי ביום שבת או יו"ט שכל ישראל חייבים בקידוש וכל אחד יכול להוציא את חברו לכתחילה, בזה חידשו דגם אם אחד כבר יצא ידי חובתו, וחברו עדיין לא יצא ואינו יכול להוציא עצמו, כמו מי שאינו יודע לברך או אילם שאינו יכול לברך, יכול זה שכבר יצא, לחזור ולברך ולהוציא ידי חובתו מדין ערבות, שבזה שייך ערבות, מכיון שכולם חייבים שהיא מצוה של כל ישראל, והואיל וכולם משותפים בה באותה מדת חיוב ובאותו הזמן, בזה חידשו שהערבות מהניא, שאעפ"י שאחד מהצבור יצא ידי חובתו באופן פרטי עדיין לא יצא ידי חובתו לענין החיוב הכללי, והוי כמו מנוע גדול הבנוי מחלקים פרטיים רבים, ונתנו אותם חלקים בידי אנשים שונים לשים אותם במקומם. שכל אחד ואחד הוא נותן חלקו, ולא יושלם התיקון עד שיושלמו כל פרטיו, והואיל ותיקון זה לא הושלם גם החיוב לא הושלם, שאפילו שחלק יצאו ידי חובתם באופן שאינם חייבים עוד לשוב ולעשות אותה מצוה, מ"מ החיוב עוד תלוי ועומד לכל כלל ישראל, וע"כ מי שיצא מוציא מדין כל ישראל ערבים זל"ז.

אבל מי שאינו מחוייב בדבר כגון בן עיר ביום ט"ו, שביום זה אין עליו שום חיוב כלל, בזה אמרו בירושלמי שבן עיר אינו מוציא בן כרך, וכן ההלכה, וה"ה נמי בבן א"י ביו"ט שני של גלויות, שאינו יכול להוציא את בן חו"ל בקידוש של יו"ט, דבשביל בן א"י הוא יום חול גמור ואין הוא שייך בקידוש זה כלל, באלה ובדומה להם לא מועילה הערבות להחשיבו כמו מי שמחוייב בדבר, וע"כ לא מוציא אחרים ידי חובתם. דכאמור הערבות נובעת מהשותפות באותה מצוה, אבל כשאינם שותפים וחיוביהם מחולקים בתוכנם או בימים שונים, לא שייך בזה ערבות.

ויוצא מכללם הם ברכת השבח, שהיא שונה מברכת המצות, שהגם שאין מברכין אותה אלא כשמקיימים מצוה מסוימת, מ"מ אין ברכה זו שייכת רק למי שעושה את המצוה בלבד, אלא העיקר שיתנו שבח ויקר וגדולה להי"ת בעת קיום מצוה זו, והשבח מתקיים גם ע"י אחרים, שגם מי שלא שייך באותה מצוה יכול לברך ברכות השבח, דכולם שוים בשבח הקב"ה, וע"כ כשבפועל מתקיימת מצוה שבגללה יש חיוב בברכת השבח כמו שבע ברכות בחתונה ובשבעת ימי המשתה, גם מי שלא שייך לעצם המצוה של הנישואין כלל, מ"מ השבח לה' מתקיים למעשה ויכול כל אחד לברך ויוציאם ידי חובת הברכה.

וכבר כתבתי שמצות קריאת התורה בצבור ענינה שוה לברכת השבח, דאינה מצוה בפני עצמה אלא חלק נכבד ויקר מתוך מצות תלמוד תורה, שכולנו חייבים בה בכל עת ובהם נהגה יומם ולילה, ע"כ

מאמרים הלכתיים | קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות

גם מי שכבר יצא, או שכלל לא מחוייב בקריאה זו היום, עכ"פ מכוח החיוב שלו במצות ת"ת יכול להוציא גם לעלות במנין העולים, דגם העולים הוא חלק מתקנה זו והכל בכלל מצות ת"ת. ונוסף עוד בקריאת התורה, שאינה מצוה על כל אחד, שתיקנו לקרוא בצבור, ולא הטילו חיוב פרטי על כל אחד ואחד, ולכן גם קטן שאינו מחוייב במצות, בשעה"ד יכול לקרוא ולהוציא את האחרים י"ח.

ה. האם מי שקיים חובתו כבר לא שייך במצוה כלל

עוד אפשר לבאר בדרך אחרת פשוטה יותר, דמי שיצא ידי חובתו במה שהיה מחוייב בו, יכול להוציא אחרים. וזאת בהקדם חקירה אחת בענין אדם שיוצא ידי חובתו מה היא משמעות ענין זה, האם האדם החייב במצוה, וקיימה באופן שיצא ידי חובתו, האם מלבד שכבר אינו חייב באותה מצוה כלל הוא כבר לא שייך בה, והוא כזר נחשב לאותה מצוה, ואפילו אם היה איזה דרך לקיימה עוד בהיתר גמור, אין לזה צורך וגם אין לזה שום ערך, דמרגע שיצא ידי חובתו, הרי שכבר לא חשיבא מצוה עבורו, עד שאם ישוב לעשותה הרי הוא כעושה מעשה של רשות ואין בזה כלום, והוי ביטול זמן במעשה ריק מתוכו.

או דילמא שמשמעות 'יצא ידי חובתו' היא, שאין מוטלת עליו עוד חובה לעשות אותה מצוה, אבל לו יצוייר שהיתה אפשרות לחזור עליה עוד בהיתר גמור, אעפ"י שכבר לא מחוייב לשוב ולעשותה מ"מ יש מצוה בדבר, ובודאי יש בזה ענין של ועשית הישר והטוב, והנה מצאנו ראינו בכמה מצות שכן הוא, כמו תפילין וציצית ששם כל הזמן עליו מקיים מצוה, ואם חלצן וחוזר להניחן צריך לחזור ולברך ואין בזה שום חשש איסור ח"ו, מיהו אפשר שהיא מצוה של כל היום מלכתחילה, וכמו שסוכה מצותה שישב בה שבעה ימים, אלא שאינו חייב לאכול בה כל שבעת הימים, שיכול לאכול פירות וירקות ולא חייב בסוכה, מ"מ אם אוכל בה מקיים מצוה, וכמו"כ בפסח נמי, ובאלה זה פשוט שיש מצוה, ודעת המקובלים שמצוה לאכול ב' סעודות בכל יום מחוה"מ. ועיין בזה לקמן.

וכנגד זה מצות קידוש, אין אדם יכול לקדש פעמים ובודאי שיש איסור של ברכה לבטלה, ואפשר דזה הוא המונע שלא יכול לשוב על אותה מצוה, משום הברכות שלא יהיו לשוא ח"ו, אבל מצד המצוה, לו היה ניתן לו לקיימה בלי חשש איסור אפשר שיש מצוה. ויש מצות שאי אפשר לעשותם אלא פעם אחת כגון מצות מילה ופדיון הבן, אך בזה המציאות מעכבת, במילה זה פשוט, וגם פדיון לא שייך אחר שהבכור כבר פדוי. אבל מצות שניתן לקיימם אעפ"י שפטור, אפשר שיש מצוה לעשותם אם ניתן לקיימם.

והנה מקרא מגילה שרבנן תיקנוה והיא מ"ע מד"ס, ודאי שאין מניעה לקרותה כל היום, ואולי יש קצת מצוה, וכן אכילה בסוכה אעפ"י שאינה חובה רק בלילה הראשון מ"מ יש בזה מצוה, אלא שזו היא מצוה גמורה שחלה על כל מי שבא לאכול סעודה קבועה חייב מהדין לאכול רק בסוכה וחייב לברך על מצוה זו, וחייב לברך על מצוה זו, לישב בסוכה, משום שנאמר בסוכות תשבו שבעת ימים, ומעיקר הדין צרי' לברך בכל פעם שיושב שם, וכ"ד הרמב"ם ז"ל. אלא שאנו מברכים רק בעת סעודה בלבד, וע"כ מזה אין ראייה, אך בפסח אין חובה רק כזית בלילה הראשון, ואם אוכל מצוה בשבעת ימים לא מברך על אכילת מצוה, ומ"מ דעת הגר"א ז"ל שמקיים מצוה באכילתה.

אך לולב ומיניו יכול ליטול כל היום, ואולי יש בזה קצת מצוה, וכן נמי בשופר, ובודאי שאינו יכול לברך עליהם כי אם פעם אחת, שזה כמו קידוש, אלא שהקידוש כל עניינו הוא הברכה ולא שייך לברך אלא כאשר הוא חייב לקדש, אך י"ל דיש מצוה בכל פעם שיקדש, רק שא"א לקיימה, מפני ברכה לבטלה.

אבל בכה"ג שיש יהודי שעדיין לא יצא י"ח, ואם יברך בשבילו לא הוי ברכה לבטלה, באופן שאין בזה איסור לברך, אלא דיש שאלה אם זה שיצא יכול להוציא, בזה אמרו דזה שיצא, אינו מנותק

קריאת התורה בשבת ביו"ט שני של גלויות | מאמרים הלכתיים

לגמרי מהחיוב, ועדיין מיקרי בר חיובא שיכול לקיים עוד היכא דאפשר, וכיון שכן הוא מוציא את המחוייב, הרי זה כן אפשר והחיוב שלו עדיין קיים לענין זה.

ואפשר שבזה שאמרו, מי שיצא ידי חובתו יכול להוציא, בזה גופא לימדונו, שיציאה זו לאו התנתקות מהמצוה היא, אלא מעתה הוא פטור, וכשבא אחד שעדיין לא יצא י"ח, יכול לברך בשבילו, ומ"ש רש"י, משום שכל ישראל ערבים זל"ז, אין ר"ל שהערבות יוצרת חיוב, אלא שע"י הערבות מיחשיב עדיין שייך באותה מצוה, ואעפ"י שנפטר מחיובו, יכול לברך.

אבל זה שלא מחוייב לא יכול להוציא ולא תועיל לו הערבות, דאינו שייך במצוה זו כלל, ומה שהיה שייך בה אתמול, לא דמי למי שיצא ידי חובתו ביום חיובו, אלא כיון שעבר חלף יום החיוב שלו, כבר הוא מנותק לגמרי מאותה מצוה ולא שייך בה כלל, וכמו שאחר השבת מותר בכל המלאכות, ואין שייך בזה לא חומרא ולא שום היסוס, כן זה שעבר יום חיובו, נותק ממנו הענין לגמרי.

ואפשר להגדיר את זה כך: שאדם שמחוייב היום ויצא ידי חובתו, חובתו האישית חלפה, אבל המצוה לא חלפה, שזמנה כל היום, ועל כן אם יש איזה אדם שעדיין לא יצא ידי חובתו, הרי זה יכול להוציא עדיין לא עבר זמנה של המצוה, אבל אם זמנו היה אתמול, כגון בן עיר שחובתו בי"ד, אזי ביום ט"ו לא רק חובתו עברה, אלא זמן המצוה כבר עברה וחלפה לה, ושוב לא שייך שהוא יוציא את הבן כרך שכבר עבר זמנה של המצוה ואין עוד המצוה כאן, ואין שום אפשרות להוציא אחר כלל.

תדע שאשה פטורה מכל המצות עשה שהזמן גרמא ומ"מ יכולה ליטול לולב ומיניו, ומקיימת מצוה כל שהיא, שהרי נחלקו ר"ת והרמב"ם אם יכולה לברך על נטילת לולב, דלר"ת יכולה גם לברך, וכ"פ הרמ"א ז"ל, וכן נוהגות הנשים האשכנזיות שמברכות על לולב ומיניו. אבל להרמב"ם אסור להן לברך וכן פסק מרן ז"ל וכן המנהג פשוט שהנשים לא מברכות, ואם אין בזה מצוה כלל איך ס"ד שתברך.

ואם האשה שמעיקרא אין לה שום חיוב במצוה זו, אמרו שאם מקיימת המצוה בזמנה יש לה מצוה כל שהיא, עד שלר"ת וכ"פ הרמ"א ז"ל שיכולה לברך על זה, ק"ו באיש שהוא מחוייב, דאפילו שיצא י"ח, מ"מ אם ישוב וינענע יש לו מצוה, ועדיין הוא שייך בזה, וע"כ אמרו: יצא מוציא. ופירש רש"י ז"ל שהוא מדין ערבות, דבכה"ג מהניא הערבות להמשיך חיובו.

ואפשר שהטעם לזה דאפי" יצא נחשב עדיין שהוא בר חיובא וכנ"ל, משום שהמצות של היום תלויים באותו היום, וכל עוד עומדים באותו יום הם עדיין קשורים במצות היום, כמו מצות שופר שנאמר בה באחד לחדש השביעי יום תרועה יהיה לכם, הרי שיום ראש השנה נקרא יום תרועה, וגם אחרי שישמע קול שופר ויצא ידי חובתו, עדיין הוא שרוי ביום טוב ששמו יום תרועה, ולא יתנתק ממנו אלא בחלוף אותו היום לגמרי, וע"כ הוא עוד מקושר עם המצוה הזאת כל אותו היום, ואעפ"י שיצא מוציא אחרים ידי חובתן, שכמו שאיסור מלאכה ומצות שביתה שריא וקיימת כל אותו היום עד צאתו, ה"נ יום תרועה שייך בכל היום כולו.

זאת המסקנא: שאעפ"י שלבן א"י יו"ט שני הוא יום חול ומתפללים תפלה של חול עם טלית ותפילין, מ"מ יכולים להעלותו לתורה [לפי כל מה שפירשתי בפנים], ויכול גם להחשב ממנין העולים. ואם ירצו לחשוש לדעת החולקים יעלו מוסיף לאחד מבני המקום.

בברכת התורה

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

בדין בשר, עוף, דג והלב מתורבתים

מבוא לתהליך הייצור והגידול ♦ דינו של תא הנלקח מביצית מופרית ♦ דינו של תא הנלקח מבהמה בוגרת ♦ דינו של תא מחמת גודלו המיקרוסקופי ♦ דינו של תא שנלקח מבהמה טמאה ♦ יוצא מן הטמא (ובו יתבררו הנידונים: גידולי איסור ואם דין התא כדין דבר שזרעו כלה • האם התא בטל בתערובת • אם לתא יש דין מעמיד • אם המצע והתא חשובים כזה וזה גורם • פנים חדשות • טמטום הלב • הרחק מן הכיעור והשיקוץ) ♦ האם המוצר הסופי נידון כמקורו בשרי או חלבי ♦ הדינים הנלמדים לנידוד מדין בן פקועה ♦ הדינים הנלמדים לנידוד מבהמה שנוצרה בשמות הקד' ♦ בדין מראית עין לאוכלו עם המין השני או לאחריו ♦ סיכום הדין הלכה למעשה

הקדמה - בשר מתורבת, הינו מקור בשר [ולא צמחי] אולם לא גדל על גבי בעל חי, אלא גדל על גבי מצע, וטעמו הסופי כטעם בשר, וצורתו ומרקמו כצורת הבשר. מגמה זו הולכת ומתפתחת בעולם התעשייה המתקדם מחמת העלויות הגבוהות בגידול בעלי חיים, וכן מחמת ארגונים ירוקים למיניהם ועוד. מהות הדין שלפנינו האם יש חשיבות למקור הראשוני של הבשר אם מבהמה טהורה או טמאה, ואם מטהורה האם לאחר שחיטה או גם מנבילה. ואם דינו כבשרי אחר כך, או דינו כפרווה. ועוד אילו דינים ונפק"מ. וזוה החילוני בס"ד.

מבוא לתהליך הייצור והגידול:

ראשית לצורת הייצור של מוצר זה. המטרה שהמוצר הסופי יהיה מורכב מרקמה דומה לרקמת שריר שהוא הרכיב העיקרי בבשר שאנו אוכלים מן הבהמה ומן העוף, ושיהיה בו גם רקמות שומן ועוד. מקור הרקמות הוא בתאים. והנה, בעוד שבגוף בעלי החיים שכבר נולדו קיימים תאים שהם כבר לאחר מיון [ע"י מנגנון החלוקה הנקרא 'מיטוזה'], או לפחות לאחר מיון ראשוני, ואמנם גם תאים אלו יכולים להשתכפל, אך בכמות מוגבלת [אלא אם משבשים את המנגנון של החלוקה כדי שלא ייפסקו], ועוד שתאים אלו שבגוף בעלי החיים שכבר נולדו אינם יכולים לעבור מרקמה לרקמה. מאידך תאי גזע עובריים שלא עברו מיון כלל, יכולים להתחלק לכל סוג רקמה, ויכולים להשתכפל ללא גבול [תאי גזע הם תאים פְּלוּרִי-פּוֹטֶנְטִיִּים, שמהם יכולים להתפתח כל סוגי התאים של הגוף או של רקמה מסוימת. כאשר כל עובר מתחיל את חייו מתא אחד שהיא הביצית המופרית. התא הזה מתחלק לשניים, וכל אחד מהם מתחלק לשניים, וכן הלאה. בשלבים הראשונים האלה של ההתפתחות כל התאים זהים זה לזה. רק כשהעובר מתחיל לגדול, מתחילים תהליכי התמיינות, שבהם התאים מקבלים התמחות, כגון לתאי שריר ושומן, תאי עצב, תאי דם וכן הלאה. כשמגדלים אותם במעבדה בתנאים מבוקרים, תאי הגזע העובריים יכולים להמשיך ולהתחלק כמעט בלי הגבלה].

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

בנוסף, מעבר לתא גזע הנלקח מן החי, חובה ליטול מרכיב נוסף שישימש כמזון הכולל חלבונים, הורמונים מינרליים ועוד, שמסייע לתאים להמשיך ולהשתכפל. בתחילת הפיתוח, ובחלק מהחברות עד ימים אלו, הוסיפו זאת בנטילת נסיוב מן הבהמה [דם הנקרא Serum]. כיום בפיתוח מיוחד בכמה חברות ישראליות העבירו את המזון לצמחי בלבד על בסיס סויה ועוד, והוא משמש כמצע מצוין הכולל את כל חומרי התזונה ומסייע לתאים להמשיך להשתכפל, להתרבות ולהתחלק. נוסף לאמור, יש צורך בתומך שעליהם הרקמות יתפתחו, שהרי אם לא תתמוך בהם, הם יתרחבו בצורה לא מסודרת וללא צורה ומבנה מסוים, ולשים סתם 'תומך' או 'פיגום' בשפה המקצועית, אי אפשר כי התאים נתפשים ואי אפשר להפרידם, לכן צריך 'פיגום' אכיל כדי שמכל התוצרת גם יחד יהיה אפשר לייצר את תוצרת הבשר הנדרשת. ואם מעבר השתמשו בקולגן או ג'לטין, כיום השימוש הוא בחלבונים מן הצומח כגון סויה, או טבק ועוד.

למעשה בשנת תשע"ג, נלקח התא מבהמה בוגרת לאחר שכבר עבר התמיינות לרקמת שריר, וממנו פיתחו את קציצת הבשר הראשונה. כאשר התא נלקח משריר כתף של פרה בבית המטבחיים. מהתא הופקו תאי לווין [תאים הנמצאים בשריר ותפקידן לתקן רקמות שריר פגועות] שאותם גידלו על מצע נוזלי עשיר בחומרי הזנה שהופקו מעוברים של הפרות, מזון זה עשיר בחמצן ובהורמונים. החומר התומך לקבל את התאים שמתרחבים היה קולגן. כיום לאחר עשר שנים, השיטה השתכללה הרבה יותר, כאשר את התא והנסיוב לוקחים משטיפת עוברים קודם שמוחזרים לרחם האם, כלומר לוקחים משם תאי גזע ששוכפלו מהביצית הראשונה, והם תאי גזע שלא מיונו כלל, ואותם מגדלים על מצע גידול שהוא חלבון מן הטבע, ומהם מתפתחים גם רקמות שריר ושומן שהם המוצרים החיוניים לבשר עם טעמו וכו', התאים גדלים בדוודים מנירוסטה, כעין תעשיית ייצור השמרים למזון, עם טמפרטורה מתאימה, חמצן, CO₂, וחומרי הזנה של ויטמינים, חומצות אמינו ושומן, ועוד.

את השלמת צורות הבשר והתאמתן לנתחים המוכרים לנו היום, אם המדובר הוא על גידול ללא תומך וללא מבנה שיכול להתאים לצורך בשר טחון, זה אפשרי וכבר קיים מתחילת הפיתוח. אולם כדי לקבל צורה מסודרת חייבים תומך מתאים להתאים לנתח מסודר יותר. עם התקדמות המחקר, משתמשות חברות הניסוי היום גם בהנדסת רקמות, כלומר מכניסים גם את עולם התלת מימד, שזה אומר, משתמשים במדפסת תלת מימד, שמכניסים לתא הדיו 'תאים חיים' והמדפסת מדפיסה רקמת בשר. כאשר רקמה בסיסית ודקה הכוללת תאי שריר ותאי שומן כבר הודפסה בשנת תש"פ על ידי חברה ישראלית, לאחר שהוכן דיו ביולוגי מתאים חיים של שריר ושומן, הם הודפסו בצורה מסודרת, כולל קשר בין התאים ותא מטריקס [-מארג חלבונים חוץ תאי הקושר תאים זה לזה]. אולם כאשר מדובר על נתח עבה יותר שיהיה ממש בדומה לנתחי הבשר העבים, כגון הסטייק ועוד, כאן אין מדובר ברקמה אחת, אלא בשכבות זו על גב זו, עד שמתקבלת הצורה הרצויה, שמזכירה את הנתח האמיתי. קיימים כבר הדפסות של כמה חברות של נתחים אלו, וכגון הנעשה בחברה ישראלית שהדפיסה על שלד המורכב מהידרוג'ל [-חומר מוצק וגמיש על בסיס מים, שגם יכול לתמוך בתאים, וגם אכיל], ועוד שיטות חדשות ומחודשות, שמתפרסמות מפעם לפעם.

ועל האמור נוסף את החידוש בתחום החלב, שגם אותו ייצרו כחלב מתורבת, ועשו זאת בשני אופנים. האחד הוא פיתוח חלב אם או חלב פרה מתורבת על בסיס תרומות של חלב אם אמיתי או מן החי, והשני הוא פיתוח במעבדה של מקור חלב האם, כלומר, גידול של תאים בתרבית, ולאחר שהגיעו לבשלותם, הם ייצרו חלב כמו שקורה באופן טבעי. החלוצה בין החברות היא חברה ישראלית, שכיום הגיעה לפיתוח של חלב אם וחלב פרה מתורבתים, מה שיכול לשמש תחליף לחלב ולכל שאר מוצריו. התהליך שהם ביצעו הוא כדלהלן: הם לקחו את הגן שאחראי על חלבון החלב בפרה ושיכפלו אותו. את הגן הזה הכניסו לתהליך של פרמנטציה [תסיסה], בדומה

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

לתהליך של ייצור בירה, או לפעולת השמרים בקמח, ושם הוא מייצר חלבוני חלב אמיתיים, זהים לחלוטין למה שהפרות מייצרות, רק שכאן הם שולטים ומורידים חומרים שמפריעים לרגישים כגון לקטוז, כולסטרול ועוד. הייחודיות בתהליך הזה, הוא להתאים את החלבון ששכפלו במעבדה, לחומר התסיסה המיוחד שמתאים לו, ובכלל היה צריך להתאים השמרים לסוג חדש כזה, ולכן היו צריכים להנדס את השמרים ולהתאים אותם שיוכלו לעכל את החלבונים השונים. אם זה שמרים, או חיידקים, או פטריות. ככלל יש מוצרים מן החלב שהם מורכבים יותר, וממשיכים לפתח את כל הנצרך.

ויש לציין שבדומה לבשר באותו תהליך ממש נלקחו תאים מדגים, וגם אותם פיתחו על גבי חומרי הזנה, ובאמצעות מדפסת הדפיסו פילה של כל אחד מסוגי הדגים שאותם דגמו לצורך זה.

אחר דברי הקדמה אלו, נשוב בס"ד לדון מבחינה הלכתית על האמור. ואקדים ואומר, כי קודם העיסוק בסוגיא זו ובהמשך לקונטרס הגדול שכתבתי על 'היוצא מן הטמא', קיבלתי כמה מאמרים ותשובות הלכתיות של רבנים ופוסקים ות"ח שכבר כתבו על דין זה. יש שכתבו שאין לזה דין בשר ואפילו יילקח מן הטמאה המוצר הסופי מותר באכילה ודינו כפרווה. ואחרים כתבו שיש לזה דין בשר, וחובה לקחתו מבהמה כשרה בלבד, ויש להיזהר משום אבר מן החי, ולכן יילקח משחוטות, וימשיך כל העת דינו כבשרי, ובהמשך נביא מדבריהם, ובס"ד נדון בדבריהם.

א. דינו של תא הנלקח מביצית מופרית:

ראשית יש לדון כיצד להגדיר 'תא' בהלכה, וחילוק ראשון היה לומר שיש לחלק בין תא שנלקח משריר שבצוואר או הכתף, שלכאורה יש לזונו כבשר וכדין המקום שממנו הוא נלקח. אולם אם נלקח מביצית מופרית טרם החזרתה לרחם הפרה, לכאורה אין כאן דין בשר, וממילא גם ההמשך דין בשר לא יהיה לו. וכפי המתבאר מכמה וכמה סוגיות בש"ס שעובר עד ארבעים יום, אינו מוגדר וולד, וכמבואר בגמרא בברכות (דף ס ע"א) שאפשר להתפלל עד מ' יום לשינוי מינו של הוולד. ובגמרא בבכורות (דף מז ע"ב) לגבי הנוולד לאחר הפלה של עד ארבעים יום, שדינו כככור לנחלה ולכהן. ובגמרא ביבמות (דף סט ע"ב) שבת כהן הנשואה לישראל ומת טובלת ואוכלת תרומה לערב עד ארבעים יום, ומבאר רב חסדא שעד ארבעים יום זה לא עובר אלא 'מיא בעלמא'. ובגמרא בכריתות (דף ט ע"ב) לגבי המפילה בתוך ארבעים יום שאינה מביאה קרבן יולדת. ובגמרא בנדה (דף ל ע"א) שהמפלת ליום הארבעים אינה חוששת לולד. וכך פסק להלכה רבינו הרמב"ם בכמה מקומות. וראה כדוגמא בהל' תרומות (פ"ח ה"ג) 'בת כהן שבא עליה ישראל אין חוששין שמא נתעברה אלא טובלת ואוכלת לערב, היתה נשואה לישראל ומת בעלה טובלת ואוכלת בתרומה לערב עד מ' יום, ואם הוכר עוברת הרי זו מקולקלת למפרע עד מ' יום שכל המ' יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב'. אם כן מוכרח שלמרות שברור שיש תחילת יצירה ויש לו כבר חיות, וכמבואר בגמ' בסנהדרין (דף צא ע"ב) שהסכים רבי לדברי אנטונינוס, וראה בביאור הרחיד"א בספרו מראית עין על הסוגיא שם (בד"ה והנה בשאלה) ודוק [וברור שמחמת חיות זו, אסור להרוג בחינם עובר גם קודם ארבעים יום, וראה באריכות מרובה בדינים אלו בספר תורת העובר בפרק ז. ובספר רופא אומן פרק ד, ואין כאן מקומו], מכל מקום שם ולד אין לו ולהלן הבאנו עוד לשונות שאין עליו שם בשר כלל ועל כן אין בו טומאת מת.

וכבר ראיתי במאמרו של הרב צבי ריזמן שליט"א בעמח"ס רץ כצבי שהובא בתחומין לד, שהוכיח מכאן דהא דקרו לי מיא בעלמא למרות שיש תאי גזע מוכרח שתאי גזע אינם חשובים להיחשב בשר. אולם זאת ראיתי בתגובת הגר"י אריאל שליט"א (תחומין לו אות ו) שכתב שמביצה יש להוכיח

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

להיפך, והביא דברי התוס' בסוגיא בחולין (דף ס"ד ע"א) שכתבו שמשילוח הקן למדנו היתר אכילת ביצה שאל"כ מנין לנו להתיר והרי היא יצאה אבר מן החי [וראה ברמב"ן על הסוגיא (שם ע"ב) שהקשה שאם ביצה טהורה אסורה אם כן עוף היוצא ממנה היאך הוא מותר, הרי כל היוצא מן הטמא טמא? והשיב שזה אינו מספיק לאסור, והטעם שהרי אמרו אפרוח של טרפה מותר מאי טעמא כמה דלא מסרח לא גביל, וכי גביל עפרא בעלמא הוא, כדאית' במס' תמורה דל"א ע"א. וראה עוד בקובץ שיעורים (קובץ שמועות חולין אות כח) שהקשה שבשלמא ביצה אין לה היתר בשחיטה, אולם העוף שיצא ממנה חוזר לו ההיתר כיון שיכול הוא בשחיטה. ואם תאמר שאיסור יוצא אינו ניתר בשחיטה, א"כ כל בהמה לא תהא ניתרת בשחיטה שהרי מלבד איסור אמה"ח שעליה הרי היא יוצאה מאיסור אמה"ח. ודוחק לחלק דשאני בהמה שיוצאה ממי שיש היתר לאיסורו ע"י שחיטה, משא"כ בעוף שיוצא מביצה שאין לה היתר, דמה סברא היא, הרי שניהם איסור אחד אלא דביצה אין לה מציאות שחיטה, עכ"ד]. וכתב שם הגר"י אריאל במאמרו, שהנה ביצה היא מיא בעלמא, ומכל מקום לא היינו מתירים מחמתה את דין אבהמ"ח. ובהערה ביאר אם בהלכה היא חשיבא משקה או אוכל, יעו"ש. [ועוד הביא בהערה מדברי החת"ס המפורסמים והביאם בפת"ש ריש סי' סב, שלכאורה יש לאסור מכירת ביצים לגוי ועכ"פ להזמין על מאכלים עם ביצים יהיה אסור, כי אסור להושיט לב"ג דבר שאסור לו, ואבמה"ח נאסר, והגילוי של התורה זה על בני"ו וכו', ונשאר החת"ס בצ"ע. ע"כ דבריו בהערה. אולם מאידך ראה בכרתי (ס"ב ס"ק ב) שכתב להתיר ולהושיט לבן נח עוף, ואין בו משום לפני עור, יעו"ש וממילא הוא הדין בביצים. וראה עוד במש"ז אות א שפליג ע"ד ואכ"מ]. ומסקנתו שאין ללמוד מהלכות הנוגעות לעובר אנושי, שגדר זה של מיא בעלמא מצינו לגבי תרומה או נדה, ולא מצאנו זאת בבוע"ח אחרים. ע"כ השגתו הראשונה.

ובאמת לענ"ד לא הבנתי כ"כ את דבריו, ראשית, וכי היה דיון מחמת אם הוא נוזלי או מאכל, שמחמת זה בא להוכיח מביצה, שהרי אם כך היה לו להביא דיון בגמ' להדיא לגבי החלב אי הוי אבהמ"ח וכל דיון הפוסקים על מי רגלים וחלב אם יאסרו מחמת אבר מן החי, והם ודאי נוזל ומיא בעלמא, והדברים מבוארים לעיל בסי' ה לגבי דין מי רגלים של טהורה, והבאנו מדברי הטור והבית יוסף בהאי דינא, ועוד מדברי ראשונים ואחרונים אם יש בהם אבר מן החי, אלא שכלל היה בדינו וכדברי התוס' בחולין הנו' 'משום דלא אשכח מידי דאתי מחי ושריא, ודין מיוחד יש לחלב שהרי הוא נוצר מהעכירות של הדם ודין מן החי יש לו. והוא הדין ביצה שנוצרת מן התרנגול. ואדרבה זה שנינו בגמ' בחולין (שם בעמ"ב) שגיעולי ביצים מותרות, וביאר רש"י דאיירי בביצה טמאה שנתבשלה עם הטהורה, וזה מותר כיון שהביצה היא מיא בעלמא ולא יהבי טעמא באחרוניתא, כלומר אין נותנים טעם. ותוס' (בד"ה גיעולי) ביאר כדעת הערוך דאיירי שהכו התרנגולת על בית רחמה ומפלת ביצים שלא נגמרו וכו', ואתא לאשמועינן דלא חשיב אבר מן החי אף על פי שלא נגמרו לגמרי. והטעם כתב הרמב"ן על הסוגיא כיון שאינה מעורה בגידין, ולכן לא חשיב מן החי. וכ"כ הרשב"א שם, וכ"ה במאירי, והוסיף: הא אם היו עדין מעורות בגידין הרי הן כבשר הפורש מן החי ואסורין. וראה עוד לשון התוס' בחולין שם בסוד"ה שאם ריקמה 'דכולהו מתחילה מעורות בגידין וחשובין כבשר'. וראה עוד לשון התרומה המובא ברשב"א שם שכתב דלענין דינא נמי אין הולכין בו אחר לשון בני אדם דקרו ליה מיא בעלמא, והמשיך הרשב"א שם להאריך שלמעשה הביצה אם היא קלופה היא אוסרת, ורק בקליפתה אינה אוסרת. ומרן השו"ע פסק כמו שני הביאורים (סי' פד סעי' ד-ה) כאשר בסעי' ד פסק שבביצה אין אבר מן החי, אם היא לא מעורה בגידין, והביא הש"ך דברי הרשב"א שבמעורה הוי כבשר הפורש מן החי, ובסעי' לאחמ"כ הביא דברי רש"י וכ"ה בירושלמי במס' תרומות והביא כל הלשון הרב המאירי על הסוגיא שם, שביצה בקליפתה אינה אוסרת ובלא קליפה אוסרת. ומבאר הט"ז, שהקליפה חוצצת, כי הביצה אין בה ממש אלא מיא בעלמא, ולכן אין כח באור לשלוט בתוך הביצה להוציא את האיסור. משא"כ ללא הקליפה כל האיסור יוצא. וראה מש"כ לדון שם, וכ"ה בש"ך שם, האם שאר הביצים בקליפתם או לא. ועוד ראה בפר"ח שם ודוק.

לד

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

עכ"פ הלכה למעשה אין כאן הלשון של מיא בעלמא לומר לך שאין כאן איסור, אלא האיסור חי וקיים, רק שאם כבר נגמר לגמרי ומשחרר מהגידין, איננו אבר מן החי, שאחרת עדיין דינו כבשר שפירש מן החי והוא אסור, וזה גם לאחר הלימוד מהפסוק. ומה שלימד אותנו הפסוק גם בחלב וגם בביצים שלמרות שהם נוצרו לחלוטין מתוך הבע"ח מכל מקום חידשה תורה שהם מותרים, ובתנאי שהתנתקו לחלוטין ממקורם ולא נשאר בהם עדיין חלק מהם. ומכל הנ"ל ברור שהצד שיש בהם אבר מן החי, איננו אלא כיון שיש בהם ממשות והם היו חלק מהאיסור, שהחלב היה דם, והביצה היתה בשר שהיתה מעורה בגידין, וכך הוא כל הביצים כמבואר בתוס' הנז'. אולם כל זה שאני מביצית מופרית בזרע שעד עכשיו היתה פירשא, ואדרבה היתה מותרת מחמת זה, וכמבואר בגמ' בבכורות (ד"ז ע"ב) לגבי חלי דיחמורתא, וגם כעת לאחר ההפרייה עדיין היא מים בעלמא, ונפ"מ לסוגיות מרובות וכמבואר לעיל, ואם כן מה קושיא יש מביצית עוף לנידו"ד.

עוד כתב הגר"י אריאל במאמרו שם, שיש לחלק בין עובר שתחילתו מיא ואחר כך מפרים ומתפתחים התאים, מתרבים ומתמיינים ורק לאחר ארבעים יום מתחיל להיווצר צורת אדם. אולם בשר מתורבת, נלקח מתאי שריר מפותחים שצורתם גמורה, ומבשר זה מתרבה הבשר המתורבת כולו בכמות בלבד, להבדיל מעובר שמתרבה באיכות, ולגבי הגדרתו על ההתרבות מתא הוסיף שצורתו נשארת כמו שהייתה ואין הברדל בזה בין ארבעים הימים הראשונים לימים שלאחר מיכן. ע"כ. ובאמת שלא זכית להבין את דבריו הרי בימים הראשונים ממש מדובר בתאי גזע לפני מיון והשינוי לאחר המיון הוא בהחלט גם באיכות ולא רק בכמות, ואעיקרא שקרא לזה 'מבשר זה מתרבה' וכו'. לענ"ד תא זה רחוק מאד להיקרא בשר, והרי מחמת זה קיי"ל להלכה ברמב"ם בהל' טומאת מת (פ"ב ה"א) שהנפל אף ע"פ שעדיין לא נתקשרו איבריו בגידין מטמא במגע ובמשא ובאהל כאדם גדול שמת שנאמר הנוגע במת לכל נפש אדם. וכתב המשנה למלך שם שבבציר מארבעים יום אינו נקרא נפל ואינו מטמא. וכן כתב במעשה רקח על הרמב"ם שם. והטעם כיון שאין כאן בשר המת כדי להיטמא. וכן כתב הגאון הרא"ד הורוויץ זצ"ל רבה של שטארסבורק בספרו קנין הלכה (ח"ב סי' קיז) בתשובה לרופא יהודי אם יכול לעבוד בבית חולים לבצע הפלות לצעירות שבאות להפיל פחות מארבעים יום, ובתו"ד (אות 1 בד"ה ובענייני) שהביא מה ששאל ממנו הרופא מדברי המל"מ הנז' לגבי היתר הריגה קודם ארבעים יום, והשיב לו שיש עוד סוגיות קודם למל"מ אלא שאין הם קשורים לסוגיא של הפלה, וכתב בתו"ד 'וכן אותו דבר לגבי טומאת מת קודם ארבעים יום אין כאן בשר המת מה שיטמא'. ע"כ. וכך נראה הדבר ברור ופשוט בעיני, שלתא זה הנלקח מתאי גזע עובריים אין להם כלל דין של בשר, וממילא כל היוצא מהם אין דין של בשר, הגם ששיטת ההתרבות היא בשכפול ולא בזרע כלה שממנו צומח דבר חדש, ועוד נבאר זאת להלן בס"ד. וכן הוא לשון מרן החזו"א לגבי המפלת שליא שכתב (יו"ד סי' קיח אות 1) 'ובאמת לא חשיבא עדיין בשר עד סוף מ' יום' וכך נראה ברור ופשוט.

ושוב שלחו לי שו"ת עם הגר"י אריאל שהוא נשאל יותר בדקדוק על הלקיחה מתאי גזע עובריים, והשיב שעובריים אינם זרע [וכוונתו למה שרצה השואל להחשיב תאים אלו כפירשא כמבואר בגמרא לגבי יחמורתא שהזכרנו לעיל, ועל כך השיב לו שמקרה דידן הוא עובר ולא זרע]. אמנם לענ"ד יש להעיר על כך בדבר שיש בו גם נפק"מ גדולה לנידו"ד, שהרי העיקר להלכה שאין השם עובר עליו עד אחר שיקלט ברחם האם, ועד אז שם זרע עליו, ועל פי זה הוכרע הלכה למעשה שאם אין צורך בשמירה של ביציות מופרות שרי להשמידם, וכך הורו רבותינו בדור האחרון, ואצטט מדברי בעל שבה"ל (חלק י סימן רלא) שכתב בזה"ל: 'ומה שחשש כב' דאולי יש בנדונינו חשש יתר מהשחתת זרע סתם כיון שהזרע כבר הורכב עם ביצית האשה, וחסר לנו רק מקום שיתגדל העובר דהיינו רחם האשה. אבל לענ"ד אין בזה ספק כלל, דלא זו לשיטת התוס' נדה מ"ד דאפילו בעצם העבור ממש אין איסור מעיקר הדין, אלא גם למש"כ תוס' חולין ל"ג, וסנהדרין נ"ט, אשר משמעות לשונם

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

דאיכא גם איסור תורה, ואשר כן אנו מחמירים, היינו כשהוא כבר ברחם האם, והוא בגדר נפש וחי חיי עובר דעתיד להיות חי גמור, לא כן הרכבת זרע הבעל זרע האשה מבחוץ דבלי רחם לא יתפתח לעולם, פשיטא דעדין אינו נקרא נפש, וגם לא חי של עובר. וגם אלו שמחמירים גם לפני סוף מ' יום, ורוצים לדמות זה להמובא ברמב"ן ור"ן (יומא פרק ח') בשם בה"ג דמותר לחלל שבת ויוה"כ גם על עובר לפני מ' יום, אבל אין צדק בידם דשאני חלול שבת ויוה"כ דאיכא גם גדר חלל שבת א' לשמור שבתות הרבה, והארכתי בזה בכמה תשובות בספרי הקטן שו"ת שבט הלוי, וכה ראיתי גם להגאון בית שלמה חו"מ סי' קל"ב כדברינו. אבל גם אלו שסוברים כנ"ל היינו תוך מ' יום בהיות היא כבר מעוברת ואנו מצילים חי עובר שעתיד להיות נפש וחי, אבל לא כן בהזרעת חוץ, וכי יעלה על הדעת דבר הבל כזה שיהי' מותר לחלל שבת על זרע זה שבחוץ עדין, פשיטא דלא, והשחתתו ואבודו נכנס בגדר חומרת השחתת זרע שחומר מאד, והנדון רק אם ההלכה מתרת השחתת זרע בנדון זה או לא.

הנה אם כן להלכה תא אשר ילקח בשלב זה אין זה נחשב כלל לא עובר, ולא בשר, והגם שאת מנגנון ההשתכפלות לקחו מתא זה, עדיין לא שייך לומר שהבאים אחריו הם בשר, וזאת מהטעם הפשוט שהוא לא בשר, כי עדיין לא גדל להיות בשר ברחם אמו, וממילא כך הדין לכל הבאים אחריו. ועוד נוכיח את הדברים להלן בסייעתא דשמיא.

ב. דינו של תא הנלקח מבהמה בוגרת:

אמנם תא הנלקח מבהמה בוגרת, שהוא כבר לאחר התמיינות, ונלקח כבר משריר קיים, לכאורה דין בשר יש לו, וממילא יש למצוא דרך לקחתו באופן שהוא ממקור כשר בלבד, ויש צורך למצוא פתרון אם הוא נלקח מבהמה בחייה, באופן שלא יהיה אסור משום אבר מן החי, ובפרט שבנדו"ד אין לו היתר בהמשך של שחיטה שיתיר אותו. וכבר למדנו בדברי התוס' בחולין הנז' לעיל ד'לא אשכח מידי דאתי מחי ושריא' להוציא חלב וביצים, והיה צריך להם לימוד מיוחד, כיון שמקורם נוצר מהמכונה המופלאה שברא בורא עולם והיא הבהמה, שהרי קודם היה החלב דם, והביצה בעודה מעורה בגדין שם בשר עליה וכמבואר לעיל. אולם לית מאן דפליג שדברים שרק עברו דרך הבהמה אף אם שהו בתוכה ולקחו ממנה דברים רבים כגון חומצות ועוד, עדיין מותרים, ואין לזה דין של 'אבר מן החי', ולכן קיי"ל להלכה שמי רגלים של טהורה מותר ואין לזה דין של אבר מן החי, וכמבואר בטור בסי' פא, וראה בב"י ובב"ח שם, ובקונטרס היוצא מן הטמא בסי' ה עוד הבאתי מקורות וביאורים בזה, והבאתי מדברי היראים שס"ל שגם מ"ר של טהורה אסור משום אבהמ"ח כיון שנשנתה ונעשה עבות מבלבול הבשר, וכלשונו שם, והוספתי שם שדבריו אלו נעלמו לרגע ממרן הגריש"א עמ"ס בכורות שם שכתב שלא מצאנו לאחד מהפוסקים שיכתוב לאסור מי רגלים דטהורה מדין יוצא מן החי, יעוי"ש. הנה אם כן כל אשר חלק מהבהמה יש בו אבהמ"ח, וכל היוצא אם אין בו מאום מהבהמה ורק עבר דרכה, אף אם שהה בה מותר, ואם נוצר ממנה אסור, מלבד ביצים וחלב שלמדו מן הפסוקים להתיר. וממילא הוא הדין תא שריר שיש לאוסרו משום אבהמ"ח.

והנה בדיני אבר מן החי, שנינו ברמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פ"ה ה"ב) שאבר שאין בו עצם כגון הלשון והביצים והטחול והכליות וחלב בין שחתך כולו בין שחתך מקצתו הרי זה אסור משום אבר מן החי. אבל אבר שיש בו בשר וגידים ועצמות כגון היד והרגל, אינו חייב עליו משום אבר מן החי עד שיפרוש כברייתו בשר וגידים ועצמות, אבל אם פרש מן החי הבשר בלבד חייב עליו משום טריפה כמו שביארנו לא משום אבר מן החי. ע"כ. וכך סיכם הכרתי (סי' סב) את דברי הרמב"ם, דעת הרמב"ם דאבר שיש בו עצם צריך להיות האבר עם העצם, ואם חתכו בלי עצם לית בהו לאו דאבר מן החי, רק איסור בשר בשדה טריפה לא תאכלו. אבל אבר שאין בו עצם כגון הלשון והלב וכדומה, אם חתכו מקצתו ויש בו כזית לוקה משום אבר מן החי. ועיין עוד שם מש"כ בפלת' (סי' קא). ולפ"ז

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

גם אי נימא שגם תא מבהמה בוגרת יש לו דין בשר, מכל מקום מוציאים אותו רק כנקודה בעלמא, ובוודאי לא חשיב כפרש כברייתו, וממילא לפי זה מה ששמענו שלקחו את התא מצוואר הבהמה, הרי שיש שם גידים ועצמות, וממילא אין בזה דין אבר מן החי, אלא שעדיין איסור בשר מן החי יש בו כמו שנאמר ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, וכמבואר ברמב"ם שם וכדברי הכרתי הנו' בדעת הרמב"ם, ובשו"ע (סי' סב סעי' ב).

אולם זאת צריך לומר שלהגדיר גודל אלפית המילימטר 'אוכל' או לקרוא לו שם בשר, הוא דבר רחוק מן המציאות, ולא לזה כיוונה תורה באוסרה בשר מן החי. והרי אפילו אכל בשר של ממש אם אכל אותו שלא כדרכו לא עבר על בשר מן החי, וקי"ו בכה"ג של אכילת תא בודד, שלא שייך להגדירו 'אוכל' וממילא לא שייך להכלילו בדין 'בשר מן החי'. וכל זה להבדיל מאבר מן החי שעובר עליו גם שלא כדרך אכילה. ודין זה של אכילת בשר שלא כדרכו שאינו עובר משום בשר מן החי להבדיל באבר מן החי, למדתי מדברי הגרעק"א זצ"ל בבואו ליישב את קושיית השאגת אריה המפורסמת, והיא מדוע רבינו הרמב"ם נקט לגבי בן נח גם דין בשר מן החי וגם אבר מן החי, והרי בבואו לאכול הבשר כבר עובר על אבר מן החי, והחילוק של שיעורין שנקט הרמב"ם אינם שייכים לנכרי, שהרי שיעורין לא נתנו לבני נח. ע"כ. ושאלה זו שאל השאגת אריה מהגאון רבי נתן אדלר זצ"ל וכפי שמעיד תלמידו החתם סופר בשו"ת ביו"ד (סי' ט) והחתם סופר כתב דיש ליישב כגון שהגוי הוא חולה מסוכן, וכתבו תוס' סנהדרין (ע"ד ע"ב) דגם בב"נ אמרינן וחי בהם ולא שימות בהם, ולכן אם יש לפנינו אבר מן החי ובשר מן החי, ואוכל האבר מן החי, נמצא שעבר על שני איסורים, ונהרג ע"ז, דהיה לו לאכול הבשר מן החי. אולם הגאון רבי עקיבא איגר (על הגליון ברמב"ם בהל' מלכים פ"ט ה"י) כתב דכמו דלענין אבר מן החי, מצטרף גידין ועצמות אף על גב דאינם ראויים לאכילה, ממילא הוא הדין שחייב על הבשר אף כשאוכלו שלא כדרך אכילה. אלא שכל זה לענין אבמה"ח. אולם בבשר מן החי אינו חייב רק כשאוכלו כדרך אכילתו, אולם שלא כדרך הוא פטור. ובוזה מיישב קושיית השאג"א דהכא איירי שהגוי אכל את הבשר שלא כדרכו, וממילא מדין בשר מן החי פטור, אולם על אבמה"ח חייב. וראה בשפתי דעת (סי' סב סוף אית א) שכתב שגם באבר מן החי שלא כדרך אכילה יש איסור אולם אין מלקות.

ומכל זה נראה שאם לקח תא שריר מבהמה בוגרת שהיא טהורה [שבטמאה בלא"ה אין איסור אבמה"ח כמבואר ברמב"ם שם], אם לקחו ממקום שיש גם עצמות וגידין, כיון שלא פרש כברייתו אין בו משום אבר מן החי. וכיון שהדגימה היא אלפית המילימטר של בשר, ואין לה שם 'אוכל' ולא שם 'בשר' ממילא גם אין בה איסור של בשר מן החי. ממילא על אבמה"ח לא עובר, ועל בשר מן החי לא עובר כיון שאינו כדרך אכילה. ואם כדברי השפ"ד גם על אבמה"ח לא יעבור שבכל אלו אכילת דגימה זו איננה חשיבא אכילה כלל, ובוודאי שלא כדרך, ובפרט שאינה מורגשת כלל בחוש, דבר שהוא אלפית המ"מ. ובפרט שטעמא לית בה כלל. ולכן יותר נראה שלא עובר בה אף על איסור כלל.

ובמאמרו של הר"צ רייזמן הנו' ראיתי שכתב לדון מצד אחר, והוא שהביא האחרונים שדנו בחלוקה שלא ציין אותה הרמב"ם הנו', ששם ציין אבר עם בשר ללא עצם, ואבר עם בשר ועם עצם. אולם לא כתב הרמב"ם דין של אבר ללא בשר. והביא מדברי החקרי לב (ח"א יו"ד סי' לב) ושו"ת עמק הלכה (יו"ד סי' ב) שאין איסור אבמה"ח באבר ללא בשר כלל. ומאידך בשו"ת פני אריה (סי' עד) כתב שהוא אסור. וכתב שלפי"ז בתא הנלקח מן הבהמה, לדעת המתירים ודאי שכאן מותר שזה תא ללא בשר. וי"ל שגם לדעת האוסרים כיון שהתא הוא זעיר ולא שייך בו אכילה לא שייך בו אבמה"ח.

ובהאי סוגיא של אבר ללא בשר, אכן מסתימת לשון הרמב"ם שהציג את כל האפשרויות, ובכל אחת מהן הזכיר בשר, ואף בהלכה ג (סם) הדגיש המילים 'בשר כל שהוא'. מוכרח שצריך לפחות משהו בשר, אולם תא שאינו בשר כלל אלא יחידת חיים המכילה מנגונים להכפלת החומר התורשתי

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

לצורך התחלקות התא לשני תאים, בכה"ג ודאי חשיב ללא בשר. והנה לעיל הבאנו שאלת השאגת אריה למאי נפק"מ שהביא הרמב"ם גם איסור אבהמ"ח וגם בשר מן החי בגוי, והרי אין אצלו שיעורים וממילא מיד שאכל אבהמ"ח כבר עבר על בשר מן החי? והבאנו יישוב דברי החת"ס ורעק"א, אולם גם הכא אפשר ליישב דאם חייב על אבהמ"ח גם ללא בשר, אם כן איירי שאכל אבר ללא בשר, ועל אבהמ"ח עבר ועל בשר מן החי לא עבר. ושוב ראיתי שכן כתב ליישב קושיא זו הגר"פ על הרס"ג (לאוין ל"ת סב) את קושיית השאג"א, וכתב לדון בהאי סוגיא ובתחילה כתב שלכאורה מוכרח שפיר מדברי הרמב"ם שם דאפילו אבר שאין בו בשר כלל מיחייב עליה משום אבר מה"ח. ולפמש"כ מוכרח כן גם מברייתא וסוגיא דגמרא כמו שנתבאר. ושוב האריך בהוכחות רבות להיפך, וכתב שלמעשה נראה מוכרח מדברי הרמב"ם שם דגם ישראל אינו מוזהר על אבר שאין בו בשר כלל מדכתב הרמב"ם שם (בהלכה י"ג) וז"ל: כל שאסור על ישראל משום אבר מה"ח אסור על ב"נ ויש שב"נ חייבין עליו ולא ישראל וכו' עכ"ל. עיין שם. ואם איתא דישאל אסור אפילו באבר בלא בשר כלל. א"כ גם בישראל אשכחן אבר מה"ח שהוא אסור בו ואינו אסור לב"נ. אלא ודאי גם ישראל לא הוזהר על אבר מה"ח אלא כשיש בו מיהת משהו בשר. וכן מתבאר להדיא מדברי הרמב"ם ז"ל (בפ"ה מהלכות מאכלות אסורות ה"ב) שכתב וז"ל אחד אבר שיש בו בשר גידים ועצמות וכו' ואחד אבר שאין בו עצם וכו'. אלא שהאבר שאין בו עצם וכו'. והאבר שיש בו עצם אינו חייב עליו משום אבר מה"ח עד שיפרוש כברייתו בשר גידים ועצמות וכו', עכ"ל. עיין שם. הרי שאין לנו אלא אבר שיש בו עצם ושאינו בו עצם. אבל אין אבר בלא בשר שיתחייב עליו משום אבהמ"ח. וכ"כ שם לקמן (בהלכה ג), וז"ל: חתך מן האבר בשר כברייתו וגידים ועצמות כזית ואכלו לוקה אף על פי שאין בו בשר אלא כל שהוא. עכ"ל עיין שם. הרי דעכ"פ אי אפשר בלא כ"ש בשר מיהת. וכן מבואר בדבריו בסה"מ (לאוין קפ"ב) עיין שם וכו'... ולא דמי למאי דמרבין לקמן (בפרק העור והרוטב) אפילו ארכובה שאינה אלא עצמות וגידים לענין טומאה, דהתם לא כתיב לשון אכילה בקרא, דלא כתיב אלא וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה, דדרשינן מן הבהמה מקצת מן הבהמה, ומדאיתקיש למיתה דרשינן שאין לו חליפין כמיתה והיינו אבר. אבל לשון אכילה לא כתיב בה, דמאי דכתיב אשר היא לכם לאכלה, אבהמה הוא דקאי לומר דבהמה טהורה שמתרת באכילה מיירי קרא, אבל אאבר לא נזכר התם לשון אכילה כלל. והילכך שפיר ס"ל לר"ע וריה"ג דמרבין נמי ארכובה. אף על פי שאינה אלא עצמות וגידים ולא בת אכילה היא כלל. משא"כ הכא דכתיב לא תאכל, די לנו לומר שהזהיר הכתוב על אבר אפילו אין בו שיעור אכילה אלא עם עצמות וגידים. אבל מיהת ודאי בלא משהו בשר לא מיתוקים קרא, ע"כ תורף דבריו.

הנה אם כן שבדין אבר מן החי אכילה כתיב בה, ובלא משהו בשר לא מיתוקם קרא, ואפילו אין בו שיעור, אולם היכא דאינו אלא יחידת חיים ללא בשר כלל, אין בו כלל איסור אבר מן החי, וכמבואר.

ג. דינו של תא מחמת היותו בגודל מיקרוסקופי:

הנה לעיל כתבנו כמה פעמים על גודלו של התא שהוא בגודל אלפית המילימטר, ולכאורה בכי האי גוונא יש לדון ככלל להיתר בכל צד ואופן שיהיה, שהרי לא אסרה תורה אלא דבר הנראה לעין, אולם דבר שלא נראה לעין אין לחוש לו, ואם כן, לא שייך להגדירו בשום הגדרה לא של חלב או בשר, או אבר או בשר מן החי, ולכאורה גם לא ממקור טמא או טהור. וממילא המוצר שיצא בתוצאה הסופית לא יהיה קשור לתחילתו ויהיה מותר באכילה בכל גוונא, ואם כל שאר מוצריו יהיו פרווה גם הוא יהיה כך.

ועל האי דינא של הנראה במיקרוסקופ, כבר כתבנו באריכות בכמה מקומות, ואציין אליהם ואביא הדברים בתמצית. רק זאת אקדים ואומר, שהרב צבי רייזמן במאמרו שם (אות ט) כתב שגם אם נאמר

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

שתא זה כן נותן טעם ואם מקורו מאיסור הוא נותן טעם לאיסור, מכל מקום לא גרע מחמץ בפסח ותולעים שהותרו אף אם נותנים טעם כל שהם מיקרוסקופיים, והוא הדין הכא. ולעומתו השיב לו הגר"י אריאל שליט"א (בתגובתו הראשונה בתחומין לה) שאמנם מי שיאכל מאכל שיש בו תאים אלו של בשר אסור, לא יעבור עבירה, אולם טיפול במעבדה של תא כזה והרבייתו לדבר הניכר לעין דינו שונה, וכתב להוכיח זאת מדעתו של מרן הגרשז"א דס"ל שיש איסור כלאים גם בהכלאת גנים, הגם שלא ניכרים לעין, כיון שמתעסקים בהם ומעבירים ממין למישנהו, הרי זה חשיב כנראה לעינים, ולא דומה לדין תולעים שאינם נראים. וסיכם הרב אריאל שעצם הטיפול בדבר והפיכתו לניכר לעין דינו כדבר הניכר.

ועל כך אשיב את הנלענ"ד, ראשית אפתח בעיקר ההוכחה שלו מדברי מרן הגרשז"א, וראשית אפנה לעי' בתשובות שכתבתי לדון בזה יותר באריכות, וזה בספרי שו"ת שש משור ח"א (או"ח סי' יב) ובח"ב (יו"ד סי' ה). אלא שלמעשה גם בדברי מרן הגרשז"א אין הדברים ברורים מאד, ומצאנו בהם קצת עמדות שונות בדעתו הגדולה, ראה בספר כשרות ארבעת המינים בחלק העיוני בסי' ב, מש"כ להיפך בשם מרן הגרשז"א. וראה במנח"ש תנינא (סי' צ"ז) אות כז ובמהדורה אחרת סי' ק אות ז. ועוד במנח"ש (ח"א סי' ע"א אות ט) כתב שהכנסת "עין-רכב" בגוזע האילן, שלענין איסור הרכבת שני מינים לא מסתבר כלל להקל בזה מסברא, עי"ש. וראה עוד בדקדוק בספר הליכות שלמה על מועדי השנה שיו"ל ע"י נכדיו של מרן הגרשז"א זצ"ל מתוך ספריו שכתבו בהלכות ארבעת המינים (תשרי פרק עשירי סעיף ט"ז), וראה מה שהביאו שם בהערה 60 מדבריו ז"ל בחידושו למס' כלאים [כת"י] די"ל דגם בהרכבה לא אסור אא"כ הוא דבר כזה שיכולים לנוטעו ויגדל, דאז נקרא בשם מין אילן זה, כמו בהרבעה, משא"כ השרף הרי אם יתנוהו באדמה לא יצמח כלום, ואף שצומח אם נוטעים אותו בתוך עץ, אבל כיון שמצד עצמו בלי עץ אחר אינו צומח אפשר דמותר, וצע"ג. עכ"ל. והעירו שכך הורה גם בעל פה לאחר התשובה שכתב. וכתבו העורכים שם לבאר את ספיקו לפי המשך דבריו בחי' למס' כלאים, שאם התוצאות ניכרות היטב שפיר אסור משום כלאים. וא"כ בזמנינו שפיר יהיה אסור, וכל האילן נחשב מורכב ואסור אח"כ לקיימו, והיא הערה חדשה, עכ"ד. ושוב כתבו שהורה שגם אם נקטינן שמשום כלאים יהיה מותר, אין זה שייך למצוות נטילת אתרוג בחג, דלענין זה כיון שסו"ס נגרם עי"ז שינוי בטבעו אין זה אתרוג שאמרה תורה, ע"כ. הנה אם כן הלכה למעשה מרן הגרשז"א זצ"ל נשאר בספק, וכמובן שעל הצד שהדבר מותר הוא אפילו אם ניכר היטב השינוי בסופו של תהליך. והבאנו שם מדברי נכדו בספר כשרות ארבעת המינים (חלק העיוני סי' ב) שכיון שאין כח להצמיח באבקה, לכאורה יהיה אפילו מותר להזריק מיץ לימון לאתרוג, יעו"ש. וכל הצדדים שכן התיר זה אף אם השינוי יהיה ניכר בפועל, כי אין בכוחו להצמיח, ואם כן לא מחמת שבסוף יהיה ניכר מהשתא נחשיבו שיש בכוחו להצמיח.

ועוד הבאתי שם שכבר הורה גאון, האי ניהו מו"ר הגאון הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א בספרו שו"ת כרם שלמה (ח"ב כלאים סי' א), שאין בהנדסה גנטית משום איסור כלאים ומותר להחזיר גנים ממין אחד למין אחר בן בבעלי חיים ובין בצמחים, דכל כלאים שאסרה תורה ה"ז דוקא באופן ובצורה של כלאים הנעשים בדבר עצמו, ולא בעירוב אבקה או גנים שאינם ראויים להצמיח מאומה לבדם. כמבואר שם היטב וטעמו ונימוקו עמו. ושוב הבאתי בהערה שם בשש משור בח"ב, מה שמצאתי אצלי בכתובים, שאלה שנשאל מו"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א על ידי עיתונאי ששלח כמה שאלות (בשנת תשנ"ט), ובין השאר שאל על העברות גנים, והשיב לו מו"ר שליט"א בזה"ל: שבעלי חיים טהורים שהחזירו לתוכם גנים של חיות טמאות, הרי הם טהורים; וכן פירות שהוחדרו אליהם גנים של בע"ח טמאים, הרי הם טהורים; ועוד, שפרי שהוחדרו אליו גנים של ירק, אין ברכת הנהנין שלו משתנה. ע"כ. הנה אם כן מה שכתב כדבר מוכרע, אין הדבר כך, וממילא לדברי החולקים

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

ודאי שאין הכרעה שמה שיהיה ניכר בהמשך שהוא אסור מעכשיו, וייחשב כדבר הניכר מעכשיו הן לענין כלאים והן לשאר דינים.

ועוד נלענ"ד שדין כלאים שאני ששם כל איסור התורה של כלאים הוא מחמת מראית העין וכלשון הרמב"ם בהלכות כלאים פ"ג ה"ה לגבי הרכבת אילנות 'שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין' ובעוד כמה מקומות, ולא חששו לעצם התערובת, ולכן די בהפרדה כעין גדר אף שהשורשים מסתבכים ביניהם, וממילא גם אם בולט השינוי אולם הוא לא אסור מתחילה, מותר, וזה ההיתר שהתיר מרן הגרשז"א בבעלי חיים, ורק בצמחים צידד לאיסור מחמת התוצאה הסופית שהיא ניכרת, ויש מקום גדול לחלק בין זה לבין גידו"ד.

והנה לגוף דין של דבר מיקרוסקופי, כתבתי לדון בו ממקורות הדין בספרי תולעת שני (מהדו"ח ח"א פ"א סע"ד ואילך), ובשו"ת שש משור (ח"א יו"ד סי' יא) בתשובה לגבי חרקים בתותים, ושם דנתי בהאי דינא של חרקים הנראים רק באמצעים טכנולוגיים [הגם שלגבי תותים ושאר חרקים בצומח אין המציאות כך וכולם ניכרים ממש, אלא שלעיתים נראים כלכלוך ולא כחרק, אולם ניכרים הם ברחישתן], ובתוך הדברים הבאנו על עצם דין הנראה באמצעי הגדלה. לגבי חרקים ראה בספר שו"ת טוטו"ד (קו"א סי' נג), ערוך השלחן (סי' פד סל"ו), דרכי תשובה (יו"ד סי' פד ס"ק טו), חזו"א (יו"ד סימן יד אות 1), שו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' טג), שו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן קכב), יחזק דעת (ח"ו סי' מז). ולגבי ספר תורה מוקף גויל, ופוסקים בכתב זעיר, ראה בשו"ת אבן יקרה (ח"ב סי' לג), מוהר"ר חיים בלייח זצ"ל (הוב"ד בשו"ת מים חיים הנו"ד להלן), דובב מישרים (ח"א ס"א), יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' כא). ולגבי אתרוג כן נתבאר הדין בפוסקים בס"י תרמ"ח (ראה שו"ת ס"ק ה. וראה במשנ"ב ובשעה"צ שם ועוד). וכן נתבאר הדין בעוד ספרי הפוסקים על ארבעת המינים. וראה עוד בשו"ת מים חיים למוה"ר יוסף משאש זצ"ל (או"ח סי' רנט), שו"ת דברות אליהו (ח"ד סי' ט). וראה עוד במועדים וזמנים (ח"ב סי' קכד). ובתשובה שם ציינתי לדיעות הפוסקים דס"ל שכל ההיתר של דבר שאינו נראה לעין [=מיקרוסקופי] הוא בתנאי שלעולם הוא נשאר בגודלו זה, אולם באם אותו חרק גדל בהמשך אין דינו כאינו נראה ואפילו שהוא עדיין בקטנותו. והכי ס"ל להלכה להגר"מ שטערנבוך שליט"א (במכתב מעש"ק פרשת בא תשנ"א. הוב"ד בסוף קונטרס ואנכי תולעת), והכי ס"ל להלכה להגר"ד הלברשטאם זצ"ל בקונטרס "עין לא ראתה" (המובא בסוף הקונטרס "ואנכי תולעת"), ואף הביא שם את מכתבו של הגרא"י זלזניק ראש ישיבת עץ חיים שהחמיר אף יותר מזה. ועוד עיי' בספר בדיקת המזון כהלכה לידידנו הרב משה ויא בכרך הראשון עמ' 112 מש"כ בשם מרן הגריש"א זצ"ל שאם התולעת כעת נראית לעין אף שלפני"כ הייתה קטנה חשיבה כפירשה ואסורה. ודוק בדבריו שם. ומו"ר הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א בתשובתו הרמתה בענין חרקים בתותים, ובדין חרקים הנראים רק במיקרוסקופ (הוב"ד בשש משור ח"א סי' י ושוב נרפס בשו"ת שמע שלמה ח"ז יו"ד סימנים ד-ה), כתב באריכות מרובה לדון בהאי דינא, וכתב להלכה בודאי שאין לחוש כלל לחרקים הנראים רק במיקרוסקופ, וכל זה אף אם לא ישארו סטטיים אלא ימשיכו לגדול. וחשוב לצטט ההגדרה שלו שם בתשובתו הרמתה: 'שאין בהם איסור כלל, משום שעדיין לא באו לגדר של בעל חי, שאינם אלא כפרש בעלמא, ואין זה היתר משום שאי אפשר לראותם ולא ניתנה תורה למלאכים, אלא מותרים הם משום שאינם תולעים כלל'. וכתב שהסכים עמו בזה להלכה ולמעשה מרן הראש"ל הגרע"י זצוק"ל. יעו"ש. ויעו"ש בשו"ת שש משור מש"כ לדון בזה שלפי הגדרתו זו מדוע חרק לכשיגדל יהיה אסור משום בריה והרי הוא לא אסור מתחילת ברייתו, וביארתי זאת על פי דברי הרב בן אברהם - אבוקארא (סי' נ אות ז). יעו"ש. ובתולעת שני שם סיימתי שפשוט שאין בכ"ז מקום להדר אף ממידת חסידות, שאל"כ לא שבקת חיה לכל בריה. ובפועל הלכה למעשה אנו אוכלים חיידקים בצורות שונות, באמצעות כל מיני חומרים שנעשו מחיידקים ומעורבים בתעשיית המזון, והוא מהטעם האמור לעיל, הגם שאם יקבצו כמות גדולה של חיידקים גם יחד ניתן להבחין בהם, מ"מ אין זה נקרא כנראה לעין. יעו"ש.

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

הנה אם כן מכל האמור, כל שמדובר בדבר שגודלו מיקרוסקופי, ועוד שהוא יישאר כך לעולם ולעולם לא יגדל יותר, כגון בנידוד שהתא הנלקח לא גדל יותר, אלא משתכפל עוד ועוד, אולם התא הראשוני לעולם נותר בגודלו, בכה"ג כו"ע יודו שאין בו איסור כלל לא אבר מן החי, ואין אפשרות כלל להגדירו במצבו זה לא כבשר או חלב ואיננו אלא כפרש בעלמא. וזה שמתעסקים איתו לא מעלה ולא מוריד, שאה"נ אם יגדל ויצא מגודלו הזעיר, יהיה דינו כדין חרק שבהגיעו למצב שמכירים בו, חל עליו איסור שרץ. אולם במקרה דידן מה שהיה הוא שיהיה והוא עצמו נשאר כמות שהוא, אלא שבסיוע מזון מתאים התאים משתכפלים עוד ועוד ומתפתחים לרקמה, אולם מה נעשה וכל ההתפתחות שלהם היא כשרה למהדרין, ממזון כשר למהדרין, וגם כל תא וכל שיכפול בא מכל קודמו, שהוא מותר, וגם אם יגיע עד הראשון עדיין הוא מותר מכח כל הנז' לעיל שלא חל עליו שם איסור. וממילא גם אם בסוף יש טעם בשר ברור עדיין, אין מקורו משום דבר אסור. והרי כל שימוש באינזימים שהותרו הגם שפעילותם ניכרת לעין כל, מכל מקום הגבינה מותרת הגם שהאינזימים פועלים פעולתם מתוך קיבה שנתייבשה כעץ, והדבש מותר למרות שאת צורתו הסופית קבעו אינזימים שמקורם מן הדבורה ונמצאים כל העת בדבש עד אשר ירתיחו אותו, וקודם לכן הם שוהים שם כל העת ופועלים את פעולתם, ועוד דוגמאות כיו"ב. וברור ופשוט שהטעם של הבשר איננו מגיע מטעם שקיבלו מהתא הקטן הזה, שאין בו טעם כלל. אלא הוא נהיה בשר באמצעים מלאכותיים, ובכה"ג אין שם בשר עליו, שלא התפתח אצל אמו להיות עובר, ולא גדל להיות בהמה ככל הבהמות, ואין לו לא נפש ולא חיות. וראה עוד להלן מש"כ להוכיח דברים אלו.

ד. דין 'תא' שנלקח מבהמה טמאה:

הנה אם כן מכל האמור לכאורה נראה שהתא הנלקח אף מבהמה בוגרת, אינו חשיב דבר מאכל, וממילא אין בו איסור אבר מן החי, ולא בשר מן החי, ואין עליו שם בשר כלל, וכמבואר לעיל. ולפי זה נבוא לשאלה חדשה, האם לכאורה מחמת כל האמור, יהיה מותר לקחת תא אף מבהמה טמאה, שלכאורה עדיין כל צדדי ההיתר נמצאים גם בכהאי גוונא.

יוצא מן הטמא - ואם תאמר שהרי קיי"ל כל היוצא מן הטמא טמא כמבואר בגמ' בכורות (דף ה' ע"ב), ואם כן צריך לאסור זאת. והנה רבות הארכנו בס"ד בקונטרס היוצא מן הטמא, ואין כאן מקום לחזור על הדברים ויראו שם כעשרים סימנים על האופנים השונים, ויש מה שנוצר בתוך בעל חי, ויש השוהה בתוכו, ויש העובר דרכו, ולהבדיל מהראשון שאסור, והאחרון שמוותר, השוהה בתוכו נחלקו הראשונים לגבי זה בעיקר לגבי מי רגלים של חמור או סוסים וגמלים שנחלקו בזה הראשונים וראה שם בקונטרס בסי' א-ו. ושם כתבנו לדון באיסורים אלו אם מדאורייתא הם או דרבנן, ועוד. אלא שכפי שכתבנו בכמה מקומות שם, שכלל יש בידינו שרק על דבר שהוא אוכל יש דין יוצא, וכך הוא להדיא ברמב"ם בהל' מאכ"א (פ"ג הל"א) שכתב 'כל מאכל היוצא ממין מן המינים האסורים' וכו'. ומזה למד הרב מבריסק בחידושי הגרי"ז עמ"ס בכורות (ד"ז ע"ב) שההיתר בגמ' של מ"ר של סו"ג איננו מחמת שנפסל מאכילה שהוא היתר כללי, אלא זה דין מיוחד ביוצא מן הטמא, שכדי להיאסר צריך שיהיה שם מאכל עליו, וכל שלא ראוי לאכילה אין בו איסור של 'יוצא', ואין זה תלוי בשאר דיני נפסל מאכילת כלב. ועל פי זה כתבנו את ההיתר של מזון מלכות או שעוות דבורים, וכמבואר שם. ועפ"י יש לבאר גם בנידוד, לאחר שאותו תא לא שייך להחשיבו כאוכל, אם הנלקח מתאי גזע עובריים, ואף הנלקח מתא בוגר, מכל מקום אין עליו שם אוכל ולא שם בשר וכמו שהוכחנו לעיל, ואם כן אין עליו שם היוצא מן הטמא.

והן אמת שהתוצאה ניכרת ונראית בשר ובפרט לאחר תוספים המקנים שומן, ועוד חומצות למיניהם, אולם האמת תיאמר, שאין הבשר גדל כדרך הבשר, ולא דם עמו, ולא כל איברי הגוף, ואין בו לא חיות ולא נפש, ולא תמיד התוצאה היא הקובעת אלא הדרך, ואם הדרך שונה היא הגם

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

שהתוצאה שווה, מכל מקום הדין שונה. וכעין דוגמא לזה הוא בן פקועה שהוא ירך אמו ונפטר בשחיטתה, מכל מקום כאשר גדל ובא על בת פקועה, הוולדות לעולם פטורים משחיטה מדין תורה, אף אם ימשיכו להיוולד כרגיל. וכל זה כי לא התוצאה חשובה אלא גם הדרך אליה, וכיון שהדרך הגיעה בפטור, לעולם יהיה פטור. וכעין לשון זה כתב מרן החזו"א (י"ד ריש ס"ו סז) אבל נבלה כיון שנסרחה פקע איסורה וכי אחשבה הוי כעפרא שנהפך לבשר ואין בשר זה טעון שחיטה ואין בו משום נבילה [עי' סנהדרין נ"ט ב' ב' בשר היורד מן השמים כו'] עכ"ל החזו"א [וייש"כ למעלת ידידי מוהרי"א שליט"א שהפנה תשומת ליבי לדבריו אלו]. כלומר לעיתים יש בשר שאין לו דין בשר אם נוצר בפטור, או מקורו סרוח, וכן צ"ל בנידו"ד. ובדומה לזה מצינו לעובר שנולד לאם יהודייה מהפריה מלאכותית מזרע של גוי, הבן כשר לרוב הפוסקים גם לכהונה, הגם שהזרע פגום ונורא ומכוער ומזוהם [כלשון מרן הגרשז"א שו"ת מנחת שלמה (ח"ג צח אות י) שולחן שלמה (ח"ג עמ' פו) מ"מ הולד כשר ויש להכשירו גם לכהונה, יעו"ש. ועו"ש באריכות בשו"ת שמע שלמה (ח"ח אבה"ע ס"י יב), וק"ו מש"כ רוב ככל פוסקי דורינו, שאשת איש שקיבלה זרע מאיש זר בהפרייה מלאכותית, שאין הולד ממזר, ראה בשמ"ש שם ובתשובות לעיל מיניה, יעו"ש. והטעם בכל זה, שלא תמיד התוצאה קובעת, אלא גם קביעת חכמים בכל דבר וענין. ואף בנידו"ד, בשר שמו עליו לפי תיאורו, ולא כאשר אין בו לא חיות ולא נפש, לא דם ולא כל דבר אחר הדומה לבשר חוץ מרקמת הבשר, ואדרבה איסורו של הבשר בכמה עניינים הוא מחמת כי הוא הנפש שהוא הדם, והוא המקור לאיסור אבר מן החי, וכמבואר בדברים (פ"ב פס' כג) והוא מבואר בכל מפרשי התורה, כיעו"ש. ובאריכות מבואר היטב באברבנאל שם בפס' כג, ובטעם השלישי חזר וביאר טעם האיסור של אבר מן החי, כי הדם הוא מקום הנפש בגוף החי יעו"ש. ומה נעשה בנידו"ד דליתא לדם לא בתא ולא בהמשך כאשר כל התזונה היא חלבונים מן הצומח, ואם כן מהיכא תיתי שיש דין של בשר על רקמות אלו, אף שנראים כבשר. ואף זאת ידוע לכולם, שהטעם לאחר שייצרו הקציצה הראשונה היה תפל ביותר, למרות שהמירקם היה תואם, עד אשר שילבו את הדם בתחילה כדי שיתן את החלבונים, הורמונים, מינרליים ועוד, וכיום פיתחו את המזון והשומנים הצמחיים שמחליפים את הדם, ונותנים שלימות גדולה יותר שישווה טעמו לטעם הבשר. [וידידי הגאון מוהרי"א שליט"א בגליון התשובה בזה"ל: ונראה לקיים הסברא שכתב כת"ר ע"פ הגמ' בתמורה (דף לא ע"א שהובאה לעיל) שביצת טריפה אינה נחשבת יוצא משום שנעשית רק לאחר הסירחון ואינה נחשבת יוצא מהביצה ולפ"ז מה שולד נחשב יוצא מהאם אין זה משום שהביצית אשר בקרבה נחשבת אוכל או בשר שהרי אינו כן אלא מחמת שגוף האמא מגדל אותה ונותן לה לצמוח והשתא כיון שהבשר צריך מצע כדי לגדל אותו יוצא שהאמא שלו היא המצע והיוצא נחשב ממנו ואין ליחס אותו למי שהוציאו ממנו את התא הראשון כיון שהתא בדומה לביצה נחשב כעפר בעלמא, עכ"ד].

גידולי איסור ואם דין התא כדין דבר שזרעו כלה - והנה במאמרים ששלחו לי, ראיתי שנכנסו כמה מכותבי המאמרים באריכות מרובה לסוגיית גידולי איסור, ולדון אם הכא מוגדר כזרע כלה או לאו. וראה במאמר הרב צבי ריזמן שם (הערה 12) שהביא המשנה בתרומות (פ"ט משנה ד) לגבי גידולי תרומה, תרומה. וציין שזו גזירה מיוחדת בתרומה. ועוד הביא משנה בנדרים (פ"ז מ"ו) לגבי הנודר מן הפירות בדבר שזרעו כלה אסור בגידוליהן ומותר בגידולי גידוליהן, ואם אין זרעו כלה אסור גם בגידולי גידולין. אולם בגמ' בנדרים (דף ס ע"א) שנינו שאם רבו גידולין על עיקרו מותר. וכתב להסתפק שם אם תא נחשב זרעו כלה או לא כיון ששם כל תא משתכפל אבל לא כלה. ע"כ. ועוד ראיתי במאמרו של ידידנו הגר"ד לנדאו בספר הזכרון לגר"ל ביסטריצקי זצ"ל, שהביא לדון מחמת הסוגיא של גידולי תרומה וגידולי טבל וכתב (אות 1) היוצא מדברנו שבדבר שזרעו כלה גידולי הגידולין מותרין אבל הגידולים עצמן אף בזרעו כלה אסורים להוציא שבדבר שזרעו כלה אם רבו הגידולין מותרים הם. ועי' ברדב"ז. והאיסור אינו משום קנס גרידא. ועי"ע ברמב"ם במעש"ש ונטע רבעי (פ"ו ה"ט"ו), ובהלכות ביכורים (פ"ד ה"ט"ו). ובהלכות נדרים (פ"ה ה"י"ג) האומר פירות האלו קרבן עלי

מב

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

או קרבן הן לפי, או קרבן הן על פי, הרי זה אסור בחילופיהן ובגדוליהם, ואין צריך לומר במשקין היוצאין מהן. מכל האמור יצא לנו שאם אין זרעו כלה הגידולים אסורים ולא משום קנס. א"כ בנידון דידן שזרעו תאי גזע בתוך תמיסה אף אם התמיסה תהיה תמיסה כשרה אסור יהיה לאכול מבשר זה משום היוצא מהחי. עכ"ד. וכן ראיתי במאמרו של הגר"י אריאל שליט"א, שגם הביא האי סוגיא של זרע טבל, שקיי"ל שאם עדיין לא נשרש, מלקט. ואם צמח לא מחייבים לעקור ומותר באכילה בדבר שזרעו כלה. ואם אין זרעו כלה, אסור באכילה עד הגורן הרביעי. וכתב שלכאורה בשר מתורבת נחשב דבר שזרעו כלה שהתא הראשון נחלק לשנים וכל השאר נחלקים עוד ועוד, ולפי הגדרתו התא הראשון כלה ואיננו. אלא ששוב כתב שלדינא תא שונה מטבל, שבטבל הזרע כלה באדמה לגמרי ומשתרש בקרקע ומתבטל בה, ונוצר זרע חדש ופנים חדשות באו לכאן, משא"כ בבשר מן התא, כל ההתרבות היא מיניה וביה, ורק מכח העיקר ודינה כעיקר. ובהמשך כתב שזה יותר דומה לפטריות ולא לצמח הגדל בקרקע, שאין לתאים שורשים היונקים מן המצע והם יותר דומים לפטריות שהם ניזונים מחומרים הנמצאים על גבי הקרקע ובכל זאת אינם גידולי קרקע. וממילא דין הבשר כדין הגדל באויר ולא כדין הגדל בקרקע, וממילא לא יהיו בטלים במצע. ע"כ ממה שראיתי כתוב במאמרים שלפני.

ובאמת שלענ"ד לא זכיתי להבין כל מטרת ההשוואה של הדברים, שהרי דין איסור של גידולי תרומה ודאי שלא שייך להביא לדין שלפנינו שהרי היכא שזרעו כלה זה גזירה מדרבנן מחמת תרומה טמאה ביד כהן וזה אחת מ"ח גזירות. ואין כל זה קשור לנידון, שהרי בלא"ה הכל היה צריך להיות מותר. וגם לגבי טבל כך עיקר הדין שהכל חולין ומותר. והיכא שאין זרעו כלה, אמנם גם בטבל אסור [והטעם או משום שגורם להפסיד את התרו"מ שבתוכם (וכמש"כ במלאכ"ש ריש פ"ה דמעשרות. או מחמת שזו הנאה של כילוי האסורה (כמבואר בחזו"א שביעית ס' א סק"ה, ובדמאי ס' ד סקט"ו)], וק"ו בתרומה, ערלה ועוד. אלא שכל זה מאיסור דרבנן, שכן מדאורייתא לדעת רוב הראשונים זה בטל ברוב. אלא דזאת יש לומר, דאף אי נימא דהוי כדין דבר שאין זרעו כלה, ראה ירושלמי על המשנה בתרומות שם, וראה ברמב"ם הל' תרומות (פ"א הכ"ב) וראה ברדב"ז שם שכתב שגם היכא שאין זרע כלה עדיין זה רק מדרבנן מגזירת יח. וראה בביאור ההלכה על הרמב"ם שם שתמה שלכאורה טבל שלא היה בגזירת יח ומ"מ אסור באין זרעו כלה, וכן מצד המציאות הרי יש בצל שלם, והיאך הוא מתבטל ללא שיש נגדו מאה. וכתב דאפשר שכיון ומדומע הוא ג"כ דרבנן אז לא החמירו בזה. ועוד הביא מתוס' ר"ד עמ"ס נדרים (דנ"ח ע"ב) שכתב שגם בטבל וגם באינו כלה זה רק מדרבנן כי מדאורייתא בטל בקרקע, והביא שמשמע ברדב"ז בהל' מעשר (פ"ו ה"ו) שגם טבל היה בגזירת יח, ונשאר בצ"ע, מכל מקום שנינו גם בתרומה שהיכא שרבו הגידולין על העיקר מותר הכל גם לזרים ודי ברוב ואי"צ שיהיה נגדו מאה, וכמבואר בחזו"א (שביעית ס' ח סק"ד). וגם לגבי טבל שנינו בירושלמי וכ"כ הר"ש והרא"ש ושאר נו"כ על המשנה, שבגורן רביעי מותר אפילו באין זרעו כלה, והטעם שכבר ניקלש הזרע הראשון. וממילא בנידון זה שהתא הראשון נחלק לשנים והשני נחלק לשנים וכן הלאה, תוך זמן קצר הרוב המוחלט נגד אותו תא ראשון ורבו גידוליו, ותוך זמן קצר הוא עובר את החלוקה הרביעית שקלש כח הראשון. ואם כן בכל גוונא הם מותרים.

ובאמת שהלכה למעשה יש לדון אכן היאך להחשיב תא זה, שהרי במציאות תא זה לא נעלם מן העולם, אלא סדר הדברים הוא תא שעובר תהליך מיטוזה שזה אומר תהליך חלוקת התא לשני תאי בת זמים למקור, וכך ממשיך הלאה כל העת לעיתים כל 12 שעות, או 24 שעות תהליך שלוקח זמן לא רב ובתאים מסויימים לוקח כשמונים דקות. ובעצם תהליך מופלא זה שטבע הבורא יתברך מתרחש בגופנו ללא הרף ומאפשר גדילה, התחדשות ושיקום של אזורים פגועים. נמצאת למד שתוך זמן לא ארוך החלקיק הראשון מזמן הפך להיות מיעוט שבמיעוט, אולם הוא עדיין קיים בעולם בגודל זעיר ובלתי נראה, וגם לא מוזהה שכן יש כבר אלפי תאים שכמותו, ונראה אם כן מכל

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

זה שהגדרתו כדבר שזרעו כלה ודוגמתו הוא השום כשהצטמק והגיע לפחות מגודל שעורה, וכדברי רבי יהודה במס' תרומות (פ"ט מ"ו), אלא שבזה לא נפסק כדעת ר"י אלא כת"ק. ולענ"ד מסתבר יותר דהוי דינו כזרעו כלה, וכמבואר. אמנם ידידי הגרמ"ל שליט"א כתב לי לדלידה פשיטא דחשיב שאין זרעו כלה. וכידוע גם בצל שנקרא אין זרעו כלה כלה בהמשך בשלב מאוחר יותר, משא"כ בתא. ועוד הוסיף טענה נוספת ועיקרית, שהרי בזרעים שאינם יונקים כמו בבצל שהעלה צימוח בבית, הבאנו במאמר בתנובות שדה גליון 166 (אות ג) שכה"ג ודאי מקבל את דין העיקר כדמוכח מדין הוריקו, וכמבואר בלשון הרמב"ם בפיהמ"ש. ועוד שכתבנו שהגדל הוא האיסור עצמו. יעו"ש. והוסיף שנדמה לו פשוט יותר לומר שהתא המתחדש כוחו מהתא הראשון ויתכן שנחשב המשך שלו וכדינו כמו אילו היה התא הראשון תופח ע"כ דבריו. ובאמת שלענ"ד כאשר יש בידו בצל שיש לו עליו כל הדינים, וממנו צמח דברים אחרים שפיר דמי להיות כמוהו. אולם הכא כבר הארכנו לעיל שתא שאין בו מאומה מן הדוגמא שיצא לבסוף, להוציא את הדבר החשוב שהוא המנגנון שמסייע להם לגדל את שכמותו, לפי הדנ"א שיש בתא כמובן, איך אפשר להשוותו לבצל. ולגבי זרעו כלה, ביארתי את אשר נלענ"ד לעיל והבוחר יבחר, ולענ"ד רחוק הדבר מלהגדירו כדבר התופח, גם מצד המציאות שהתא הראשון התחלק ואיננו יותר, ועוד שנשאר בגודלו וכו'.

וחזיון ראיתי בדברי הגר"י אריאל במאמרו שם, שמחד הכריע דחשיב התא כזרעו כלה, ומאידך כתב לחלק בין זה לטבל, כיון שבטבל לא כל הגידול נוצר מכוח הזרע הראשון, אלא הקרקע היא זו שמוסיפה כח גידול משלה, והזרע שמשתרש בה מתבטל ונוצר חדש, ופנים חדשות באו לכאן ולכן י"ל שמעלה את האיסור, משא"כ בבשר מתורבת, כל ההתרבות היא מיניה וביה בלבד, ואין בכוחה לבטל את העיקר ובפרט שהיא רק מכח העיקר, דינה כעיקר. ולכן טרח להשוות זאת לפטריות ולא לצומח בקרקע. ובהמשך חזר עוד על דבריו וכתב שהמצע הוא רק מצע המאפשר לתאים להתרבות, אך עם זאת אינה כוריעה בקרקע כיון שאין לה מערכת שורשים שיונקת ממנה. עכ"ד. ובאמת יש להעיר בראשונה, שהרי איירינגן באין הזרע כלה, ולא מיבעיא לרדב"ז הנ"ל גם שם מדין תורה בטל, אולם גם אי נימא שמד"ת אינו בטל, מכל מקום כשרבו הגידולין ועדיין העיקר קיים די בזה כדי להתיר את גם העיקר שכבר קיים, כך שאין מדובר בפנים חדשות. אבל לעיקר הענין והדין, לא הבנתי מה הכריחו לחדש מציאות זו, וכי תא שיצר הקב"ה יכול להשתכפל ללא שאר הדברים העומדים לצידו בגוף האדם, והכל היא מערכה אחת, זרע לא גדל ללא יניקה מהקרקע, פטריה לא גדלה ללא יניקה מהלחות, ותא לא משתכפל ללא ההזנה שהוא צריך לה. ולית מאן דפליג שהיה אחד בודד שנעלם וממנו צמחו אלפי תאים, וכל אותם אלפים צמחו כשלא בשר רגיל, ולא בתוך בעל חי, אלא בשיטות חדשות, ללא דם ושאר תזונה שיש בגוף הבעל חי, והם התרבו גם כמותית, וגם התרחקו הרבה מן התא הראשון. אם כי מסכים אני שלומר את סברת מיקלש קליש זה קשה יותר כי אין מדובר בטעם שהולך ומתרחק, ואדרבה בשיטת השיכפול זה תואם לחלוטין לקודם. אולם כן יש לומר שזה הולך ומתרחק מן הראשון ואם הוא היה מקורו מן החי, השלישי כבר אין מקורו אלא מהתא החדש, וק"ו המאה והאלף. [ובתשובה אשר כתבתי בס"ד בספרי שש משור (ח"ב י"ד ס"י יז) שם דנתי באריכות בהיתר השימוש בפטרייה יוגית, הגם שזה עבר בבתי רבים בעולם, שנעשה מחלב לא כשר, ומקורו הראשון לא ברור, אולם כפי היותר מסתבר שמקורו לא היה מן הטהור, ובאותו ז' הבאתי דברי מרן הב"י בשם בעל העיטור לגבי חמצן של כותים אסור עד לאחר שלשה אפיות. וממנו למד לגבי חלב שהעמידו בחלב חמוץ של גויים, שלאחר הפעם השלישית אם יעמיד חלב, אותו חלב רביעי מותר, כיון שהוחלש כח האיסור. וכתבתי שם אי איירי בכל איסורים, ולחלק בין ספק איסור לודאי, והיה אפשר ללמוד לנידו"ד. רק שאינני יודע אם שייך כאן למימר שקליש הכח הראשון, דלא איירי בטעם שנתן ושוב נתן, אלא בהשתכפלות תואמת, אלא שבהחלט התרחקה מאד מהראשון ועל הצד שהראשון אסור, לכאורה היא התרחקה ממנו ומהמזון המותר ומהשיכפול של התא הקודם שהתרחק היא נוצרה, ויש עוד להתיישב בזה].

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

ביטולים, מעמיד זוז"ג - ועוד ראיתי שהוסיפו עוד לדון מחמת ביטולים, ואם יש להגדיר כנותן טעם, ובדין מעמיד ואי אמרינן הכא זה וזה גורם. ולענ"ד, כמותית זה ודאי בטל, ודי בגידולים ברוב ולא צריך יותר מזה, ואין כאן שייכות לטעם כלל מצד המציאות, והכא הוא ודאי זה וזה גורם, וכך נראה פשוט בעיני, מצד ההבנה המציאותית של צורת החיים של התאים, ותמיהה גדולה הייתה לי על אותם שסברו שאין בזה זוז"ג כיון שזה רק מזון המאפשר להתרבות, ומן המציאות זה נסתר, כי ללא מזון אין השתכפלות, ואם כן מדוע להתעלם מגורם זה. ולמרות שניסיתי להבין סברתם, עדיין לענ"ד זה חשיב גם המצע כזוז"ג וזה אכן גם המסייע להשתכפל ודינו כזוז"ג. ועל כן לענ"ד הדין הפשוט הוא לדמותו לזרע ערלה שהוא איסור הנאה גמור, ולא מחמת גזירה דרבנן, שזרעו באדמה ועלה עץ, דשרי באכילה, ולא אמרינן שיישאר לעולם באיסורו, כמו אותו פרי שנזרע שלעולם נשאר באיסורו, וזאת מהטעם של זה וזה גורם וכמבואר ברמב"ם בהל' מעשר שני ונט"ר (פ"י ה"כ) שאם עבר ונטע אגוז של ערלה הרי הצומח מותר כשאר האילנות. ומקורו בגמ' בע"ז (רמ"ח ע"ב) שטעם ההיתר משום שזוז"ג, וכך הביא הכס"מ שם ועוד. וראה בספרי עץ השדה על דיני ערלה (פ"י סע"י ט) שם הבאתי את מחלוקת רש"י ותוס' אימתי חייל דין זוז"ג דלדעת רש"י הפרי האסור והאדמה המותרת הוו זוז"ג ומותר, ולדעת תוס' היינו כששניהם באותו ענין כגון שזיבל האדמה בשני זבלים אחד מותר ואחד אסור, יעו"ש. ולהלכה הבאנו שכתבו הפוסקים להלכה כדעת רש"י. והוספתי שם שטעם ההיתר בזוז"ג, הוא מחמת שהאיסור אינו יכול לפעול לבדו אין בכוחו לקבוע האיסור. וכל זה הוא הדין כן ממש, שאין התא יכול להתרבות לבדו בשום דרך, ולכן אין בכוחו לקבוע איסור.

והבאתי שם מדברי הגאון רבי שמעון שקופ זצ"ל בספרו שערי יושר (שער ג פרק כה) שכתב לדון באריכות מרובה בדיני זה וזה גורם ובביאור הדין. והנה המעי' שם יראה שהדגיש דבגורם אין חילוק דגם מיעוט חשוב כגורם, כלומר אם הגורם השני הוא אפילו מעט גורם גם חשיב זוז"ג, ובהמשך הוסיף לבאר החילוק אם יש בכל התערובת איסור ממש, או רק גורם לאיסור. והביא עוד מדברי הר"ן דמשמע מדבריו שזוז"ג מותר הוא מדין ביטול, דגם לשיטת הר"ן אין דין זה וזה גורם משום ביטול ברוב ממש בכל הפרטים וכלשונו שם ומוכרח הדין דזה וזה גורם אינו משום דין ביטול ברוב, ובאמת בר"ן כתב רק דהוי כאילו נתבטל, וכו'. עכ"פ ובכל גוונא, גם אי נימא שיש כאן איסור כלשהו, הוא הרי נותר כמות שהוא ואפילו טעם לא נתן אלא היה גורם לשיכפול, רק שלא היה יכול לעשות מלאכה זו ללא החומרים האחרים, וכל שאינו יכול לעשות בעצמו הוי זוז"ג ומותר. ולא אכחד שראיתי בכמה מאמרים שמתעקשים שהמזון הוא רק המזון והמצע כדי להתרבות, ולא הגורם עצמו, וכו', ולענ"ד קשה מאד לקבל דבר זה בכללי ההלכה, כיון שזו מציאות ובפועל אין אפשר שיכפול ללא חומרי ההזנה הללו, וממילא הוא לא הגורם היחיד לשכפול.

ועוד ראיתי שכתבו לדון דאם אמרינן שתא זה נחשב אסור כשמקורו מאיסור, ואי נימא דחשיב ביטול, האם נאמר שלעשות זאת לכתחילה אי שרי או לא, מחמת הא דאין מבטלין איסור לכתחילה, וראיתי דברי הצדדים, ורק אציין למה שכתבתי בכמה תשובות בהאי דינא של ביטול איסור לכתחילה, וכגון המבואר בשו"ת שש משזר ח"ב יו"ד סי' ט, ובח"ג (יו"ד ס"ב ב) ובספרי תולעת שני (ח"א פ"ו סע"י כג ועוד בסעי' נוספים שם) לגבי ביטול איסור לכתחילה שהיינו דווקא בוודאי ולא בספק וכ"כ הכנה"ג (הגה"ט סי' צט אות טז) וכ"כ החת"ס (יו"ד ס"ו ס"ב). ועוד הארכנו בדבר שדרכו בכך ועשה כפי דרך היצור ולא בכונה של ביטול דשרי [אם כל מהות הדבר ועשייתו היא ביטול, שמבטל את האיסור כדי שייצא היתר, לא שייך אינו מתכוון. ודווקא כשעושה פעולה בהיתר כגון טחינה כשיש נמלים שייך כן], ועוד כמה פרטי דינים ביארנו שם, וחלק גדול מהמבואר שם, שייך גם בנידו"ד. ועיקר הדין יהיה תלוי במה דביארנו לעיל אם למרות השכפול של התא חשיב התא הראשון כנתבטל או לא, יעו"י במש"כ לעיל, [וידידי הגרמ"ל שליט"א כתב לעי' בדברי התוס' והרא"ש עמ"ס נדרים (דף

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

נח ע"ב) שבשביעית בטלים הגידולים כיון שהם נשארו באדמה ומתבטלים מאליהן, לבין ערלה ועוד שהמעשה חייב להיות בידיים, בכה"ג לא בטל, והוה כדין שאין מבטלים איסור לכתחילה. ולכאורה הכא המעשה הוא עירוב בידיים, ולדבריהם כהאי גוונא לא יהיה היתר של גידולין מבטלים, ע"כ.

אולם הלכה למעשה כל הדיון האחרון לגבי גידולי איסור, ביטול, זוז"ג ועוד, אי נימא שהתא הראשון חשיב איסור, אולם אי נימא כדלעיל דאינו חשוב איסור, כי אינו נראה כלל וכלל, אף דפעולתו ניכרת, ולמעשה מה שניכר זה כבר לאחר מאות תולדות שהתחלקו ממנו, על כן נראה שכל הדיון בזה הוא אך למותר, ואינו נחשב לאיסור, וגם אינו נכלל באיסור של היוצא מן הטמא, וכמבואר לעיל.

פנים חדשות - עוד ראיתי שיש מי שכתב להתיר את התא אף אם מקורו מן האיסור כגון אבר מן החי או מבהמה טמאה, מחמת דין של פנים חדשות, כלומר המוצר הסופי נוצר לאחר שהאיסור נהיה דינו כדין פנים חדשות. ובאמת שבקונטרס היוצא מן הטמא, כתבנו לדון באריכות על האי דינא, בסוגיית דמי רגלים בסי' ה. והאם דבש יש לו דין של פנים חדשות, ראה שם בסי' י ובסי' יג מש"כ בזה [לגבי דבורים שאכלו מוצר חלבי או מוצר של שביעית מה דין הדבש] ושם הארכנו בהאי דינא דפנים חדשות, והבאנו את מקור הדין שהוא המוש"ק המבואר בגמ' בברכות (דף מג ע"א) שהוא דם המצטבר בחטוטרת צוואר החיה, ושוב חוזר ונעשה מוש"ק, והיא נותנת טעם טוב ומשביחה התבשיל, ודעת רבינו יונה להתירה באכילה ודעת הרא"ש לאסור. וכתב שם רבינו יונה שכיון שעכשיו יצא מתורת דם בתר השתא אזלינן ואף על פי שנותן בתבשיל טעם לשבח מותר. והבאנו שם כמה טעמים למדו האחרונים בהיתר זה דאזלינן בתר השתא, א. מפני שהוסרח קודם שהושבח. ב. מפני שכעת חשוב עפרא בעלמא [לגבי הטעם]. ג. מחמת שהוא פנים חדשות למרות שלא הוסרח קודם ולמרות שהוא כעת בעל טעם וריח טובים. ועל הטעם השלישי לסמוך עליו ללא שלא הוסרח או הפך לעפרא, כתבנו שאכן יש מי שסמך עליו לבדו, ומאידך פוסקים רבים הדגישו שרק אם הסריח או הפך לעפר ממש שהתייבש, אז יש לסמוך על האי סברא של פנים חדשות, אלא אם כן בצירוף עוד ספיקות, וכעין מה שכתבנו שם, יעו"ש. וכל זה נפ"מ לנידו"ד שלא הופך לעפרא בעלמא, ולא מסריח, יעו"ש ודוק בכ"ז.

הנה אם כן הולך ומתברר לדינא, שכיון ומקור הבשר המתורבת, או החלב, הוא מתא מיקרוסקופי זעיר שלא נראה, והוא צומח ומשתכפל בתוך תמיסה צמחית, וסופו הוא רקמות של בשר, או של דג. או שבתהליך תסיסה הם מייצרים חלבונים חלב, והמוצר הסופי מוגדר 'לא מן החי' ואכן אלו העובדות להוציא הביופסיה הראשונה, והראינו לעיל שהלכה למעשה נראה שהמוצר הסופי מעיקר הדין כשר לאכילה, גם אם המקור הראשון של הביופסיה היה ממקור שאיננו כשר. כפי המבואר מכל האמור [כמובן כאשר כל שאר מרכיבי התערובת כשרים].

הרחק מן הכיעור וטמטום הלב - הנה במאכלות, מצאנו פעמים רבות, שלמרות שמעיקר הדין הדבר מותר, יש להתרחק מן הכיעור, וכדוגמא אציין דברי הרשב"א בחולין (דף קיג ע"א) לגבי אותם שעושים גבינות בדפוסי הנכרים ובכליהם מותרין אלא שאסור לעשות כן לכתחילה משום הרחק מן הכיעור. וכ"כ בספר התרומה (איסור והיתר סימן עב) 'נכון שלא לעשות כן לכתחלה שלא ליקח הקיבה בחנות מבהמה שהרג העכו"ם משום הרחק מן הכיעור' וכ"כ המרדכי (ע"ז רמז תתמו) 'ומיהו לכתחלה לא יניח אדם בביתו לא יין ולא חומץ בלא שמירה משום הרחק מן הכיעור'. וכ"כ בשערי דורא (סי' פ) דלכתחלה אין להעמיד בקיבת גדי ששחטו ישראל ונמצא טרפה או נבלה משום הרחק מן הכיעור והדומה לו דנראה כמאכיל נבלות וטרפות בישראל. ובשלמא היכא שהאיסור נעלם מן העולם, והופך להיות יבש ודבר חדש לגמרי, שנינו לגביו כל דיני פנים חדשות, שכדוגמתן בג'לטיין, או שרוולי נקניק, או הקירמיז וכפי שביארנו באריכות בקונטרס היוצא מן הטמא ראה שם בסי' טז, יעו"ש. אולם היכא שהדבר האסור נותר במוצר, רק שהוא בטל כפי שכך נפסק להלכה,

הבאנו לעיל באריכות לדון לגבי 'טמטום הלב' שכפי המבואר בר"ן (דרשות הר"ן דרוש יא) שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלו, ותיקון ההוא יסיר הרוע אשר הוא מעותד להתילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. ועוד הבאנו כמה סברות בדין זה לכאן ולכאן. אולם זאת יש לומר שגם אם טמטום אין כאן, כיצור יש כאן, ובפרט כאשר סוף סוף הדבר הטמא נמצא בתוך האוכל, וכעין 'גן הגדילה' הנלקח מהצלופח אל דג הסלמון. או בנידו"ד הגן שנלקח מן הבהמה הטמאה. ובפרט שבנידו"ד ההקפדה וההידור היא בקל ממש, ושייך בזה 'מהיות טוב אל תיקרי רע', שהרי אין בכך כל צורך ליקח מן הטמאה, שהרי יש די והותר מן הבהמות הטהורות, ובפרט שדבר זה עתיד להאכיל רבבות רבבות מעם ישראל, ודי בשביל זה בתא בודד, על כן נכון יותר להתרחק מן הכיצור, ולהשתמש בתא שמקורו מבהמה טהורה [וגם בזה עדיף מתא גזע עוברי טרם שהוחזר לרחם האם וכמבואר בסיכום הדין להלן בסוף דברינו]. ויעוי' עוד בתשובה הנו' מה שכתבנו בדבר זה, וראה עוד לעיל בסי' יז מש"כ בדין גנים מן הטמא המחדירים לטהור, וכתבנו שבענייניו אני חושש לנפש עם ישראל קדושים, שיהיה באופן קבוע דבר מן הטמא הנמצא בדבר טהור וכשר לאכילה, ואם לא מחמת טמטום, ודאי שיש בזה כיצור ושקץ. וה"ה בנידו"ד שהמנגנון החשוב של השיכפול יגיע באופן קבוע ולמשך שנים אצל רבבות רבבות עמך ישראל ממקור טמא, יש לחוש לנפשם של ישראל, גם אם המוצר כשר באכילה. ועיי"ש עוד.

ה. האם המוצר הסופי דינו כמו המקור להיות חלבי או בשרי:

הנה אחר הודיענו ה' כל האמור לעיל, היה מקום לכאורה לומר בפשטות שהחלב איננו חלבי והבשר איננו בשרי. אולם עלה במחשבתי שיש להשוות הדבר למימי חלב שכתבתי בתשובה אחרת לרב צבי לרנר שליט"א ונתפרסמה בתנובות שדה (גליון 167) ושם לאחר שנו"נ בדעות הראשונים על מי חלב ועל מימי חלב כאשר מי חלב בלשון השו"ע והם הנסיובי דחלבא, שזה המים הראשונים העולים לאחר יצור הגבינה, ואלו מים המלאים עדיין בחומרים מזינים כגון חלבונים, לקטוז, שומנים ועוד, אלו ודאי אסורים מדאורייתא [להוציא שיטת הפמ"ג בדעת התוס']. ומאידך לאחר שבכל התהליך הנוסף [בעבר לאחר בישול, ובימינו לאחר צנטריפוגות וסינונים] נותרו רק מים שהם מזוקקים ומים בעלמא, לגבם נחלקו הראשונים אם כלל מותר לשתותם [אם יש להם היתר של חלב, או שאסורים משום יוצא מן הטמא], כאשר רבינו שמחה והרשב"א התירו, והרא"ם אסר. והכרעת הפוסקים ובהם הטור, השו"ע, הרמ"א הפר"ח הפר"ת ועוד, שזה מותר וכן המנהג. מאידך הכה"ח חשש ל"א שהביא השו"ע שאסור, מחמת הכלל הכללי שלו בדעת השו"ע שחושש לדעת הסתם. וכן הרוצה להיות חסיד יחמיר בזה וכדברי רבינו האר"י הנזכרים לעיל. אמנם חלבון מי גבינה, הנמצא במזון תינוקות, מיוצר ממי חלב או בלשון חז"ל מנסיובי, והוא הדין גן החלבון בנידו"ד שממנו מפיקים את החלב המתורבת.

ואחר שהותר בשתיה, הסכמת הפוסקים שמן התורה איננו אסור בבשר בחלב, שאין דינו כחלב, ומדרבנן דעת רוב הראשונים שזה אסור. כן מבואר בסוגיא במס' חולין (דף קיד) שם שנינו המבשל במי חלב פטור. וכתב תוס' שם 'ואיסורא מיהא איכא'. וכ"כ הרא"ש, וכ"כ הר"ן, הרמב"ן, וכך לשון מרן בית יוסף (סי' פז) ואפשר דאיסורא דרבנן מיהא איכא לבשל בו בשר מדקתני פטור ולא קתני מותר. וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הל' מאכ"א פ"ט ה"ח): המבשל בשר במי חלב פטור ואינו לוקה על אכילתו משום בשר בחלב. ומבאר הרה"מ שלמד רבינו הרמב"ם בסוגיא בחולין שהוא פטור אבל אסור. וכן פסק להלכה מרן השו"ע (סי' פז סעי' ו) שהמבשל במי חלב פטור ואין לוקין על אכילתו משום בו"ח, וכתב הש"ך שאיסורא מיהא איכא. והנה רבינו בעל הפמ"ג בספרו ראש יוסף עמ"ס חולין (בסוגיא כאן) כתב שאפשר שדעת רבותינו בעלי התוס' שאיסורא מיהא איכא אויל על נסיובי, אולם המי חלב שעושים פעם שני לאחר בישול וכו', בכה"ג אפילו איסורא ליכא. וראה

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

עוד בתשובה מה שהבאנו מהפוסקים שהתירו לשתות מי חלב לחולה שאין בו סכנה, וכן כתבנו לגבי שימוש בזיעה העולה מן אדי החלב. ועוד הבאנו מדברי החת"ס (יו"ד סי' עג) שכתב שמימי חלב קלישי ליה איסורא ואפשר להתיר לאחר בשר גם לחולי קצת. ובאמת מאחר שהטעם לכל האיסור הזה מדרבנן, ראיתי בקובץ תשובות למרן הגריש"א זצ"ל (ח"א יו"ד סי' עג אות א) שכתב שכל האיסור של מי חלב שנפל ללבשר היינו מחמת איסור דרבנן ומגזירה של מראית עין, אולם לבולעו לאחר בשר יתכן שיותר, ולכן התיר לכתחילה לבלוע תרופות או ויטמינים שיש בהם לקטוז לאחר ארוחה בשרית [ונראה שמרן הגריש"א היקל בשופי מחמת שזה בליעה ומעורב עם חומרים נוספים, כאשר החת"ס הנז' לעיל התיר לאחר שיהוי של שעה, וזאת מחמת שמדובר בשתיית הנוזל כמות שהוא]. ועוד הבאנו בתשובה שם מדברי הכנסת הגדולה בהגהות הטור (יו"ד סי' קטו אות ב) וז"ל: 'מדברים אלו נראה דמי חלב אין בהם משום חלב שחלבו גוי'. ע"כ. והטעם שהחמירו בכל זה מחמת מראית עין כיון שמקורו מחלב והיה חלק בלתי נפרד מהחלב קודם לכן.

ועל כן אמרתי לדון בנידו"ד שמחד יש גן חלבון זעיר שמקורו בחלב, והיה מקום לאוסרו מדרבנן, אלא שהמקור מן החלב גודלו הוא מיקרוסקופי וזעיר וכבר השתכפל ונעלם, והתאים החדשים שהתפתחו על מזון צמחי הוציאו נוזל חדש שאמנם יש לו מאפיינים של חלב מבחינת שומן ועוד, אולם עדיין הוא לא 'חלב אמו' אלא חלב צמחי, שיש בו גן מהחלב המקורי ואם כן אין דיני חלב עליו. ובאמת שהדין שווה גם לגבי הבשר שהזכרנו מקודם אף אם נלקח מתא בוגר. וקל וחומר בן בנו של ק"ו על תא גזע עוברי, שעדיין אין שם עובר עליו שזה טרם החזרה לפרה, ובוודאי שאיננו בשר עדיין, ובוודאי שהתוצאה איננה בשרית, וכאמור גם בחלב איננה חלבית.

בן פקועה, ובהמה שנבראה בשמות הקד' - ומאחר שאין אנו מתחשבים כלל עם תא וגן זעירים שאינם נראים, ומאחר שהמשך ההתפתחות לא היה כדרך כל יצירה של היי"ת, לא זה התפתח עם דם ואין בבשר לא נפש ולא דם, וכן בחלב אין כל דם שנעצר ונהפך לחלב. אם כן לא זה חשיב בשר ולא זה חשיב חלב. וכבר ראינו בשר שאין דינו כבשר לכל דבר, ודומה לו בבן של בן ובת פקועה שהגם שנולד כדרך כל הנולדים מכל מקום אינם צריכים שחיטה, ורק אם הפריטו על גבי קרקע חייב מחמת מראית עין, אולם לא מעיקר הדין, וכן הדין שחלבו מותר, ואין שאר טריפות אוסרות בו, וכמבואר כל דין זה בשו"ע יו"ד (סימנים יג, סד ועוד). וכל זה הגם שדמו אסור לחלוטין, והטעם שדמו יוצא ומתערבב עם דם אמו, וכמבואר ברא"ש והב"ד הט"ז (יג, א). וכן לגבי אבר מן החי שאין נוהג בו וכמבואר בט"ז (שם), הרי שגם בשר ממש, לעיתים יש לו פטור מעיקר הדין שנאמר כל אשר בבהמה תאכלו. וכיון שהיסוד הוא היתר זה ממשיך היתר גם בהמשך ואפילו נולד כדרך כל הנולדים. וממילא גם הכא היסוד הוא היתר שהוא תא זעיר וללא בשר וכמבואר לעיל, וכל ההמשך זה שכפולים שנעשו בצורה מלאכותית, ואם כן דין מיוחד להם.

וראיתי שהביאו עוד דוגמא כיו"ב לדין בשר הנוצר בדרך נס, שאין צריך שחיטה ומותר בבשר בחלב, כמבואר לגבי אאע"ה שהגיש למלאכים חמאה וחלב וכן בקר, וביאר המלבי"ם (בראשית פ"ח פס' ז) וז"ל: 'ויש לחז"ל שבן הבקר רץ מלפני אברהם ואברהם ברא אחר ע"י ספר יצירה, שעז"א וימחר לעשות אתו שעשה אותו ע"י ספר יצירה. נראה שרצו לתרץ בזה איך האכיל להמלאכים בב"ח, ואמרו שהיה בשר שנברא ע"י ספר יצירה שאין לו דין בשר, וז"ש שלקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה, ר"ל יען שעשאו ע"י ספר יצירה היו יכולים לאכלו עם חלב'. וכן ביאר השל"ה הקד' (פר' וישב, צאן יוסף דף ל ע"א) לגבי אבר מן החי שראה יוסף את אחיו אוכלים, כיון שנברא בספר היצירה ולכן שרי לאכול. ואמרתי להוסיף על דבריהם, את דברי הגאון רבי רפאל מיוחס זצ"ל בספרו שדה הארץ (חיו"ד סי' א) שכתב לדון על בהמה שנבראה בספר יצירה, אם חייבת בשחיטה ודין חלבה ודמה. והביא משמו של הרב טור ברקת לרבי חיים הכהן מגורי האר"י הקדוש שבשר היורד משמים מותר בכל. יעו"ש. ובשו"ת חכם צבי (סי' צג) דן באדם שנברא בספר יצירה מה דינו,

ובתוך הדברים כתב: 'דוקא אדם הנוצר תוך אדם דהיינו עובר הנוצר במעיי אמו הוא דחייב עליה משום שפכ"ד יצא ההוא גברא דברא רבא שלא נעשה במעיי אשה' ועוד הביא מספר הפרדס שחיבר מהר"ם קרדבורא (שער היכלות פ' י"ד) אחר שהביא המאמר דרבא ברא גברא כו' ופלפל בהם כתב וז"ל הנה הבריאה היא שהיא בצורת האדם כו' ולא שיהי' בה נשמה ולא נפש ולא רוח אלא חיות בעלמא עכ"ל. וה"ה בנידו"ד כל הבשר שעתיד להיאכל לא גדל ברחם אם, ואין בו חיות כלל, וגרע הוא מהנוצר בספר יצירה. והדברים הם ק"ו לעניות דעתי. והגם שיש התא הראשון שסייע לכך והוא יצא מרחם אם [תא בוגר ולא תא של ביצה מופרית דבהא פשוט דלא איירינן הכא], מכל מקום הכא דינינן על הבשר שאותו אוכלים, ולא על הדנ"א ממנו הוא מורכב. ותא זה אין שם בשר עליו, אלא חיות שאין בה ממש לנידו"ד וכלשון ספר הפרדס הנז'. והוא כעין מה שכתב מרן החזו"א הנז' לעיל (יו"ד ריש ס' סז) שהשווה לבהמה שנוצרה בספר יצירה הגם שהיא כולה בשר. את הנבלה שהוסרחה ולא אמרינן עליה אחשביה כרי לאוסרה, מן הטעם דהוי 'כעפרא שנהפך לבשר, ואין בשר זה טעון שחיטה ואין בו משום נבילה'. הרי להדיא שאף שגדל לבשר וראשיתו מן הבשר, מכל מקום כיון שהיצירה היה ממשוה שפקע איסור, אינו חשיב בשר, והשווה שם לבהמה שנוצרה בספר יצירה. יעו"ש.

ובהאי דינא של הנברא בספר יצירה עי' עוד בשו"ת להורות נתן (ח"ו או"ח סי' יא). וראה עוד את מה שהעיד רבי יהושע בן חנניה (ירושלמי סו"פ שביעי דסנהדרין, לפי חלק מהביאורים על הירושלמי שם) כייל אנא נסיב קריין ואבטיחין [אני יכול לקחת דלועים ואבטיחים] ועביד לו לאיילין טביין [לעשות מהם איילים וצבאים] והילון עבידין איילין וטביין [והם יולידו איילים וצבאים], ולכאורה הפטור שלהם ימשיך גם הלאה להיפטר בכל החיובים כולם של בשר. ובאמת ראיתי להגר"א זכאי בספרו הבית היהודי (ח"ט הל' בוי"ח סי' לג סעי' יד) שמביא מספר חשק שלמה שגם החלב היוצא מבהמה זו אין לו דין חלב. כלומר כאשר מתחיל בפטור, גם אם ההמשך כדרך כל הבריאה, אם לגבי בן פקועה, ואם לגבי בהמה שנוצרה בספר יצירה, למרות שהכל הפך להיות רגיל, מכל מקום הפטור לעד עומד. ואם כן הגם שבנידו"ד זו לא בריאה בדרך נס, אלא בריאה שנבראה ביצירה משונה מדרך הטבע, מכל מקום לא גדלו במעיי אדם, ולא גדלו בתוך הבהמה כמו שמצוי בדרך הטבע שיש בהם נפש ויש בהם דם, ומכאן נובעים האיסורים שלהם, אלא בדרך מלאכותית, והגם שיש בה חלקיק של מנגנון שכפול מן הטבע עדיין איננו בשר, ומה שיצא ממנו אין שם בשר או חלב עליו לגבי ההגדרות ההלכתיות שלו. [ועוד ראה באריכות פרטי דינים רבים ממקורות שונים בהלכה ובספרים הקד' בקונטרס גם אני אורך ח"ד מהתכתבות ענפה עם מעלת ידידינו הגריחמ"א שליט"א וכותבים נוספים, ויערב לך].

ו. אם דינם כדין פרווה לאוכלם עם המין השני או שיש לחוש למראית עין:

הנה כמבואר לעיל יותר מסתבר ונראה לענ"ד שהמוצר המורכב מרקמות השריר והשומן הנקרא 'בשר מתורבת', וכן חלבונים שהתפתחו בתמיסה צמחית הנקראים 'חלב מתורבת', דינם כדין פרווה. אלא שמכל מקום לכאורה יש לחוש לאיסור מראית עין שחז"ל מחמת חשש זה בכמה דברים דומים אסרו לבשל ולאכול כאחד אם יש חשש למראית העין, ונידו"ד הוא על אחת כמה וכמה, שהרי כאן הצליחו להדפיס רקמת בשר שצורתה כצורת סטייק ממש, ומירקמו דומה, עם שומן וכו' בדומה. וכן בדומה לזה בחלב, שריחו וטעמו שווה. ואם כן עדיין יש לאסור שלא להשתמש בהם כאחד, ולא לבשלם יחד מחמת 'מראית עין'. ואמרת נשנה פרק זה ובפרט שראיתי במאמרים שנמצאים לפני ראיתי שהכותבים גם התייחסו לכך, כאשר הר"צ רייזמן כתב עפ"י פוסקים שהביא שם שלמעשה אין לחדש לאסור מדעתנו מפני מראית העין, זולת מה שמפורש בש"ס. ושנית - בשר משובט אינו "בשר גמור" (ולא זו בלבד אלא שהוא "מיא בעלמא"), ונקרא "בשר" בשם מושאל בלבד. ודומה הוא לשניצל סויה או לחלב מן הצומח, שלא נאסרו מפני מראית עין מאחר שאינם בשר וחלב באמת, אלא נקראו כך בשם מושאל. מאידך השיב לו רעו מרבני כולל אור שמח הריב"ש

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

שליט"א שחידושו של הפר"ח שאין אומרים 'מראית עין' בדבר שלא נזכר בחז"ל נדחה כמעט ע"י כל האחרונים. וגם חידושו של הכו"פ שאוסרים משום מראית עין רק דבר שהוא דומה לאיסור ממש כגון חלב אשה שהוא חלב ממש, ולא חלב שקדים או חלב קוקוס שהם מי פירות ונקראים חלב רק בגלל המראה, וכך דם דגים, ולא יין שרק צבעו כצבע הדם, גם זה אינו מוסכם בדברי האחרונים. ולכן כתב שאין לסמוך על חידושים אלו בנדו"ד. להוציא מה שהזכירו הפוסקים שדבר שהוא כבר נפוץ ומפורסם אין חוששים בו למראית העין, ומטעם זה התירו הפוסקים בזמנינו שניצל סויה או גלידה פרווה, כיון שהם שכיחים, והבו"ח המתורבת אינו מצוי ויש בו חשש למראית העין. ובאמת שכל דבריהם ועוד תשובות נוספות שראיתי באחרונים, נכללים בתשובה אחת שכתבה מרן הראשון לציון ג"ע הגרע"י זצ"ל בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד ס"ח) משנת תש"ל לשאלת הרב טכורש רב מח' הכשרות בת"א לגבי שאלת בתי המלון אז, אם מותר לתת לאורחים במלון לשתות חלב צמחי לאחר סעודה בשרית, וכתב לדון שם מכל צדדי הסוגיא, ואמרתי לסכם תשובה זו כי ממנה נלמד הדין הלכה למעשה בע"ה [כל עיקרי הדברים מיבי"א שם להוציא מה שהוספתי בסוגריים מרובעות].

ראשית הביא דין דם דגים, שהגם שמותר בשתיה, מכל מקום אם כנסו למקום אחד אסור, מחמת מראית העין, אלא אם יש בו קשקשים, כל זה כמבואר בסוגיא בכריתות (דף כא ע"ב) ובטוש"ע (סי' סו ס"ט) [נאמנם דעת הרמב"ם (מאכ"א פ"ו ה"א) שדם דגים מותר ולא הצריך שם שיהיו בו קשקשים, והראב"ד השיג עליו. וראה בכרתי על השו"ע שם שכתב שבחידושו האריך בדעת הרמב"ם אולם יותר נראה לו קרוב לבאר את דעת הרמב"ם שאם הוא מכניס הדם, ואיש אחר שותהו, בזה יש לחוש למראית עין, ובעיני קשקשים. אבל אם הוא המכניס הדם בעצמו שותהו, בזה ליכא מראית עין, ואין צריך קשקשים. וזהו שדייק הרמב"ם ושותהו, היינו הוא המכניס, לכך לא אסרו. ודוק, ומ"מ נשאר בצ"ע. ועוד ראה בחידושי רעק"א על השו"ע (שם) שדייק מלשון הש"ס דאית בי' קשקשים וכתב רש"י דאית ביה בדם קשקשים משמע לכאורה בדם מעורב קשקשים אבל להניח אצל הדם קשקשים לא שריא. ואפשר שגם ליקח קשקשים וליתן בתוך דם לא, אלא דמעצמו נשאר בו קשקשים, ע' בסוגיא ובתוספות שם בדם מהלכי שתיים ל"ש ביה קשקשים, ואמאי ל"ש הא אפשר ליתן קשקשים לתוך דם מהלכי שתיים, והרואה יסבור שהוא דם דגים אלא משמע דלא מהני. ואולם מלשון הרמ"א לקמן (סימן פ"ז ס"ג - שהתיר להניח שקדים בתוך החלב שקדים שלא יבוא לידי מראית עין) משמע דהכא שרי להניח אצלו קשקשים. גם נראה דאם בישל הדם מותר לאכלו לדעת הרמ"א (סי' פ"ז), דאף אם הוא דם בהמה ליכא דאורייתא, דהוי דם שבשלו ודמי לבשר עוף, ע"כ].

והביא עוד מהסוגיא בכריתות וכתובות, לגבי דם אדם שאם נשך בכיכר וניכר הדם על הכיכר גוררו, ומה שנמצא בין השיניים מוצצו ומותר, דהא ליכא דחזי ליה. והוכיח מסוגיא זו ומהמבואר ברשב"א בתורת הבית (דף פה ע"א) דאף בלא כנסו בכלי יש לאסור משום מראית העין כדין דם שע"ג ככר, ודלא כמ"ש הכנה"ג (סי' סו הגב"י אות מט) דכל שלא כנסו בכלי אפילו פירש מותר, ואפי' בלא קשקשים. ע"ש. ועוד הביא מהסוגיא בחולין (דף קיב ע"ב) דברי שמואל לגבי ככר שחתך עליה בשר (לאחר שנצלה) שאסור לאוכלה, והני מילי דאסמיק, והני מילי דאבריה, והני מילי דאסמכיה אבל קלישתא לית לן בה. (פרש"י, וה"מ שהבשר היה ארום והמוהל היוצא ממנו עב, אבל צלול לאו דם הוא.) ורב הונא פליג וס"ל דשרי. ורבא אכיל ליה וקרי ליה חמר בשר. ופסקו הטוש"ע (סי' עו ס"ה) כרבא. וכתב לדון ביבי"א שם מדוע שרי ולא נחוש למראית עין, והביא מדברי הבית יוסף בסי' עו שכתב בשם הרשב"א, דה"ט דרבא משום שדם כזה אין לו מראה חזק ואין אדם טועה בכך לדמותו לדם, אלא חמר בשר הוא דקרו ליה, לפיכך אפי' חתכו ע"ג כלי והוא בעין שרי, דחמר בשר הוא. ע"ש.

בהמשך הביא את דברי הרשב"א המפורסמים (שו"ת הרשב"א ח"ג סימן רנז) שהשיב שמסתבר שאסור לבשל בשר בחלב אשה, וכל שכן לאוכלו כל שניכר בו, וראיה מההיא דדם דגים שאין בו קשקשים, ומדם שע"ג הככר שגוררו. ומ"ש (בחולין קיג) בשר בהמה טהורה בחלב טמאה ובשר טמאה בחלב

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

טהורה, לא דברו אלא בחיוב בישולו ואכילתו, שאין באלו חיוב כלל לא מד"ת ולא מד"ס משום בשר בחלב, אבל באיסור מראית העין לא דיברו. והב"ד בקיצור בבי" (ס"ז פז). והביא עוד מדברי הרמ"א בדרכי משה (ס"ט ס"ט) שכתב, שמעתי שמהרש"ל למד מדין דם דגים שאסור משום מראית העין, לאסור בשר עוף בחלב שקדים, אא"כ הניח מן השקדים אצלו, משום מראית העין.

ואין הכרח לדבריו, דשאני דם שהוא איסור כרת, משא"כ בשר עוף בחלב שאינו אלא מדרבנן. וכן המנהג פשוט להתיר. ובאמת שכן פסק הרמ"א להלכה בהגה (בסי' פז ס"ד) וז"ל: ונהגו לעשות חלב משקדים ומניחים בו בשר עוף, שהואיל ואינו רק מדרבנן מותר, אבל בבשר בהמה יש להניח שקדים אצל החלב משום מראית העין, וכמ"ש לעיל ס"ט ס"ט לענין דם דגים. ע"כ. והגם שהרמ"א התיר, מכל מקום הב"ח (ס"ט ס"ט) הסכים עם המהרש"ל שדבריו הם עיקר להלכה, ואף באיסור דרבנן חיישינן למראית העין בפרהסיא, אלא שלענין לאסור אף בצניעות לא אסרו אלא באיסור דאורייתא. וכ"כ בשו"ת באר שבע (סי' יז), והש"ך (סי' פז סק"ו). ולאידך גיסא הפרי חדש (סי' פז סק"ז) הסכים לד' הרמ"א להקל בשר עוף בחלב שקדים, דאעיקרא מה שאסר הרשב"א בחלב אשה משום מראית העין חידוש הוא, והבו דלא להוסיף עלה, משום דלא גזרינן משום מראית העין זולת מה שנתבאר בש"ס להדיא, שאל"כ בואו ונאסור בשר חיה בלי ניקור כדי שלא יטעו להתיר חלב של בהמה וכו', ואם באנו להוסיף מדעתנו יש לנו לאסור הרבה כיוצא בזה.

ועוד הביא מדברי הכרתי ופלתי (סי' פז סק"ח), שלא גזרו משום מראית העין אלא כמו דם דגים שכנסו בכלי, דלא שכיח, והרואה לא יתלה בדם דגים אלא יחשוב שהוא דם בהמה ועוף. וכן חלב אשה הכנוס בכלי לא שכיח כ"כ, והרואה יתלה שהוא חלב בהמה, ומש"ה חששו למראית העין, אבל חלב שקדים דשכיח ורגילים לבשל בחלב שקדים והוא מוטעם מאד, לא חיישינן למראית העין כלל, דמהיכא תיתי לתלות באיסור ולא בהיתר. והוסיף בכרתי סק"ו, שחלב שקדים לא מקרי חלב אלא מי פירות, ואטו משום שדומה לחלב במראהו נאסור לבשל בו בשר. והרי יין אדום שדומה לדם לא נאסר משום מראית העין, ולא אסרו בדם דגים שהוא דם, וכן חלב אשה הוא חלב באמת. ע"כ. ועוד הביא מדברי הערוך השולחן שדחה את את הוכחות הש"ך מאיסורי שבת, ובפרט אם הוא נותן חלב שקדים בקערה דליכא אלא איסורא דרבנן, ובבשר עוף בחלב הו"ל תרתי דרבנן. ומ"מ סיים הערוה"ש שנכון להחמיר.

ועוד הביא כסניף להתיר היכא שהדבר מצוי ומפורסם, וזאת ע"פ מ"ש הרא"ש (פ"ט דנדה ס"ז ז) דהא דתנן השיריים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים משום מראית העין, דדמו לצמר או לפשתן, מ"מ האידנא מצויים בגדי משי בינינו והכל מכירין בהן ואין לחוש למראית העין, ומותר לתפור משי בבגד צמר. ע"ש. וכ"פ הטוש"ע (סי' רצח). וה"נ מאחר שנתפשט הדבר והכל יודעים שמצוי חלב צמחוני לא חיישינן למראית העין, ולא דמי לחלב אשה דלא שכיח. וכבר כתב הגאון תפארת ישראל (בככלת שבת אות לד) שאין לחוש למראית העין אלא כשיש קצת הוכחה לאיסור יותר מלהיתר. עש"ב. וזוהו ניחא שפיר מה שנתפשט המנהג להשתמש בפסח בקמח מצה אפויה לטיגון ולבישול ולא חששו למראית העין שיחשבו שהוא קמח חטה. ועוד הביא מדברי הגר"י גוטליב בשו"ת יגל יעקב (תוי"ד ס"י כג) שנשאל, בדבר המנהג שנהגו להשתמש בקוקוס טחון הדומה לחמאה, ומשתמשים בו גם בתבשילי בשר, ואמאי לא ניחוש משום מראית העין, וכמו בחלב שקדים שצריך להניח שקדים. והשיב שמכיון שנתפשט מאכל זה במדינתנו והכל יודעים ממנו לא גזרינן משום מראית העין, וכמ"ש הש"ך (ר"ס רצח) דבמידה דשכיח לא חיישינן למראית העין וכו', ולכן אף בבשר בהמה יש להתיר. אלא שבמסקנא לא רצה להתיר אלא ליחיד בביתו, אבל לאכול בפרהסיא וברבים לחם שנמרח בקוקוס עם בשר אין להתיר אא"כ יעשה היכר לזה, יען כי רבו המתפרצים בעוה"ר האוכלים בשר עם חמאה. ע"ש.

בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים | מאמרים הלכתיים

וסיכם שלמעשה לא מיבעיא למתירים באיסור דרבנן שגם כאן יהיה מותר כיון שזה אחר זה ולא בב"א וזא"ז האיסור הוא רק דרבנן, אלא גם לאוסרים גם בדבר דרבנן מ"מ לא אסרו אלא היכא שהאיסור ניכר, ולא כאשר זה אחר זה שאין האיסור ניכר, כגון בנידון שאלתו לגבי חלב סינטטי לאחר אכילת בשר. [זהביא שם בסו"ד מדברי המח"ב (ס"ו פו ס"ק א)], שניכר הוא לאו דווקא אם יתן שקדים בחלב אלא גם אם יש היכר מצד הקערות והצלחות שמגישים בהם חלב שקדים אחר מאכלי הבשר, ומעלין אותם עם מגדנות ופירות, מותר, הואיל והדבר ניכר מצד מקומו ושעתו שהוא חלב שקדים, יותר מהנחת שקדים עמו. ע"ש}.

והנה אחר שהביא כל צדדי ההיתרים המובאים בפוסקים, ואף ההיתר של דבר המפורסם, ואף שהקוקוס היה מפורסם בזמנם, וחלב שקדים מפורסם בימיהם, וחלב צמחי מפורסם היה בזמן התשובה ביב"א, עם כל זה צירף את כל ההיתרים להשתמש גם בפרהסיא רק כשזה לאוכלם בזה אחר זה שאין האיסור ניכר, ולא ביחד שהוא ניכר, וכל זה אף בדבר מפורסם ואף בדבר שאסור רק מדרבנן. ע"כ תורף התשובה שם.

ואמנם בהכרח יש לומר שבשר שאין שם בשר עליו לענין בישול בשר וחלב, וכגון בשר דגים וחגבים [הגם ששם בשר עליהם ככתוב בתורה בפרשת שמיני 'מבשרם לא תאכלו' וראה שם בביאור האבן עזרא, וראה במש"כ הבית הלל על השו"ע (ס"ו פו ס"ק א)], אין כל חשש לבשלו עם חלב, ולא חששו כלל למראית העין שלא גזרו בזה, ואפשר שניכרין הן מבשרם ששונים הם. ומכאן תשובה מוצאת לדברי הר"צ רייזמן שכתב שבשר משובט אינו "בשר גמור" ונקרא "בשר" בשם מושאל בלבד. ודומה הוא לשניצל סויה או לחלב מן הצומח, שלא נאסרו מפני מראית עין מאחר שאינם בשר וחלב באמת, אלא נקראו כך בשם מושאל. ועל זה יש להשיב, שמראית עין אינו רק היכא שהוא בשר או חלב גמור, והוא עצמו הביא דברי הכו"פ לגבי חלב שקדים, ועכ"ז להלכה נפסק שיש לשים שקדים, וגם המתירים בזא"ז כגון היגל יעקב והיב"א, לא התירו ביחד, גם בסויה. וק"ו בנידו"ד שנראה בשר רגיל, והחלב נראה רגיל, וא"כ חשש מראית עין קיים הלכה למעשה.

וראה עוד בספר ילקוט יוסף (איסור והיתר כרך ג עמ' רעא) שהתיר לטגן גנניק סויה בחמאה, והוסיף שבמקומות ציבוריים המחמיר תבוא עליו ברכה. ובהערה ביאר שלעצם הטיגון יש מחלוקת אם חשיב כבישול, ולסוברים שהוא מדרבנן באנו למחלוקת אם גם בדרבנן אסור משום מראית עין. אולם עיקר ההיתר שלו מחמת שנקניק צמחי מאד מצוי ואין מקום להכריח שהאסור [הבשרי] יותר מאשר המותר [הצמחי]. והביא דברי היב"א בשם היגל יעקב שהתיר חמאת קוקוס בבשר. ועוד צירף דעת בשמים ראש שגבינה וחמאה יצאו מכלל חלב, שלאחר שנעשו גוש אין איסורם מהתורה. ועם כל הצירופים הללו כתב שהמחמיר במקומות ציבוריים תע"ב. וכמבואר לעיל היגל יעקב לא התיר בפרהסיא לאכול לחם המרוח בחמאת קוקוס יחד עם בשר.

הנה מכל המבואר לעיל, בימינו אנו ודאי שאין הדבר מצוי ומפורסם, אולם גם בעתיד לכשיתפרסם, עדיין כיון שמראהו, וטעמו וריחו ניכרים ודומים לבשר וחלב רגיל הן במראה והן בטעם, יש בהחלט לחוש למראית עין, ויש לאסור זאת בפרט בפרהסיא לאוכלם ביחד, אולם בזה אחר זה אפשר להתיר ובפרט לאחר שיתפרסם הדבר. כ"ז הוא הנלענ"ד.

הלכה למעשה:

מעיקר הדין תא שריר או תא גזע או גן חלבון, שנלקחו גם מבהמות בוגרות, או אף משאינן טהורות, ובאמצעות מנגנון ההשתכפלות שנלקח מן הבהמה הצליחו לשכפל ולייצר רקמות בסיוע מצע צמחי או אחר [שהוא כשר] באופן מלאכותי, דין החלב או הבשר היוצא מגידול זה הוא כשר לאכילה.

מאמרים הלכתיים | בדין בשר, עוף, דג וחלב מתורבתים

אולם מהיות טוב, ולאחר שיש להתרחק מן הכיעור והשיקוץ והדומה לו, ויש למעט שלא להשתמש בשום דבר מן המשוקצים גם באופן שאין לחוש לטמטום הלב מכל מקום יש להתרחק מן הכיעור שלא ייראו כמאכילים בהמות טמאות לישראל, ובפרט שהחברות המצליחות והמתקדמות הם במקומינו בארץ ישראל ושל יהודים מבני עמינו. ושונה הדין מהיכא שהפך לעפרא בעלמא וייצרו דבר חדש. לבין אם הוא נותר בעינו והמשתכפל ממנו הוא כמותו בצורה, טעם וריח. ובפרט שהכא אין צורך להזדקק לזה שהרי אין כל מעלה בתא שמקורו מן הטמא, ואין הוא יותר זול, וגם אין צורך בכמויות גדולות, אלא תא בודד בלבד, על כן בכה"ג נכון יותר ליקח מן הבהמה הטהורה או מן העוף הטהור בלבד.

ועוד נלענ"ד שכיון דבר זה בשנים הבאות יאכיל רבבות מעמך ישראל, יש לבנות את הבנין הזה בצורה ויציבה, יותר ובהיקף רחב יותר של רבותינו הפוסקים, ועל כן נכון יותר לקחת מתא גזע עוברי של בהמה טהורה, שאינו נחשב בשר כלל, וגם שם עובר אין לו, וכפי שביארנו לעיל בתחילת דברינו. ואז אין כל חשש כמבואר לעיל.

דין הבשר או החב הזה, כשדין פרווה לא חלבי ולא בשרי, אולם כמו שכתבנו בפנים, בנידו"ד יש לחוש למראית העין ובפרט בפרהסיא, ועל כן אין לאוכלם גם יחד, מחשש למראית העין, אולם בזה אחר זה, שפיר דמי להתיר בזה, ובפרט לאחר שזה יתפרסם ברבים, והכל כמבואר בפנים.

כל זה הוא הנלענ"ד וכאן עמד הקנה במקומו, וסיימתי התשובה בס"ד בעש"ק פר' אחו"ק תשפ"ג בהגיעי לעיר אגדיר שבמרוקו, וצוי"מ וימ"ן, אמן.

בברכת התורה שניאור ז. רוזה

מעלת ארץ ישראל כשהיא לשם מצווה

כתב הפני יהושע בכתובות דף קיא ע"א 'כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון כו', נראה דהיינו דווקא במי שדר בה לשם מצות ישיבת ארץ ישראל שהיא מקום קדושה וכדי שתגין עליו זכות ארץ ישראל שלא יבא לידי חטא וכו', וכתב בארחות רבינו (ח"ג עמ' 98) שמרן החזו"א קנה בשותפות עם עוד רב חלקת אדמה בא"י.

השוקי חמד (כתובות קיא, א)

הרה"ג משה יהודה לנדאו שליט"א

מרבני המכון

דין כלאים במחול הכרם

הקדמה: דין מחול הכרם המבואר במשנה בכלאים ריש פ"ד מתייחס לשטח שבין הכרם לבין הגדר המקיפה אותו, כדלהלן. מוסכם שיש להרחיק זריעת תבואה וירק מכרם ארבע אמות. ואם אין שם כרם אלא גפנים יחידים יש להרחיק ו' טפחים. כרם מוגדר כשיש לכה"פ 5 גפנים מסודרים [שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב, והמרחק ביניהם בין ארבע לשמונה אמות].

גדר שגודרת כרם יש בה להקל ולהחמיר. להקל, שמותר לזרוע מעבר לגדר ללא הרחקה. ולהחמיר, שהגדר תוחמת בפנים את המקום, ואם אין בין הכרם לגדר י"ב אמה לא יזרע שם, כמבואר במשנה (שם): "אי זהו מחול הכרם בין כרם לגדר אם אין שם שתים עשרה אמה לא יביא זרע לשם. היו שם שתים עשרה אמה נותנין לה עבודתה וזרוע את המותר... ואי זהו גדר שהוא גבוה עשרה טפחים וחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה".

עוד יש לציין שדין מחול אינו רק בכרם המגודרת מכל צידיה, אלא גם כשרק צד אחד או אפילו חלקו מגודר אסור לזרוע בינו לבין הגדר. טעם לדין זה מתבאר בגמ' (עירובין צג ע"א): "דכל ד"א לגבי כרם, עבודת הכרם. לגבי גדר כיון שלא מזדרען [רש"י - משום דמקלקל להו לכותל אבנים, שהמחרישה מעלה עפר תיחוח והכותל נופל כשאין תחתיו קרקע חזקה] אפקורי מפקיר להו [רש"י - לגבי גדר ולא מצטרפי להדי האי דפייש לאחשובי דלא ליבטל להדי כרם]. דביני ביני - אי איכא ד', חשיבן, ואי לא, לא חשיבן".

הלכות נוספות נאמרו בירושלמי ביחס לדין זה, במאמר זה נדון בנפ"מ, בשיטת הבבלי, ובהלכה בזה.

א. מחיצת קנים

ירושלמי פ"ד ה"א: "לא סוף דבר גדר אלא אפילו עשה פסין אם אין בין פס לחבירו שלשה טפחים נידונין כגדר". צ"ע מה התחדש בזה, והרי במשנה הסמוכה מפורש: "אי זהו גדר... מחיצת הקנים אם אין שם בין קנה לחבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי הרי זו כמחיצה"? ואמנם, בר"ש סיריליו (בתחילת הל' ב) מוכיח שהמשנה הבאה מבארת את דיני המחיצה המתירים לזרוע מצידה השני. אלא שמוסיף שכדיני המחיצה להתיר לזרוע כנגדה כך דיני מחיצה לעשות את השטח שבתוכה למחול, ואותם מחיצות המתירות מחוצה להן הן גם האוסרות לתוכם. ומביא שכך נאמר בתוספתא (פ"ג ה"ג), והביאה הבבלי בעירובין שם: "יש במחיצות הכרם להקל ולהחמיר. כיצד, כרם הנטוע עד עיקר מחיצה זורע מעיקר מחיצה ואילך וכו' וזה הוא מחיצות הכרם להקל. ולהחמיר כיצד, היה משוך מן הכותל י"א אמה לא יביא זרע לשם וכו' וזוהי מחיצות הכרם להחמיר". הרי שדינם שווה. אלא

מאמרים הלכתיים | דין כלאים במחול הכרם

שמסיים הרש"ס שנראה שמ"מ יש חילוק בין מחיצה להקל למחיצה להחמיר, שלהקל צריך מחיצה העומדת ברוח מצויה, ואילו להחמיר נאמר בירוש' שאפילו מחיצת קש וקמה שאינם עומדים ברוח מצויה הווי מחיצה [אמנם צ"ע בדבריו, שהיה לו לומר נפ"מ נוספת, שמחיצה למחול חמורה ואוסרת אף כשאינה מחיצה להציל, שהרי הקמה הנאסרת אינה מחיצה להציל, ואעפ"כ היא מחיצה לאסור משום מחול, כדלהלן? וראה ברש"ס מש"כ בביאור הדין שמחיצה הנאסרת אוסרת ואינה מתירה. וצ"ע. וע"ע להלן].

העולה מהאמור שדברי המשנה הבאה עיקרם בדין גדר המתירה ומבדילה, והירושלמי מוסיף שכן הדין במחיצה האוסרת אפילו ע"י פסים שאין ביניהם ג"ט [ולהאמור מבואר שא"א לומר שדין פסים וקמה וקשים נאמר על מחיצה להתיר, כמו שר"ל במרה"פ וכן בס' כרם הארץ להרי"צ הלוי עמ' רלח. ראה להלן אות ב]. ומ"מ חמור דין הגדר האוסרת משום מחול, שאוסרת אפילו כשאינה עומדת ברוח מצויה. וכן אוסרת משום מחול גם מחיצה הנאסרת אף שלהתיר אינה מחיצה.

אמנם בחזו"א (סי' י סק"ז, הביאו הד"א פ"ז ס"ק טו) כתב שגם במחיצה לאסור צריך שיעמדו ברוח מצויה, ובזה אין הבדל בין מחיצה להתיר למחיצה לאסור. ולדברי הרש"ס ודעימיה שדיני המחיצות לאסור כמחיצות המתירות עולה שאף כשיש פרצות בגדר, כל שהוי מחיצה להתיר הוי מחיצה לאסור, כגון כשעומד מרובה, ואף כשיש פתח פחות מעשר אמות. ולכאורה ה"ה במחיצות המתירות ע"י צורת הפתח [כמבואר בירוש' שם] גם הוי מחיצה לאסור. וזה לכאורה תמוה, שבזה אין כלל דוושא ועבודה סמוך לגדר. וע"ע בסעיף הבא.

דעת הירושלמי והבבלי

התבאר לעיל שדין מחול הכרם אינו רק בגדר ראויה, אלא אפילו במחיצת קנים שדינה מחיצה לחצוץ אוסרת משום מחול. וק' לפי הטעם האמור בגמ' בעירובין שהד' אמות הסמוכות לכותל בטלות כיון שלא זורעים שם, ופירש"י שהחרישה שם מרפה את הכותל. א"כ כשהגדר מקנים, וכ"ש בקמה או קשים, מפני מה אין חוששים לזרוע בסמוך להם.

וברש"ס (הל' א) תירץ דלא פלוג רבנן במחיצות, והחמירו להרחיק גם באותם שלא שייך הטעם. אמנם לפי מש"כ הריטב"א בעירובין ג: שסמוך לכותל לא זורעים "משום שדרסי בה רבים ולא חשיבא שדה התם", י"ל שבכל גדר הדין כן. ובמראה הפנים, והביאו גם בס' כרם הארץ (למהר"צ הלוי, עמ' רלח) תירץ שדברי הירוש' שמחיצות אלו נחשבים למחיצות אינם אלא להתיר לזרוע מעבר לה, אבל אין זו מחיצה האוסרת מדין מחול, ורק כשיש מחיצה מעלייתא שרוחבה ד"ט וגובהה י"ט היא האוסרת, ע"ש. ולדבריו דברי הגמ' "לא סוף דבר גדר אלא אפילו עשה פסין..." הוא כעין סיכום המשנה הבאה שקנים ולבוד מועיל לגדר להתיר. ולא ברירא לי כיצד מבאר המשך הגמ'.

אמנם למש"כ לעיל נראה פשוט שהירושלמי בדין מחול אמרה, שהרי להתיר מפורש דין זה במשנה הבאה. גם המשך הירוש' בקשים וקנים מתפרש על מחיצה לאסור. ובכרם הארץ שם הוכיח מדברי הריבמ"צ והשנות אליהו שסוברים שדין פסים בפחות מג"ט, וכן קשים וקמה, נאמרו בדין מחול לאסור תוכו. וע"כ כתב שאפ"ל שהבבלי והירוש' חלוקים בזה, ולטעם הבבלי רק במחיצה חשובה נאמר דין מחול, ולכן הרמב"ם לא פסק לדין מחיצת לבוד וקשים וקמה לגבי מחול, משום שנקט כהבבלי, ע"ש טעמו.

גם בחו"ב כ' לתרץ שהירוש' חולק בטעם, שהרי מצריך ד"א גם לאלו, וע"כ משום שכשיש גדר תוך יב"א נקרא שהכלאים חבושים. ומצינו בדיני כלאים שכשהמין האחר חבוש זו סיבה להרחקה יתירה. אלא שיש להבין כיצד נקבע שהשיעור חבישה יב"א, התיינח לפירוש הבבלי ברור הטעם

דין כלאים במחול הכרם | מאמרים הלכתיים

ל"ב אמות, אבל אם הטעם משום שהגדר חובשת כל שבתוכה, מהיכן שיעור י"ב אמות? ושמה כטעם הריטב"א שד"א שליד הגדר לא חשיבי, ולכן כל שהגדר תוך יב נראים כחבושים יחד. ומ"מ כאמור, הרמב"ם לא הביא דין זה להלכה, יתכן שסובר כדבריהם, שהבבלי חולק בזה על הירוש', ורק בגדר גמורה נאסר.

ב. דין קמה וקשים

ירוש' שם: "אפילו קמה ואפי' קשינ^א, ואתיא כיי דאמר רבי חנינא אין האסור נעשה מחיצה להציל, סברין מימר האיסור עשה מחיצה ליאסור". ביאור - הקמה והקשינ מהווים מחיצה לאסור מבפנים מדין מחול הכרם כשהם גבוהים עשרה טפחים, אע"פ שהם עצמם אסורים מדין הכלאים, ואינם יכולים להיות מחיצה להציל את מה שחוצה להם. וצ"ע אמאי קרי לקמה ולקשים איסור, הרי הם רחוקים חוץ לדי' אמות מהכרם, ואינם אסורים משום עבודת הכרם, שחוץ לדי' אינו מתקדש, כמבואר להלן פ"ז מ"ב שמותר מחול הכרם אסור ולא מקודש?

וע"כ צ"ל שמ"מ הואיל ואסור אינו מציל, אע"פ שמעיקר הדין אינו אסור, מ"מ מדרבנן אסור, וא"כ אינו מציל את אחוריו שגם זה הוא איסור דרבנן כיון שהוא חוץ לדי'א. וכן ביארו המהר"א פולדא והחזו"א שאף שאינה מקדשת בכ"א נקראת איסור ואינה מצילה מפני שהיא צריכה הרחקה.

והנה דין זה עדיין צ"ב, מדוע הקמה והקשים נקראים איסור, הרי אינם אסורים אלא אם הם חבושים, והם אינם חבושים אא"כ חובשת אותם מחיצה, וא"כ ממנ"פ, אם אינם מחיצה אין חבישה, ואם יש להם דין מחיצה אין חבישה, שהמחיצה מצילה? ועכ"ל שמדין מחיצה אינה מחיצה להציל, כיון שהיא עצמה נאסרת מחמת אותו אוסר, ואינה יכולה להציל, ואע"פ"כ לענין חבישה היא גורם החבישה. וזה צ"ב.

ושמא יש לבאר שהגדרת מחול לאסור ולחבוש בתוכו אינה כהלכות מחיצות, שבהם החלק הפנימי יוצר מחיצה, אבל החובש חובש כל מה שבתוכו, וגם הוא עצמו חבוש באותו מקום. וכן דין חבוש בירק [האמור בירוש' כלאים פ"ב ה"ח] שגם הירק החובש מוגדר כחבוש [אמנם שם אין דיני מחיצה כלל]. אלא שאם יש מחיצה היא מצילה מהחבישה, ולזה צריך שיהיו תנאי מחיצה, ומחיצה שהיא גורם האיסור אינה מצילה. עפ"י הגדרה זו יש ליישב גם מה שהקשינו בדברי הירוש' להלן שכ' במחיצה בתוך מחיצה שאם אין ג"ט ביניהם אינו מציל את מה שביניהם, ותמהנו דמ"מ תיפו"ל שזו צורת המחיצה ותציל? והתשובה היא שבדין חובש אינו כן, אלא כל מה שבתוך הכותל חבוש אא"כ יש לה שם מחיצה בפנ"ע. ולפי זה נפ"מ גם למה שזרוע בעובי הגדר [אם אין י"ט בינו לכרם]. ולפי הנ"ל מתבאר יותר שסיבת האיסור במחול הוא משום שהכלאים חבושים, ואינו רק דין הרחקה, וכמב"ל.

אמנם הגר"ק ביאר בביאורו לירוש' שהקמה והקשים היו סמוכים לכרם פחות מד"א ונאסרו, וחרב הכרם. ולכאורה מפרש כך כדי לפרש מדוע נקראים הקמה וקשים אסורים, שאילו רחוקים מד"א אינם אסורים, וכדלעיל. אלא שזה צ"ע, האם מחמת שפעם נאסר אינו מציל, הא אמנם שם איסור עליו מ"מ למה לא יציל? וכי מה ששם איסור עליו מסיבה אחרת אינו מציל בכה"כ.

ויל"ד האם אכן לשיטתו מחיצת קמה וקשים שלא היתה בתוך ד"א, ולא נאסרה, תהיה מחיצה להציל חוצה לה, ולכאורה תציל גם את עצמה. וצ"ע.

א. קמה שכבר יבשה כ"צ אינה נאסרת בכרם, כמבואר במשנה להלן (פ"ז מ"ז). וברמב"ם (פ"ה ה"א) מבואר שגם הגפנים אינם מתקדשים אף שאסור לזרוע כן, ע"ש. ולדעת הר"ש הגפנים מתקדשים בכה"ג. ומ"מ כאן מדובר בקמה שנאסרת, כמבואר להלן, וע"כ מיירי קודם שיבשה, ועדיין צריכה לקרקע. הקשים מתקדשים משהשרישו אף שאין תבואה. וי"ח. ולעיל הובאה מחלוקת האם צריך שיהיו יכולים לעמוד ברוח מצויה.

לכאורה דין מחול הכרם והרחקת י"ב אמות אינו מדין תורה, אלא מדרבנן [ומדאורייתא מספיקה הרחקת ד"א מהגפן, ובחזו"א מסתפק שמא מדאורייתא אף בכרם מספיקה הרחקת ו"ט, ואכ"מ]. וכן הביא בצה"ל פ"ז ס"ק קנ"ג בשם המבי"ט בקרית ספר, ובשם החזו"א. אמנם הביא מביאור הגר"א רפ"ח שכ' שאף שמחול אינו מקדש מ"מ לוקים עליו. וצ"ע.

אם אכן מדאורייתא אין דין מחול לאסור, יש לדון מה הדין מעיקר דין תורה כשקמה גבוהה י"ט [שיש לה דין מחיצה כמבואר בגמ'] היתה בתוך ד"א או ו"ט לעבודת הכרם. לכאורה היתה צ"ל מחיצה מעיקר הדין וחוצצת להציל את שמחוצה לה, ואף את עצמה, ובוזה לא נאמר שהאסור אינו חוצץ, כיון ששם מחיצה עליה, ואין דין מחול לאסורה מדאורייתא. ולפי זה יהיה מותר מדאורייתא להקריב קמה בסמוך ממש לכרם, אם מתקיים בה דין מחיצה להציל! והוא חידוש גדול. או שמא אינו כן, אלא גם לדין דא"ו נאמר הכלל שהאסור אינו יכול לחצוץ, והכלל יהיה שמה שנאסר מחמת קורבתו אם אין לו דין מחיצה, גם אם יש לו דין מחיצה לא יוכל להציל מפני שהאסור אינו מציל. וצ"ע [ומ"מ לדעת ר' יאשיה שחולק על ר' חנינא וסובר שהאסור הוי מחיצה להציל אפילו בדרבנן לכאורה כך יהיה הדין. וצ"ע. וראה חזו"א סי' סק"ז]. ולפי הצד הראשון עולה שחכמים שתקנו דין מחול, מלבד שהחמירו להרחיק י"ב אמה, החמירו גם שהגדר עצמה אינה ניצולת וממילא אינה מצילה. אמנם לפי הצד השני שבלא"ה באסור אינו מציל, החמירו חכמים רק שבמחול צריך הרחקת יב, אבל דין האסור נאסר ואינו מציל קיים גם בדאורייתא. וצ"ע. וע"ע בדברי החזו"א סי' י סק"ז.

ג. רוחב הגדר ד' טפחים

למסקנא עשה פסים כנגד שלושה גפנים יש לו מחול כנגדם, ואין צריך גדר לכל אותה רוח, וכ"ש שלא כנגד כל הרוחות. והנה ברמב"ם (הל' יד) פסק שאם אין הגדר בגובה י"ט או שאינו רחב ד"ט אין לו מחול. וצ"ע מהיכן מקורו שצריך ד"ט ברוחבו, ובמשנה לא נאמר ד"ט אלא לענין חריץ. וכבר דנו בזה האחרונים. וראה תו"ט ומהרי"ח, ועוד.

ובחזו"א (מו' בד"א ס"ק ע"ד) הקשה שמאחר שהגדר צריכה להקיף ג' גפנים לפחות, וא"כ זה לא פחות מח' אמות, ואיך יתכן מחיצת ד"ט. ותי' שאפשר שכשמעמיד פסים של ד"ט כנגד ג' גפנים נחשב מחול. וכן כ' חזו"א בפרטי דיני כה"כ (ביו"ד בסוסיי קע"ט אות יג). אמנם שמא ניתן לתרץ שאם הרמב"ם סובר שמחיצה של קנים ולבודים לא עושה דין מחול, וכאמור לעיל, י"ל שמיידי במחיצה שכנגד ג' גפנים שהם לבודים זל"ז. ואם לא היה ד"ט לכ"א לא היה להם שם מחיצה לאסור מדין מחול, דהרמב"ם סובר כהבבלי שמחול הוא מפני הדוושא שבד"א הסמוכות לגדר, ודווקא במה ששם גדר עליו בפנ"ע, דהיינו לכה"פ ד"ט.

ד. דין חריץ לענין מחול.

במשנה (שם) נאמר: "ואי זהו מחול הכרם בין כרם לגדר... ואי זהו גדר שהוא גבוה עשרה טפחים, וחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה". בביאור המשנה נראה שדברי המשנה איזהו גדר כוונתם לבאר את דין גדר שיוצרת מחול. ולכאורה גם חריץ בא לכאורה לבאר כנ"ל. וא"כ משמע שגם חריץ יוצר לת"ק דין מחול אם הוא רחב ארבעה.

אלא שברא"ש מוכח להדיא שחריץ לא עושה מחול לאסור תוכו, ומחלק בין גדר שצריך להרחיק משום דוושא, לבין חריץ שדינו להתיר את שכנגדו. והרמב"ם בפיה"מ, וכן הר"ש ועוד, וכן הר"ב והמשנ"ר, פירשו איזהו גדר וחריץ לענין מחיצה להתיר שכנגדו ולא לדין מחול. וביאר בתוא"ש בשם רדב"ז שפירשו כן אף שגדר היא גם לדין מחול, משום שנכתב גדר עם חריץ, ובחריץ ודאי שאין דין מחול, שאין דוושא. וכן בהלכותיו לא מביא הרמב"ם דין חריץ לגבי מחול אלא להבדלה

דין כלאים במחול הכרם | מאמרים הלכתיים

בין כרם לגפן (כלאים פ"ז ה"ו), ואילו דין גדר כתב לענין מחול (שם ה' יד). מוכח שאין דין מחול בחריץ אף שבהלכות מחיצות ה"ז מחיצה גמורה.

והנה ברש"ס ובחזו"א כ' שגם חריץ עושה דין מחול. ומ"מ תימה לענ"ד על ד"א (פ"ז ס"ק טז) שכי' להלכה שחריץ עושה מחול, ובשעה"צ כ' מקורו מחזו"א ורש"ס, ודלא כרדב"ז ומשנ"ר. וקשה, שמדברי הראשונים הנ"ל, הרמב"ם והרא"ש, מוכח שאינו כן, ובודאי לא הו"ל להכריע שלא כדבריהם. ובמילואים לשלמי שמחה בעמ' כח הוכיח שחריץ לא עושה מחול, שאם היה מחול א"כ למה בחריץ שבין ב' כרמים צריך להרחיק רק ט"ז אמה, הא יש מחול לכל צד. ע"ש.

אמנם גם נידון זה אם חריץ עושה מחול ניתן לתלות בשאלה מפני מה נאסר מחול. לפי הבבלי שד"א של הגדר אפקורי מפקיר להו שלא ירע לכותל, כנראה בחריץ טעם זה אינו, כדברי הרדב"ז שם. אמנם אם הגדר חובשת לעשותו מעורב, א"כ ה"ה חריץ.

ה. בדעת החזו"א להלכה

אע"פ שכאמור הרמב"ם לא הזכיר להלכה דין מחיצת קנים וכו', מ"מ בחזו"א (ס"י) ואחריו בד"א (פ"ז ס"ק טז) נקטו להלכה שכל שיש לו דין מחיצה אוסר משום מחול, ולכן גם תל המתלקט לגובה י"ט ברוחב ד"א, וכן גדר קנים קשים וקמה, וכן חריץ עמוק י"ט ורחב ד"ט, עושים מחול. וכן מביא בצה"ל (ס"ק קמה בשם הרש"ס [שמשווה דיני גדר להתיר ולאסור], וכן בשם הרדב"ז, וכן מרע"א בשו"ע סי' קצו סע' מד בשם אבן העזר) שיש מחול גם כנגד פרצה של פחות מי' אמות כשהעומד מרובה. ודלא כהמשנ"ר שכי' שמסתברא להיפך. וכ"כ (בשם הרש"ס הנ"ל) שכשיש פרצות יותר מג"ט והעומד מרובה עושה מחול. ואפילו כשאין גדר כלל אלא רק צוה"פ מסתפק [ע"ש בד"א. וכצ"ל לפי הרש"ס שמשווה דין מחיצה לאסור למחיצה להתיר. ובירוש' ובבבלי נאמר דין צוה"פ להתיר מעבר לו, אבל הרמב"ם לא הביא בהלכותיו. ואכ"מ]. מאידך, הביא להלכה גם דין גדר לפנים מגדר שאם אין ביניהם ג"ט אסור לזרוע ביניהם. ולכאורה מצד דיני מחיצה היה צ"ל מותר.

ו. גדר שאינה שלו או שאינה למטרת מחיצה

ברמב"ם (שם הי"ב) מגדיר מהו מחול: מקום שנשאר פנוי בלא גפנים בין סוף הכרם ובין הגדר הגדר שלו והוא הנקרא מחול הכרם. וצ"ב מדוע הוסיף גדר שלו, האם דווקא גדר של האדם או של הכרם.

ובד"א בביה"ל כ' שנראה שלא דווקא, ואורחא דמילתא נקט, שהרי אפילו אם הטעם משום שלא זורעים שם משום דוושא, ה"ה כשאין הטעם, שהרי גדר ד"ט עושה מחול, אע"פ שטעם דוושא אינו אלא בד"א, אלא לא פלוג. וצ"ע. אמנם גם הד"א נשאר בצ"ע מפני לשון הרמב"ם שמשמע שדווקא גדר שלו, של הבעלים או של הכרם, היא האוסרת. ואפשר שכוונתו שאם הגדר אינה שלו אלא של חבירו שייך בזה הכלל שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. וצ"ע.

והנה מצינו בפירושו הגר"א חידוש נוסף כע"ז. בירוש' [לאחר דין גדר לפנים מגדר] נאמר: "רבי יעקב בר אידי בשם רשב"ל, היה שם מקום שתיים עשרה אמה ניטל המחול". ונאמרו בזה פירושים שונים. ובביאור הגר"א כ' לפרש שהוא המשך לדין גדר לפנים מגדר, שאם יש ב' גדרות שביניהם י"ב אמה, אין דין מחול בין הגדר הפנימית לכרם, וכאילו אין כאן גדר כלל. וצ"ב מ"ט [וכבר תמה בחזו"א סי' י' סק"ז].

ולכאורה חשבנו לבאר שמחול אינו אוסר תוכו אם עיקר חשיבות ומטרת הגדר לחוצה לה, ולכן כשהיא גודרת י"ב אמה חוצה לה, הרי שהגדר מתייחסת לגידור של השטח שחוצה לה ולא לתוכה.

מאמרים הלכתיים | דין כלאים במחול הכרם

ולפי"ז אפשר שכל גדר אין מטרתו למחול לכרם אינו עושה מחול. ולפי"ז כשבסוף הכרם יש בית שעשוי לתוכו, וכדו', לא יעשה מחול. וצ"ע בחידוש זה.

גם את הרמב"ם ניתן לבאר עד"ז, שרק גדר שהיא שלו, של הבעלים או של הכרם ולתועלת הכרם היא האוסרת, אך אם היא של חבירו או שאינה לצורך הכרם, דהיינו להבדיל אותה מחוצה לו, אינה אוסרת.

ואפשר להוסיף שאם דין מחול הוא מחמת שהמקום בפועל מגודר, א"כ אין חילוק בין גדר שלו לשאינה שלו, או אם יש בין גדר לגדר י"ב אמה, אבל אם דין מחול אינו ככל דיני גדר אלא הוא מחמת שע"כ נראה הכרם וכל מה שבתוך הגדר לחבוש יחד, בזה שייך להבין שזהו דווקא כשהגדר עשויה לכרם, אבל כשאינה לצורך הכרם שלה אלא לצורך אחר אין זה נראה כחבוש. וצ"ע [ומ"מ לעיל כתבנו שאפשר שהרמב"ם נקט כטעם הבבלי, והוא טעם אחר. וקשה מאד לדון להלכה מדיוקים אלו, שהרי לא ברור שזו כוונת הרמב"ם והגר"א, וגם שאר המפרשים לא הזכירו זאת ולא פירשו כדבריהם].

סיכום הלכות מחול הכרם:

- א.** מחוץ לכרם אסור לזרוע תבואה וירקות במרחק ד"א. ובפחות מזה נאסרת התבואה שבתוך ד"א, וכן הגפנים שבתוך ד"א, ובנוסף גפנים הקרובים להם שיוצרים כרם קטן עימם, ואכ"מ]. כרם הוא לפחות 5 גפנים, שנים כנגד שנים, ואחד יוצא זנב. פחות מכך או כשהם אינם בצורה הנ"ל, או כשרחוקים זמ"ז יותר מכשיעור דינם כגפן יחידית, ושיעור ההרחקה הוא ששה טפחים.
- ב.** גדר שגובהה לפחות עשרה טפחים שתוחמת כרם, מחוצה לה מותר לזרוע, ואילו פנימה תלוי אם אין י"ב אמה בין הגדר לכרם אסור לזרוע דברים האוסרים בכרם. דין זה נקרא מחול הכרם. אם יש י"ב אמה א"צ להרחיק אלא ד"א מהכרם בלבד.
- ג.** מחול הכרם אינו אסור בכרם קטן, ובודאי שלא ביחידים, אלא בכרם גדול שיש בו לכה"פ שלוש שורות שבכ"א מהן שלוש גפנים כסדרם [ואם בשורה השלישית חסרה גפן, או אף שני גפנים כשהאמצעי קיים, בירושלמי (פ"ד) הסתפק אליבא דריו"ח אם אמרינן רואים לעשותו גדול. ובחזו"א ועוד נקטו להלכה שנחשב כרם גדול, ונפ"מ גם למחול. אמנם הרמב"ם לא הזכיר זאת, ומשמע שלית ליה רואים. ויש שכתבו שהרמב"ם נקט להלכה כשמואל ולא כריו"ח. ואכ"מ].
- גדר האוסרת מדין מחול היא אפילו כשהיא תוחמת רק מרוח אחת של הגפן. ואפילו כשאינה תוחמת את כל הצד אלא כנגד שלוש שורות גפנים, נאסרת הזריעה באותו מקום [וגדר שתוחמת שחלקה בתוך י"ב אמות לכרם וחלקה ביותר, אם החלק שמחוץ ל"ב אמה תוחם י"ב אמה אין בכל גדר זו דין מחול, אפילו במקום הסמוך לכרם, ואפילו שיש ג' שורות גפנים שכנגדם אין י"ב אמה, שאע"פ שאם היה גדר רק כנגד מקום זה נאסר, כשהגדר ארוכה ובחלקה אינה עושה מחול, ה"ה מצילה גם מקום זה. ודווקא כשהגדר ישרה אלא שהיא אלכסונית קצת לכרם, אבל כשהיא בצורת ד או ל, דהיינו שחלקה הרחוק מ"ב וחלקה הקרוב אינם בהמשך אחד, אסור החלק הקרוב כדין מחול אם הוא כנגד ג' גפנים. חזו"א סי' י סק"ז].
- ד.** מחיצת קנים שאין ביניהם ג' טפחים, יש לה דין גדר לדיני התורה, וכן היא גדר להציל מה שמחוץ לה מכלאים. ובירושלמי כ' שכמו כן אוסרת לזרוע פנימה כדין מחול. אבל הרמב"ם ואחריו השו"ע לא הביאו זאת להלכה, ויש שביארו שפסקו עפ"י טעם הבבלי, וע"כ לאסור מדין מחול צריך מחיצה גמורה. אמנם בחזו"א ואחריו בד"א נקטו שגם להרמב"ם זו מחיצה להחמיר כדין מחול.

דין כלאים במחול הכרם | מאמרים הלכתיים

ה. אבל במחיצה שיש בה רוחב ארבעה טפחים כתב גם הרמב"ם שאוסרת מדין מחול. אלא שקשה שהרי מחול צריך לתחום כנגד ג' גפנים, דהיינו לכה"פ שמונה אמות, א"כ מה כוונת הרמב"ם? נאמרו לעיל ב' אפשרויות. בחזו"א כ' שאפשר שלדין מחול מספיק שיהיו מחיצות שרוחבם ד' טפחים כנגד ג' הגפנים בלבד, ונאסר, ולא צריך שתהיה המחיצה גם כנגד בין השורות שלהם. אפשרות נוספת י"ל שמדובר במחיצות קטנות שיש בכ"א ד"ט, וסמוכות זל"ז כדין לבד, ועיי"כ יוצרות מחיצה על כל השמונה אמות. ופירוש זה הוא אם נאמר כדלעיל שהרמב"ם סובר שמחיצות קנים אינם מועילות לאיסור מחול, מ"מ ד"ט דינה כמחיצה גמורה.

ו. מחיצת קמה וקשים שגבוהים י"ט ועומדים כמחיצה ברוחבם - בירושלמי כ' שכשם שקנים עושים מחול, גם קמה וקשים כן. ואע"פ שהם עצמם חייבים הרחקה משום הכלאים. והתחדש בזה שאע"פ שאין להם דין גדר להתיר מחוצה להם, כיון שאין הנאסר מציל, והם עצמם מוגדרים נאסר מחמת חבישת עצמם, וצריכים הרחקה כמבואר לעיל, אעפ"כ הם אוסרים משום מחול את עצמם, כל הקמה שבתוך י"ב אמה, וכן את מה שפנימה מהם. ולפי ב"י הגר"ח קנייבסקי עולה שאינו נחשב נאסר אלא אם מתחילה היה בתוך ד"א ונתרחק, אבל כשהיה מתחילה מחוץ לד"א הוי גדר להציל ולחבוש תוכו, אבל הוא עצמו לא יצטרך הרחקה.

ז. יל"ע מה דין מחיצת קמה וקשים הסמוכה בתוך ד"א לכרם [או אפילו בתוך ו"ט, להחוששים שד"א אינו אלא מדרבנן], האם מתקדשת ומקדשת מדאו', או מדרבנן, או שאינה מתקדשת כיון שמעיקר הדין היא מחיצה, אלא שמדין חבוש נאסרת.

ח. מחיצת קנים וקשים שמתכופפת ואינה עומדת ברוח מצויה, לדעת הרש"ס היא מחיצה, ובחזו"א כתב שאינה מחיצה אא"כ עומדת ברוח מצויה.

ט. חריץ [שוחה] באדמה שעומקה י"ט ורוחבה ד"ט ואורכה כדין מחיצה, ברמב"ם וברא"ש נראה להדיא שאף שהיא מחיצה להתיר מחוצה לה, אינה מחיצה לאסור בינה לכרם מדין מחול. וכ"ה בר"ב וכ"כ הרדב"ז והביאו תוא"ש. לעומתם הרש"ס נוקט שעושה מחול, וכן בחזו"א, ובד"א נקט לדינא כמותם ודלא כדעת המתירים. וצ"ב.

י. מחיצה ע"י צורת הפתח, מבואר בירושלמי ובבבלי שהיא מחיצה לכרם [ואכ"מ] להתיר לזרוע מחוץ לו, האם יוצרת דין מחול הכרם לאסור? בחזו"א ובד"א כתבו שאוסרת, וכ"ה להרש"ס, אמנם להאמור לעיל שאפשר שאפילו מחיצת קנים אינה אוסרת, ה"ה זו. וכ"ש במחיצה שיש בה פירצה עד עשר אמות כ' בחזו"א שאוסרת כנגד הפירצה, אבל במשנ"ר כ' שמסתבר שאינו אוסר, וכן לפי מש"כ בדעת הרמב"ם יתכן שגם כה"ג אין זו מחיצה לאסור, ולא כל ששם מחיצה עליה תהיה מחיצה לאסור.

יא. גדר שאינה שלו או שאינה של הכרם ולצורכו, הרמב"ם כתב שהגדר האוסרת היא בין הכרם לגדר שלו. שמא כוונתו שכשהגדר אינה שלו, או שאינה למטרת מחיצה אלא מסיבה אחרת, אינה אוסרת. אמנם בד"א כ' שה"ה כשהגדר אינה שלו ואינה לצורך הכרם, אוסרת.

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(בלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און ליין)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

***

החלפת יין אוצר בי"ד ביין אחר

שאלה: בקיבוצנו משפחות רבות קיבלו את היין ומיץ ענבים דרך אוצר בית הדין בהשגחתכם. חלק מהאנשים פחות התחברו לטעם של המיץ ענבים. ועל כן היקב ניאות להחליף אותו במיץ אחר, שאינו אוצר בית-דין. ושאלתי: האם ההחלפה אינה סוג מסחר שאסור לעשות במיץ?

תשובה: לעניות דעתי לא. כי זה פיצוי שהיקב נותן מעצמו כי הוא היצרן בפועל. ולא בית הדין שנותן לכם. ואדרבה כשהמיץ יחזור ימשיך בית הדין לעסוק בו ולחלק אותו. ורק היקב מפצה בגלל ששמו עליו והוא מגן על שמו.

חשוב להדגיש שהטעם השונה נובע ממה שהגבלנו את היקב בלי תוספת מים וסוכר, שייקב הזה לא רגיל בכך. ובבית הדין נהגנו כך בשמיטה זו לסייע לחוששים לדעת רבותינו מרנן הגרשו"א והגרשי"א זצוק"ל שלא להוסיף מים כלל למיץ ענבים.

*

'עין עבדת' ארץ ישראל או חו"ל?

שאלה: האם לפי מי שסובר שמכתש רימון זה חו"ל, האם גם עין עבדת זה חו"ל?

תשובה: כלל נקוט בידך, לאותם הסוברים שהקו הדרומי של ארץ ישראל הוא יותר עליון מן המקובל, הם הולכים עם קו של נחל צין היוצא מקצה ים המלח, וממשיך ומתעקל לצד הדרומי מערבי של ארץ ישראל. מעל הקו ניתן לראות את שדה בוקר, ואת תצפית עין עבדת. אולם מתחת נחל צין, נמצא גן לאומי עין עבדת. אולם זאת יש לדעת שהעיקר להלכה הוא שהקו של ארץ ישראל בחלק הדרומי איננו נחל צין, והארכת באריכות בספר גבולות השדה להסביר ולהוכיח זאת, יעוי"ש.

*

עניית אמן על השומע חבירו המברך על חצי הלל

שאלה: הרב שלום אשמח לעזרתך בסוגיא זו, בימים שאומרים רק חצי הלל, האם לספרדי מותר לענות אמן על ברכת הלל של מתפלל או חזן אשכנזי [במניין מעורב של ספרדים ואשכנזים], ומה

מומלץ לעשות במקרה זה?

תשובה: שלום וברכה לשואל הנכבד. ובכן באת למחלוקת של רבותינו הספרדים, כאשר לדעת מרן בעל יבי"א זצוק"ל היכא שאומר אשר קדשנו וכו' וציוונו, לא יענה אמן, מאידך בברכות כגון בהפטרה בתענית יכול לענות אמן. ומאידך דעת הרב ברכת ה' שיכול ספרדי בכל גוונא לענות אמן. ולכאורה לגבי שאלתך על ברכת הלל זה יהיה תלוי במחלוקת הזאת.

אולם זאת יש לדעת, שהגם שבארץ ישראל לא נהגו רוב ככל קהילות הספרדים לברך, אולם בחו"ל הרבה מאד מקהילות הספרדים כן נהגו לברך. וגם מרן בשו"ע בהל' ר"ח הביא ב' הדיעות וסיים שכן מנהג ארץ ישראל שלא לברך. ומרן החיד"א התיר לבן ארץ ישראל שעולה שליח ציבור בחו"ל לברך. וכ"ז מלבד דעתו הידועה של מרן הגר"ש משאש זצ"ל שכתב שהעדות שבירכו בחו"ל ובאו לא"י והקימו בתי כנסת וקהילות כמנהגם שימשיכו לברך גם באר"י. וא"כ מכ"ז תצא לדון אם אפשר דברכת הלל שאני דיהיה שרי לענות אמן. ועוד חזון למועד.

*

ערלה בעץ אבוקדו

שאלה: שלום, אנחנו גרים בדירה שכורה 3.5 שנים, לפני כשנתיים פתאום שמנו לב לעץ גבוה בחצר ובקיץ האחרון גילינו שמדובר בעץ אבוקדו. אנחנו לא יודעים להגיד אם היה עץ לפני כן וכמה זמן לפני השאלה אם יש דרך לדעת כיצד לנהוג לגבי ערלה ותרומות ומעשרות.

המשכיר לא גר בדירה אף פעם והיו שם אנשים אחרים שעזבו לפני יותר משנה ורק אחרי שנה שאף אחד לא גר באו אנשים חדשים, והם לא שמו לב לעץ רק כששאלו אותם התפלאו גם על עץ זה, בשנה הראשונה שהגענו בוודאות לא ראינו עץ כלל פתאום גדל עץ והיינו בטוחים שהוא סרק עד שגילינו אבוקדו על האדמה.

מבחינת נתונים:

אנחנו נכנסנו לדירה בטבת תש"פ [2020], מצ"ב תמונה מחודש אפריל 2020 בו לא נראה העץ רק עשבים. בינואר 2022 יש לנו תמונה עם העץ כשהוא בערך בגובה 1.6 מטר. ובחודש אב של אותה שנה מצאנו אבוקדו גדולים ויפים על העץ.

תשובה: לאחר קבלת פרטים נוספים מן השואלת, ולאחר התבוננות בתמונות. להלן הנלענ"ד:

יש ליקח בחשבון שאבוקדו הוא עץ איטי ביותר ורק כאשר יגדל בתנאים הכי אופטימליים, בחלק קטן מן הזנים הוא יתן בשנה השלישית. וזה לא המצב שלפנינו.

לכן יותר מסתבר שבשנת 2020 הוא היה באדמה בין העשבים (והם אכן גדולים כפי הנראה בתמונה להסתיר שתיל אבוקדו קטן), תחילתו של עץ היה מנפילת גרעין שהשתרש או משהו כזה. חשוב לדעת שעץ אבוקדו שמגיע לגודל כזה בשנת 2022, בהכרח שבשנת 2020 היה שתיל באדמה רק שנחבא שם.

לכן למעשה: בשנים, תש"פ, תשפ"א, תשפ"ב דינו כערלה. מאידך בשנת תשפ"ג כל אשר חנט לאחר טו בשבט יצא מערלה. אלא שכל האבוקדו שהיה בשנה זו הוא מחנטה של תשפ"ב, והוא עדיין ערלה.

ורק החנטים של שנת תשפ"ג של הימים הללו, שייגעו לידי פרי בשל בשנת תשפ"ד, אלו יצאו מערלה ויהיו מותרים באכילה כדן נטע רבעי. ומכל מקום כיון שיש ספק שמא נזרק שם הגרעין כבר בשנת תשע"ט כשאף אחד לא גר שם [ומבחינה אגרוטכנית יותר מסתבר שזה היה בשנה זו], על כן יש לנהוג בכל הצדדים לחומרא, כלומר, גם לחלל את קדושת הרבעי ללא ברכה וגם להפריש תרו"מ ללא ברכה.

ניתן לשלוח חומרים למדור זה במייל המערכת tnuvot@macon.co.il
 המערכת תפרסם ותערוך את הדברים לפי שיקול דעתה

ברכת יישר כח לכל המגיבים והכותבים הנכבדים במדור 'תגובות והערות' אשר מזכים את הרבים ומשתפים את כלל הלומדים בהערות מחכימות מפרי עטם. משיקולי עריכה ועוד, לא כל התגובות מתפרסמות, פעמים מפני שהדברים חוזרים על עצמם, כמו"כ ישנם הערות שבעו"ה נפרסם בהמשך. נודה להשם יברך שמדור זה זוכה להגדיל תורה ולהאדירה, להרבות תורה ודעת בין מאן מלכי רבנן.

*

תוספת למאמר 'נתערבו לו אתרוגים שאחד מהם ערלה'

למערכת 'תגובות שדה' הזוכים להרבות תורה ודעת בעם ישראל, שלום וברכה וכטו"ס,

רציתי להוסיף ולבאר גבי מה שכתבתי בס"ד במדור 'מאמרים הלכתיים' בגילון 164 בנושא 'נתערבו לו אתרוגים שאחד מהם ערלה', על מ"ש הר"ן דאף באופן שחל הנדר מספק, מ"מ יכול לבטל. ותורף הדברים הם, דלא דמי הא דאם לא יכול לברך חל איסור ברכה לבטלה להא דאם אין חייב בנדר הוי בכלל שאין יכול להפר. שהרי מה דאין יכול להפר כל זמן שלא חל אינו דין בפ"ע, אלא נובע מהא דקיי"ל דכשחל הנדר יכול להפר, ומינה משמע דכל זמן שלא חל א"א להפר, וקמ"ל הר"ן דאף אם חל מדין ספיקא דאורייתא לחומרא, דינו גבי הפרת הנדר כחל הנדר באופן ודאי ויכול להפר. משא"כ גבי איסור ברכה לבטלה הוי איסור בפ"ע ובזמן אחד חל על האדם איסור לברך במקום שאי"צ וחיוב אמירת ברכה במקום הצריך, וממילא במקום המסופק אם חייב א"א לומר דמאחר דמחויב לברך אינה ברכה שאי"צ, דכיון דהוא דין בפ"ע א"א להפקיעו. דאחר דהתורה אמרה כשחל הנדר יכול להפר, זה כולל כשחל הנדר מספק, שלאחר שהתורה החמירה בספק אם כן זה נכלל במה שהתורה אמרה. משא"כ בברכה נאמר שבמקום המחויב תברך ונאמר שבמקום שלא מחויב אסור לברך, א"כ באופן של ספק אסור לברך. וממילא בנדון מהרי"ט אלגאזי בב' אתרוגים שנתערבו, אחר שמתחילה אנו דנים מה דינם ויש רק דין אחד שאסורים באכילה, א"כ דנים אותם כודאי איסור וממילא לגבי נטילת לולב פסולים בודאי. ואף דמהרי"ט אלגאזי כתב דהר"ן סבר דספק דאורייתא הוי כודאי ולכא"ו משמע בכל גוונא, מ"מ אפ"ל כמ"ש, דאל"כ יהיה קשה מדברי הר"ן גבי ס' ברכה המחויבת מהתורה, דכל מה שהתורה אסרה באכילה זה כולל ספק, ואם כן כשהתורה אומרת שהאתרוג צריך שיהא ראוי לאכילה צריך שיהיה אופן שהתורה בפועל לא אסרה. ועוד נראה בביאור הר"ן, דס"ל דאחר שהתורה אסרה ספיקות א"כ מה שהתורה אסרה דם או טריפה התורה כללה בגוף האיסור גם אופן הספק אמנם לגבי קרבן חטאת מביא רק על מה שמפורש דהיינו ודאי, אבל על שאר ההשלכות כמו הפרת נדרים זה גם על מה שנכלל במה שהתורה אסרה נדר.

(וע' עה"ש י"ד ס' ק"י סק"ט י"ט שהאריך בדברי הר"ן, והנה מ"ש דיש חולקים, אפ"ל דחולקים בהנ"ל אם אחרי שהתורה אסרה ספק האם הוא דין בפ"ע או שנכלל בגוף דברי התורה שאסרה דין מסוים)

ואסיים בברכת הדיוט שתזכו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה

מישאל חיימוב, כולל 'כסא רחמים', בני ברק

*

טעמי המנהגים

לעורך התורני של הגליון הנכבד, אחדשה"ט, ברצוני יהודות על הגליונות הנפלאים של יין משובח בקנקן נאה, המלאים בתוכן ומידע יקר ורב ערך החל מהמידע הלכתי וכלה בתשובות בהלכה, דרך המאמרים התורניים והמרתקים וכן הפרפראות המוסיפים טעם ותבלין.

ועל שעתה באתי, בגליון האחרון של ניסן ואייר הגדוש באוצרות ויהלומים, הובא במדור 'הגות ומחשבה' ריעה מהרה"ג רבי יהודה לב שליט"א על טעמי ומקורות המנהגים השונים בתפוצות ישראל גבי אכילת מאכלים בפסח. אני חייב לציין שבזכות מאמר זה הבנתי הרבה מנהגים ששמעתי עליהם והיו נראים לי מופרכים וכו' (לא רוצה לציין מה חשבתי על זה...), כמו לגבי דגים ולגבי סוכר ועוד.

יהי רצון שיפוצו מעיינותיכם חוצה ותזכה לערוך ספרים וחבורות הרבה

משה דוד שפיצר, רובע ז' - אשדוד

*

הערה על הלול נטע רבעי בחו"ל

לכבוד הגאון הגדול הרב ריוח שליט"א ראשית עלי להביע את הערכתי הרבה לתורתו וספריו של הרב, וברוך ה' זכינו שבדורנו יש גברא רבה שלקח על שכמו הלכה למעשה לפסוק כדעת מרן בענייני יו"ד. ולהורות לעם את הדרך ואת המעשה אשר יעשון. תודה רבה וייש"כ.

הננו עוסקים בכלל שבראשתי כעת במצוות התלויות בארץ בסי' רצ"ד. רציתי להאיר בענין נטע רבעי הנוהג בחו"ל המובא בסי' רצ"ד סע' ז'. דדעת מרן שם לפסוק בסתמא כר"י הזקן שנוהג בכל האילנות. ובי"א הביא דעת הרמב"ם שאינו נוהג כלל בחו"ל. והרמ"א כידוע פסק שנוהג דווקא בכרם כרוב הראשונים וכן דעת הגר"א.

בספרו של הרב עץ השדה עמ' ת"ח הסיק הרב להלכה 'שלמעשה מחמת כמה טעמים אפשר להקל בנטע רבעי בחו"ל, ומ"מ ראוי ונכון לנהוג 'נטע רבעי' בכל סוגי האילנות'. ובע' למטה דן הרב באחרונים שהקשו על מרן כיצד שביק היתרם של הרא"ש והרמב"ם בשאר אילנות. וציין להג' מהריק"ש הסובר שיש טעות סופר במרן. וכן ציין לחזון נחום דעביד ספק ספיקא במרן. שמא כהרמב"ם שאין נטע רבעי כלל בחו"ל ושלא כהסוברים שנוהג רק בכרם. ע"כ.

ובאמת שתמהתי על כך הרי מפורש בחיד"א שאין עושין ספק ספיקא נגד מרן מפורש. והרי פסק להדיא כר"י הזקן בסתמא. ומפני שיש לנו קושיא על מרן נשנו גירסתו, והרי כל האחרונים שהק' על מרן כהשלחן גבוה ועוד, ס"ל דזה הגרסא במרן, וכן הרמ"א ס"ל הכי. ודלא כהמהריק"ש.

וכן ראיתי שהרב העיר כן. א"כ צ"ע מדוע הרב למעשה כתב בעמ' תי"ב 'ומכל זה מעיקר הדין יש להתיר בחו"ל, אולם למעשה אחר שדעת מרן שידע והכיר כל השיטות הללו ומ"מ הכריע כדעת ר"י הזקן בדעת הסתם וכך נראה שהייתה הגירסה המונחת לפני כל נו"כ של השו"ע ובראשם לפני רבינו הרמ"א נראה שלמעשה ראוי ונכון לפדות רבעי בחו"ל בכל האילנות ובוודאי בגפן וביותר בכרם'. ע"כ. ואם באמת היא דעת מרן מעיקר הדין, מדוע לפסוק כמרן זה רק ראוי ונכון ולא מעיקר הדין? וכן ראיתי לגאון יבי"א ח"י יו"ד סי' ל"ה שהרגיש בזה והסיק למעשה שעדות המזרח שקבלו הוראות מרן עליהם לנהוג כדבריו (אבל הפדיון יהיה בלי ברכה יעו"ש).

חיים טבקה, ראש כולל בראש העין, מח"ס 'נפשנו בחיים'

א. יישר כח גדול, אעבור על הדברים ובע"ה אשוב לעסוק בזה. אולם ברור שזאת הסיבה שחרגתי מדברי רבים מן האחרונים וכתבתי שכן נכון וראוי לנהוג וכן לחלל הרבעי גם בשאר אילנות. ואדרבה בכרם כתבתי שאפשר גם לברך הלכה למעשה, ודלא כפי שכתבו רבים מהאחרונים. ש.ז.ר.

המשך מחקר אוכמניות

עם תום שלב א' של המחקר שעשינו בעשרה זנים האוסטרליים של צמח האוכמניות [Eureka. Meridian. Eureka sunset. Eureka sunrise. Dazzle. Opi. Splash. Eco. Twilight. First blush] ובתום המחקר התברר בלי ספק כי זנים אלו נותנים את פריים בתוך שנה מזריעתם בגרעין. ממשיכים אנו לשלב ב' של זנים נוספים מחקר זה יתבצע בע"ה על הזנים הבאים: סטאר, רייבל, בילוקסי, ספרינג שהם זנים דרומיים. ובנוסף לאלו יתבע המחקר גם על הזנים: טיטאן ואוקלונגי שהם עין ארנב.

בעתיד אנו מתכוונים להמשיך בע"ה לזנים נוספים, וגם לזנים הצפוניים, כל זן בעיתו ובזמנו. המחקר מתבצע על ידי מו"פ צפון השוכן בגולן, בשיתוף ובליווי של החוקרים ממכון וואלקני, ובליווי של ד"ר עקיבא לונדון מהרה"ר לישראל ואנשי המכון למצוות התלויות בארץ בראשות מנהל מחלקת המחקר ה"ה נחמיה חדד.

מעט תמונות מהשלבים הראשונים של הוצאת הזרעים

